

מדרש אגדה

ספר ויקרא

מהדורת שלמה באבער

אתר דעת

תשע"ז

מהדורה מעוצבת

בידי זהבה גרליץ

על פי דפוס וינה תרנ"ד

3	פרשת ויקרא
3	פרק א
6	פרק ב
7	פרק ג
7	פרק ד
7	פרק ה
13	פרשת צו
13	פרק ו
16	פרק ז
18	פרק ח
21	פרשת שמיני
21	פרק ט
24	פרק י
27	פרק יא
32	פרשת תזריע
32	פרק יב
38	פרק יג
41	פרשת מצורע
41	פרק יד
43	פרשת אחרי מות
43	פרק טז
48	פרק יז
50	פרק יח
52	פרשת קדושים
52	פרק יט
60	פרשת אמור
60	פרק כא
64	פרק כב
67	פרק כג
70	פרשת בהר
70	פרק כה
79	פרשת בחקותי
79	פרק כו
86	פרק כז

פרשת ויקרא

פרק א

[א] ויקרא אל משה. מעלתו של משה גדולה ממעלת המלאכים, שהמלאכים כשמשבחים אותו אינם יודעים מקומו, אלא עונים ואומרים: ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג יב), ומשה אינו כן, אלא פנים עם פנים דבר עם השכינה, ועוד כי המלאכים יש להם שש כנפיים, ובשתיים מכסים את פניהם כדי שלא יביטו בשכינה, אבל משה ע"ה נאמר בו ובבא משה לפני ה' לדבר אתו יסיר את המסוה עד צאתו (שמות לד לד), ולא עוד אלא שהשכינה קראה למשה, שנאמר: **ויקרא אל משה.**

דבר אחר:

ויקרא אל משה. זה שאמר הכתוב: גאות אדם תשפילנו (משלי כט כג), כל מי שהוא רודף אחר השררה שררה בורחת ממנו, ומי שהוא בורח מן השררה שררה רודפת אחריו, שאול הוא ברח מן השררה בשעה שרצו להמליך אותו, אמר הקדוש ברוך הוא לשמואל: הנה הוא נחבא אל הכלים (ש"א י כב), ושאלו כשבאו אליו אמר להם: לכו ושאלו באורים ותומים, אם ראוי אני ואם לאו, הניחו אותי במקומי, מיד ושאלו בה' אם ראוי ואם לאו, כך שנו חכמים אין הכלים אלא אורים ותומים. שאול ברח מן השררה והיא רדפה אחריו, שנאמר: הראיתם אשר בחר בו (שם שם כד). ואבימלך בן ירובעל היה רודף אחר השררה והיא בורחת ממנו, שנאמר: וישלח (ה') [אלוהים] רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם (שופטים ט כג), ומשה רבנו ע"ה ברח מן השררה, בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא ועתה לכה ואשלחך אל פרעה (שמות ג י), [ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח (שם ד יג)].

אמר ר' לוי: שבעה ימים פתה הקדוש ברוך הוא את משה שילך בשליחותו. ויגאול את ישראל ממצרים, שנאמר: לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום וגו' (שמות ד י), והוא בורח מן השררה, שנאמר: שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך: סופך לילך, הלך משה ואמר לפרעה כה אמר ה' (שם ה א), אמר פרעה מי ה' (שם שם ב), אמר משה: מאי איכפת לי אני כבר עשיתי שליחותי הלך וישב לו, ללמדך היאך היה בורח מן השררה, ובסוף זכה.

**והוציאם ממצרים,
וקרע להם את הים,
והביאם אל המדבר,
והוריד להם את המן,
והעלה להם את הבאר,
והגיז להם את השליו,
ועשה את המשכן,**

ואמר מכאן ואילך מה יש לי לעשות, הלך וישב, מיד קרא לו השם, שנאמר: **ויקרא אל משה.**

דבר אחר:

ויקרא אל משה. זה שאמר הכתוב: ברכו ה' מלאכיו וגו' (תהלים קג כ), אשריהם הצדיקים שהם יתר ממלאכי השרת, שמלאכי השרת אינם יכולים לשמוע בקול דברו, אלא עומדים (ומתריעין) [ומרתחין] ונבהלים, והצדיקים אינם כן, הלא תראה בשעה שעמדו על הר סיני לקבל התורה, ידע הקדוש ברוך הוא שאין יכולין לשמוע בקולו, בא משה והעמידן לפני הר סיני, שנאמר: ויוצא משה את העם, אמרו למשה: ראית אותנו, אמר להן: הין, הרי נתן לי את התורה על הר סיני,

אמרו לו: מבקשים אנו לשמוע קולו, שנאמר: ישקני מנשיקות פיהו (שה"ש א' ב'), כיון שאמרו כך, מיד נגלה עליהם הקדוש ברוך הוא, ואמר: אנכי ה' אלוהיך (שמות כ' ב'), הדיבור הראשון, וכיון ששמעו קולו מתו כולם, שנאמר: נפשי יצאה בדברו וגו' (שה"ש ה' ו'), והיו כולם מתים נכנסה תורה לפני הקדוש ברוך הוא ובקשה עליהם רחמים, והחזיר להם את נפשותיהם, שנאמר: תורת ה' תמימה משיבת נפש (תהלים י"ט ח').

התחילו אומרים למשה: אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' עוד ומתנו [וגו'] קרב אתה ושמע (דברים ה' כ"ב כ"ג), לפיכך כיון שעמד המשכן לא קרא אלא למשה שהוא יכול לעמוד, ואחרים לא היו שומעין את הקול, מלמד שעשה הקדוש ברוך הוא דרך כדי שיבוא הקול למשה, שנאמר: ודרך לחזיז קולות (איוב כ"ח כ"ו), שעשה הקדוש ברוך הוא דרך לקול. שהיה הולך אצל משה, שנאמר: **ויקרא אל משה וידבר אליו.**

דבר אחר:

ויקרא אל משה. משל למה הדבר דומה?

למלך שבנה לו שר צבאו מגדל, ועל כל פנה ופנה היה כותב שמו של מלך, כיון שנכנס המלך ראה שמו נכתב על כל פנה ופנה, ועל כל עמוד ועמוד, אמר המלך איה מי שסדר כל הענין הזה, קראו לו ויבוא, כך כשעשה משה את המשכן, כתב על כל מעשה ומעשה כאשר ציוה ה' את משה, שמונה עשר פעמים, כנגד [שמונה עשר] חוליות שבשדרה, כיון שראה הקדוש ברוך הוא שהוא עומד בחוץ, אמר: קראו לו ויכנס, לכך נאמר: **ויקרא**, כדרך שנאמר לאברהם ויקרא אליו מלאך ה' (בראשית כב יא), ונדמה לאור, ונאמר באור ויקרא אלוהים לאור וגו' (שם א' ה'). ונאמר במשה **ויקרא אל משה וגו'.** ואין אור אלא תורה, שנאמר: כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג).

ומשה שבה את התורה, שנאמר: עלית למרום שבית שבי (תהלים ס"ח י"ט), לכך נאמר:

ויקרא אל משה.

וידבר. כמו שנאמר: ודבר ה' אל משה פנים אל פנים (שמות ל"ג י"א).

מאהל מועד. אמר ר' אליעזר: אעפ"י שניתנה מהר סיני, לא נענשו ישראל עליה עד שנתפרשה באוהל מועד. עד שלא ניתנה התורה הנבואה מצויה לאומות העולם, כיון שניתנה

התורה פסקה מאומות העולם נבואה, וניתנה לישראל, שנאמר: אחזתיו ולא ארפנו וגו' (שה"ש ג' ד').

[ב] דבר אל בני ישראל, על כל מצוה ומצוה מזכיר בני ישראל, שהם יקרים לפני מי שאמר והיה העולם, כענין שנאמר: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים (ירמיה ל"א י"ט). עשרה נקראו יקרים:

א' התורה. שנאמר: יקרה היא מפנינים (משלי ג' ט"ו).

ב' נבואה, שנאמר: ודבר ה' [היה] יקר בימים ההם (ש"א ג א).

ג' תבונה, שנאמר: יקר רוח [איש] תבונה. (משלי יז כז).

ד' דעת, שנאמר: וכלי יקר שפתי דעת (שם כ טו).

ה' סכלות, שנאמר: יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט (קהלת י א),

ו' עושר, שנאמר: והון אדם יקר חרוץ (משלי יב כז),

ז' ישראל, שנאמר: הבן יקיר וגו' (ירמיה לא יט).

ח' חסד שנאמר: מה יקר חסדך.

ט' מיתתו של צדיקים, שנאמר: יקר בעיני ה' וגו' (שם קיו טו)

י' צדיקים, שנאמר: ולי מה יקרו רעיך אל (תהלים קלט יז).

וישראל נאמר בהם יקר, שנאמר: ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר (אסתר ח טז): אמר משה לפני הקדוש ברוך: הוא ריבונו של עולם, מכל האומות אין אתה מצויני אלא על ישראל בלבד,

אמר לו: לפי שהם המליכוני עליהם, שנאמר: ה' ימלוך לעולם ועד (שמות טו יח), משל למה הדבר דומה?

למלך שהיה מזהיר את עבדו על חלוקו יותר מכל בגדיו.

אומר לו: אדוני למה תזהירני על חלוקך יותר מכל בגדיך?

אמר לו: לפי שהוא קרוב לבשרי,

כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה אני מזהירך על ישראל יותר משאר האומות, לפי שהם קרובים אלי, לפיכך אמר **דבר אל בני ישראל.**

אדם כי יקריב. ומפני מה אמר אדם?

אלא אמר הקדוש ברוך הוא: מי שרוצה להקריב לפני יעשה כאדם הראשון, שלא הקריב מן הגזל, לפי שאני שונא גזל בעולה (ישעי' סא ח).

[ג] אם עולה קרבנו. זו העולה היא על הרהור הלב, שנאמר: העולה על רוחכם וגו' (יחזקאל כ לב).

[ד] וסמך ידו. ולא יד עבדו לא יד שלוחו.

על ראש העולה. ולא על הצוואר. ותיכף

[ה] **ושחט את בן הבקר.** מכאן אמרו: תיכף לסמיכה שחיטה, תיכף לנטילת ידיים ברכה, שנאמר שאו ידיכם קדש, (תהלים קלד ב) לגאולה תפילה, שנאמר: גאל ישראל ה' שפתי תפתח.

[ו] **והפשיט את העולה.** מלמד שיהא מפשיט אבר ואבר ומנתח.

[ז] **ונתנו בני אהרן הכהן.** אעפ"י שהאש יורדת מן השמים, מצווה [להביא] אש מן ההדיוט. ואש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחושת עד שבאו לבית עולמים, ואש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה ממזבח העולה עד ימי מנשה בן חזקיהו.

[ח] **וערכו בני אהרן.** תנן התם: כל העצים כשרים למערכה, חוץ משל זית ומשל גפן, מפני שהיין והשמן קרבין על גבי המזבח, אם כן הצילו הפירות את האילנות, מכאן אמרו רבותינו ז"ל: הבן הטוב מציל את האב מגיהנום, וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה שהציל את תרח, שנאמר: ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו טז), מלמד שבישרו שעשה תרח תשובה, ויש לו חלק לעולם הבא.

[י] **ואם מן הצאן.** וי"ו זו מוסיף על ענין ראשון, ולמה הופסק, ליתן רווח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה, ובין ענין לענין, ומה אם השומע מפי הגבורה צריך להבין בין כל פרשה לפרשה, הדיוט מהדיוט על אחת כמה וכמה.

[יד] **ואם מן העוף עולה.** מן העוף ולא כל העוף, והיחיד מביא קרבנו עוף, ואין הצבור מביא קרבנו עוף, ואין לך להביא מן העוף אלא תורים ובני יונה.

[טז] **והסיר את מראתו בנצתה,** זה הזפק עם הנוצא שלה (כח) ר' תנחום בן (חניאל) (חנילאי) אומר משום שנאמר: שונא גזל בעולה (ישעי' סא ח).

פרק ב

[א] **ונפש כי תקריב.** מלמד שהנפש הנדיבה אפילו כל שהוא מביאה מתקבל ממנה מיד.

פרק ג

[א] **ואם זבח שלמים קרבנו.** ר' יהודה אומר: כל המביא שלמים מביא שלום לעולם.

[ג] **והקריב מזבח השלמים.** אעפ"י שנשחטו שלא לשמן שלמים הם, ואעפ"י שלא סמך ידו עליהם.

[יב] **ואם עז קרבנו.** ולמה זכר עז לפי שאין לו אליה זכרו לצד.

פרק ד

[כב] **אשר נשיא יחטא.** אמר רבן יוחנן בן זכאי: למה יצאת פרשת נשיא? ללמדך שאשרי הדור שנשיא שלו מביא קרבן חטאת על שגגתו, אם הנשיא שלו מביא על שגגתו קל וחומר על זדונו, והעם מתדמים לו אשרי הצדיקים שמגיע להם בעולם הזה שלוחה כרשעים, אם בעולם הזה מגיע לצדיקים שלוחה, על אחת כמה וכמה לעולם הבא. אשריהם שנוחלין שני עולמות.

ועשה אחת מכל מצות ה' אלוהיו. מי שאין על גביו אלא ה' אלוהיו זה המלך, נאמר כאן אלוהיו, ונאמר להלן ה' אלוהיו (דברים יז יט), מה להלן מלך אף כאן מלך.

פרק ה

[א] **ונפש כי תחטא.** זה שאמר הכתוב: (נפש בלא דעת) [גם בלא דעת נפש] לא טוב (משלי יט ב). ולמה אמר נפש?

לפי שהחטא דבוק בנפש, וכן שנו רבותינו: מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, לא עשה אדם עבירה בשגגה ושנה אלא סופו שיעשה עבירה בזדון, לא ישמח אדם על מצוה אחת שבאה לידו, אלא מצוות אחרות באו לידו. בן עזאי אמר שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה.

דבר אחר:

ונפש כי תחטא. זה שאמר הכתוב גם בלא דעת נפש. מי שעשה עבירה בשגגה אינו סימן יפה לו, על אחת כמה וכמה מי שהוא עושה בזדון: ואף ברגלים חוטא (משלי שם). מי היה, זה אחאב בן קולייה וצדקיה בן מעשיה שהיו חוטאים בירושלם. ולא דיים אלא עוד משגלו לבבל מעשיהם אשר היו בירושלם לא עזבו והיו (מסרסים) [מסררין] זה לזה, ומה עושים?

היה אחאב בן קולייה נכנס אצל גדולי מלכות ואומר: אני הוא פלוני הנביא, ושלחוני הקדוש ברוך הוא לאמר דבר אחד לאשתך, והוא אומר לפניך היא.
היה נכנס אליה ואומר לה: הקדוש ברוך הוא ציוה להתייחד עמך,
אומרת: ברצון מאמר הבורא, והיה מתייחד עמה,
ואומר לה: הקדוש ברוך הוא מבקש להעמיד ממך צדיקים,
ועוד היה הולך אצל אחרת, והיה אומר לה: הקדוש ברוך הוא שלחני אליך.
ואומרת לו: מפני מה?

והוא משיב לה ואומר לה: כי ראה כי גזע צדיקים גדולים יבוא ממך,
היא אומרת: מי יתן,
אומר לה: לכי ושמי עם צדקיה בן מעשיה, ואת יולדת נביאים, והייתה שומעת לו, ושולחת כמה דורון לצדקיה בן מעשיה, עד שהיה בא ומשמש עמה.
וכך היה צדקיה בן מעשיה עושה, היה נכנס אצל בעל בית, ואומר לו: הקדוש ברוך הוא שלחני לומר דבר אחד לאשתך, והיה נכנס אליה, ואומר: הקדוש ברוך הוא מבקש להעמיד ממך נביאים,
היא אומרת: מי יתן,

אומר לה: לכי שמי עם אחאב בן קולייה, ואת יולדת נביאים, והייתה שומעת לו, והייתה משלחת דורון רב לאחאב בן קולייה, עד שהיה בא ומשמשה, ועמדו בזה הענין עשרים ושנים שנה, ראה כמה רשעים היו, והקב"ה מאריך אפו עליהם, אולי ישובו כי השם הוא ארך אפים, ואותן הרשעים מוסיפין על רשעותם רשע, והיו מוציאין להם שם במדינה כי הם נביאים, והייתה זאת המידה הרעה עוד בהם, היו נכנסים לאשה המעוברת, היו אומרים: זאת יולדת זכר, ויוצאים לחוץ ואומרים לשכנים: בת יולדת, אם יולדת בת, שולחת האשה אחריהם ואומרת להם למה שקרתם, אומרים לה: אדונתנו אנחנו לא אמרנו לך בן אלא כדי שיתיישב דעתך, אלא שאל לשכניך מה אמרנו להם, מיד שואלת, אומרים השכנים: אמת אמר, ואם הייתה יולדת בן, היו אומרים השכנים למה כזבתם, הם אומרים להם שאלו לה, אם לא אמרנו לה בן, אומרים א"כ היאך אמרתם לנו בת, אומרים להם: עד שנדע מי הוא אוהב אותה ומי לא, וכך היו עושים כל אותם השנים, עד שהגיעו אצל שמירת אשת נבוכדנצר.

נכנס אצלה צדקיה בן מעשיה, אמר לה: הקדוש ברוך הוא רוצה להעמיד ממך בנים נביאים, אמרה: מי יתן, אחר כך אמרה לו: אתה נביא ידוע במדינת בבל אלא יעצני היאך אעשה?
אמר לה: שמי עם אחאב בן קולייה ואת יולדת ממנו נביאים,
אמרה לו: הלילה אשלח לו דורון ואביאהו,

כיון שנכנס נבוכדנצר אל ביתו אמרה לו אשתו כל הדברים האלו, מיד יצא בזעם גדול, ושאל את השרים ואמר להם: מה טיבם של אלו בזו המדינה?

אמרו לו אדוננו נביאים,

אמר להם: ובמה?

אמרו אדונינו באים אצל הנשים ושוכבים עימהם במאמר הבורא,
אמר להם: ושכבו נשותיכם,
אמרו לו: כן,
אמר: תלכו והביאו אותם,
ראוי לכבדים ואני לא שמעתי עליהם בלתי היום מאשתי, מיד הלכו והביאו אותם אל נבוכדנצר
אמר להם נבוכדנצר: מה אמרתם לאשתי.
אמרו: הקדוש ברוך הוא רוצה להעמיד מאשתך נביאים,
אמר להם נבוכדנצר: ממי אני שומע, מכם או מאלוהיכם, אלוהיכם שונא זימה הוא, זמרי בן
סלוא בעבורו נפלו מישראל עשרים וארבעה אלפים, ועכשיו אתם אומרים ומתנבאים עלינו
שהקב"ה שלחכם אלינו לשכב עם נשותינו, וכבר שכבתם [עם] כל נשי המדינה, ובאתם אצל
אשתי לשכב אותה, שמא אלוהיכם חזר בו, אני איני יודע אם נביאים אתם, ואם אומרים אמת
או שקר, כבר בדקתי מכם לחנניה וחבריו והסקתי להם את הכבשן שבעה ימים והשלכתי
אותם לתוכו ויצאו משם חיים ושלמים, אותם הסקתי להם את התנור שבעה ימים, לכם לא
אעשה כן, אלא אתן אתכם במחבת ואעשה תחתיכם אש, אם ניצלתם בידוע שאתם נביאים.
ותשכבו עם אשתי שמירת,
אמרו לו אדונינו: חנניה וחבריו שלשה ואנו שנים, ואין הקדוש ברוך הוא עושה נסים אלא על
ידי שלשה,
אמר להם: [יש] כאן אחד כיוצא בכם, חשבו בלבם על יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול,
ואמרו זה לזה: מה אתה אומר שהקב"ה שורפו, אין הקדוש ברוך הוא שורפו, ובזכותו אנחנו
ניצולים,
אמרו אדונינו: יש הנה אחד,
אמר להם: מי הוא זה?
אמרו לו: יהושע בן יהוצדק הכהן, שלח והביאו ונתן שלשתם במחבת אחד,
מה עשה הקדוש ברוך הוא?
שרף שניהם, והציל את יהושע בן יהוצדק, מנין?
שכן הוא אומר ולקח מהם קללה (כל) [לכל] גלות יהודה [וגו'] אשר קלם וגו' (ירמ' כט כב).
ומנין שהציל את יהושע?
שנאמר: הלא זה אוד מוצל מאש (זכרי' ג ב).
ומי גרם לאלו להישרף?
מפני שהיו רצים ברגליהם אחר העבירות, לכך נאמר ואץ ברגלים חוטא, אעפ"כ גם בלא דעת
נפש לא טוב, [לכך] אמר הקדוש ברוך הוא למשה: דבר אל בני ישראל לאמר **נפש כי תחטא.**

דבר אחר:

ונפש כי תחטא. הסרחון היא בנפש, וכך אמרו רבותינו ע"ה לעולם הבא מביא הקדוש ברוך הוא את הנפש, ואמר לה: [למה] עברת על כל מצות שבתורה? והיא אומרת: הגוף עבר על כל מצוותיך, משיצאתי ממנו שמא חטאתי לך? מיד אומר לגוף: למה חטאת ועברת על כל מצוותי? והוא אומר: אני לא חטאתי, הנפש היא שחטאת, משנפרדה הנפש ממני שמא חטאתי לך? מה עושה הקדוש ברוך הוא? מיד דן את שניהם כאחד, לפי שהוא יודע הנסתרות, והכל לפניו גלויות, משל למה הדבר דומה?

למלך שהיה לו פרדס והיה בתוכו ענבים ותאנים בכוראות. אמר המלך: אם אני מושיב בתוכו אדם רואה, הוא אוכל הכל. ואם אושיב בתוכו סומא לא ישמור דבר, מה עשה המלך? הושיב בתוכו אחד סומא, ואחד חיגר, כדי שישמרו את הפרדס, והיו יושבים ורואים את הבכורות.

אמר הסומא לחיגר: אני מריח בכורות תאנים, אמר לו: הין, אבל אין לי רגלים לעמוד עליהם וללקט, אמר לו הסומא: אם כן בוא וארכיבך על כתפי, ותלקוט ונאכל מהם אני ואתה, וכך עשו, בא המלך וראה הבכוריות לקוטות אמר לסומא מי לקט אלו? אמר לו: וכי אני רואה? אמר לחיגר: מי לקט את אלו? אמר לו: וכי יש לי רגלים ללקוט אותם, מה עשה המלך? דן את שניהם כאחד,

כך הקדוש ברוך הוא עושה, מביא את הנפש והגוף ודנם כאחת, וכשראה דוד ע"ה במראה הנבואה, אמר ריבונו של עולם כשתבוא לדון את בריותך אל תדינני כיוצא בהם, שנאמר ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי (תהלים קמג ב), אלא צדק עשה עמי, שנאמר: אני בצדק אחזה פניך (שם יז טו), אמר הקדוש ברוך הוא: בעולם הזה על ידי שיצר הרע מצוי בכם הייתם חוטאים. אבל לעולם הבא אני עוקרו מכם, שנאמר: והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו' (יחזקאל לו כו), ולא עוד אלא שאני נותן ביניכם שלום, שנאמר: וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (ישעי' נד יג).

ונפש כי תחטא ושמעיה קול אלה והוא עד אמר הקדוש ברוך הוא: אם תודה הרי מוטב, ואם לאו אני מעיד, שנאמר: **והוא עד**, ומנין שהקב"ה עד?

שכן הוא אומר: אנכי היודע ועד נאום ה' (ירמי' כט כג), וכן אמר החכם: אל תבהל את פיך וגו' (קהלת ה א), משל לשני בני אדם שרגמו צורת המלך שהייתה חקוקה בחצר המלך, נתפשו שניהם, אחד היה שכור, והאחד בדעתו, אותו שהוא שכור טרדו אותו ואמרו לו: לך, ואותו

שהיה בדעתו הלקוהו, כך כל מי שהוא חוטא כתוב בו שגגה, **נפש כי תחטא בשגגה וגו'**, ואם כל עדת ישראל ישגו (ויקרא ד יג), וכולם שחטאו בשגגה מביאים קרבנם ומתכפר להם, שנאמר: ונסלח לכל עדת בני ישראל [ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה] (במדבר טו כו), אבל מי שהוא מגדף נוטל העונש שלו, שנאמר: ונוקב שם ה' מות יומת (ויקרא כד טז), ומי הוא מגדף?

הנשבע בשמו לשקר, אמר להם משה: לא תהיו סבורים שהתרתי לכם להיות נשבעים בשמו אפילו באמת, אין אתם רשאים לישבע בשמו אלא אם יש בכם השלשה המידות האלו, והם:

את ה' אלוהיך תירא,

אותו תעבוד,

ובו תדבק (דברים י כ), אזי בשמו תשבע (שם).

אמרו רבותינו ז"ל: אפילו על האמת אינו טוב לאדם שישבע, שלא יהא פרוץ בשבועות. ומעשה בהר המלך שהיו שם שני אלפים עיירות וכולם חרבו בשביל השבועה של אמת, כיצד היה אדם נשבע על חברו שאני הולך ואוכל, שאני הולך ושותה והלכו ועושין כן, וחרבו על השבועה של אמת, ואם אותם בשביל אכילה ושתייה היו נשבעים ומקיימים שבועתם נחרבו, בני אדם שנשבעים על חנם על אחת כמה וכמה.

ועוד אמרו: כי בזמן ר' עקיבא הייתה אשה אחת והיו לה עשרה בנים גדולים תלמידי חכמים, והיה תורתם אומנותם, והייתה אמם עשירה ביותר, יום אחד לא היה בביתה לחם, ושפחתה הלכה למלאות מים, אמרה לשכנתה: שכינתי בואי ועשי לי עוגה, כי עתה ירעבו בני בבית המדרש, מיד באה שכינתה ולשה והיה לה שני דינרי זהב קשור בסודר שלה, והותר הקשר ונפלו בתוך העיסה. ולא ידעה, כשהלכה לביתה וחפשה בסודר שלה על הזהב ולא מצאה, חזרה אצל אם הבנים אמרה לה: זה יהיה שכרי ממך שאבוא ואעשה מה שאת חפצה וילכו לי שני דינרי זהב בביתך,

אמרה: חס וחלילה כי בביתי הלך דבר, עמדו וחפשו ולא מצאו,

אמרה לה: בחוץ נפלו ממך,

אמרה לה: איני יודעת אלו הדברים בביתך נפלו,

אמרה: אם הם בביתי יבוא לי שמועה מבני הגדול. לא השלימה הדברים עד שבא אליה שמועה מבנה כי מת,

אמרה לה שכינתה: ראי כחשך ומעלליך השם נתן לי כי גמולך בבניך הגדול,

אמרה: אם הוא אמת מה שאת אומרת ימותו בני כולם, וכן היה באותו היום מתו כולם, הוליכו אותם לבית הקברות, והיה על החכמים יום מהומה וחשיכה לפי שנפלו עשרה אבירי חכמים אחר כך הביאו האשה לבית, והביאו אותו הלחם שלשה אותה האשה, כדי להברות את האבל, פתח ר' עקיבא ואמר: ברוך דיין אמת שופט בצדק ואמת, ובירך על הלחם ובצע, והנה השני דינרי זהב יצאו,

אמר ר' עקיבא: מהו זה?

מיד ענתה אם הבנים בלב נשבר והומת, אדוני זה הזהב היה סיבת מיתת בני, וסיפרה לו כל המעשה, ענה רבי עקיבא ואמר: וי לנו מיום הדין, ומה זאת שלא נשבעה אלא באמת אירע לה זה, הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה, לפיכך אמר **נפש כי תחטא**.

דבר אחר:

ונפש כי תחטא. אתה מוצא שלשה דברים ברשותו של אדם, ושלושה אינם ברשותו.

אלו שברשותו, **הפה והידיים והרגלים**,

הפה אם מבקש האדם לומר טוב או רע אומר, אם רוצה אדם לדבר נבלה מדבר, ואם רוצה לעסוק בתורה עוסק,

הידיים אם רוצה לעסוק בהם במצווה בצדקה מתעסק, ואם רוצה לשפוך בהם דם שופך אין לו מי יכריחנו.

והרגלים אם רוצה לילך לבית הזנות, או רוצה לילך לבית הכנסת, אין לו מי יכריחנו.

ושלושה אינם ברשות האדם, ואלו הם: **[האף] והעיניים והאוזניים**,

האף עובר בשוק במקום ע"ז ומריח קטורת של ע"ז שלא בטובתו,

והעיניים עובר בשוק במקום ע"ז ורואה עבירה שלא בטובתו והוא מתחייב,

האוזניים עובר אדם בשוק ואין כוונתו לשמוע בזיונו ושומע הכרחי.

ואף הפה שהוא ברשותך אף הוא אינו ברשותך, הלא תראה כי בלעם בא ברצונו לקלל את ישראל ולא הניחו הקדוש ברוך הוא אמר לו רשע אתה חושב כי הפה ברשותך, אמור מה שאני אומר לך, באתה לקלל ברך, שנאמר: ולא אבה ה' אלוהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלוהיך לך את הקללה לברכה (דברים כג ו), להודיע אפילו אותם שברשותו של אדם אינם ברשותו.

והידיים כן אתה מוצא בירבעם כיון שהלך הנביא ואמר לו: ויקרא (אל) [על] המזבח [וגו'] (מ"א יג ב). באותה שעה אמר לו ירבעם: משה כתוב בתורה כי יקום בקרבך נביא וגו' [ונתן אליך

אות או מופת] (דברים יג ב), מה מופת אתה נותן לי?

אמר לו: מופת אתה מבקש זה, מופת אשר דבר ה' הנח המזבח נקרע וגו' (מ"א יג ג),

באותה שעה וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו (שם שם ד),

אמר לו הקדוש ברוך הוא: רשע אתה חושב כי ידך ברשותך, מיד ותיבש ידו, ללמדך שלא הייתה ידו ברשותו.

והרגלים מניין?

אלו אנשי אדם שבאו על אלישע הנביא,

אמר להם הקדוש ברוך הוא: רשעים אתם ברשות עצמכם באתם, מה עשה הקדוש ברוך הוא הטעה אותם בדרך, שנאמר: ויאמר להם אלישע לא זה הדרך ולא זו העיר (מ"ב ו יט), ללמדך שאפילו הרגלים אינם ברשותו של אדם, ולא עוד, אלא אפילו לעולם הבא הקדוש ברוך הוא

משגה לרשעים ומורידן לגיהינום, שנאמר: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה (ישעי' 10 כד).

פרשת צו

פרק ו

[ב] צו את אהרן. זה שאמר הכתוב: כי מי בשחק יערך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט ז), אמר הקדוש ברוך הוא: אילו הייתי מבקש קרבן, לא הייתי אומר למיכאל שהוא נתון אצלי, והיה מקריב לי קרבן, וזהו שנאמר: כי מי בשחק, אלו הם המלאכים הנתונים אצלי בשחק, וממי אני מבקש קרבן? מישראל,

וכן הוא אומר בלחם הפנים ביום השבת ביום השבת (יערוך) [יערכנו] וגו' (ויקרא כד ח). ממי? מאת בני ישראל (שם). ושמה אני צריך לישראל?

חס וחלילה, אם כן למה שאל הקרבן?

כדי לזכותם, שנאמר: ה' חפץ למען צדקו (ישעי' מב כא).

אמרו אומות העולם לישראל: אם הוא חפץ בקרבנות אנו נקריב, אמרו להם ישראל: הירצה ה' (בבני) [באלפי] אלים וגו' (מיכה ו ז)?

בלעם הרשע מלמד זכות לאומות העולם, ובשביל אומות העולם הוא מדבר זה הפסוק הירצה ה' מה הקריב לפניו אברהם לא בנו הוא הקריב אלא האיל הקריב, אבל אם הוא רוצה אני אקריב לפניו בני ובתי, שנאמר: האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת (נעורי) [נפשי] (מיכה שם). הרי בני ובתי, ראה בלעם הרשע מה היה ערום, התחיל אומר את שבעת המזבחות (בדבר כג ד), לא אמר שבעה אלא כנגד יומי שבתא, לפיכך אמר את שבעה המזבחות, למה דומה בלעם הרשע?

לטבח שהיה מסתכל בו השלטון, כשראה הטבח שהיה השלטון מסתכל בו, אמר לו: אדוני כבר שלחתי חלקך לביתך, וכך בלעם אמר להקב"ה: את שבעה המזבחות ערכתי, ולא עוד אלא אפילו אתה רוצה בני ובתי אני מקריב, שנאמר: האתן בכורי פשעי וגו',

אמר לו הקדוש ברוך הוא: רשע שבעולם אילו הייתי מבקש קרבנות, לא הייתי אומר למיכאל או לגבריאל והיו מקריבים לי, שנאמר: כי מי בשחק וגו' (תהלים פט ז), אבל בלעם הרשע רצה להדמות לקונו כבני אלים אברהם יצחק ויעקב, שהם אילי העולם,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: רשע מה אתה מבקש להטעות את עצמך שאקבל מן האומות קרבן אין אתה יכול,

אמר לו: עלי שבועה שלא אקבל אלא מן ישראל, שנאמר: מאת בני ישראל ברית עולם (ויקרא כד ח).

דבר אחר:

צו את אהרן. אמר הקדוש ברוך הוא למשה: אמור לבני ישראל שיקיימו מה שכתוב למעלה מן הענין, ואחר כך **זאת תורת העולה**, למה כי ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה (ישעי' סא ח), מה כתיב למעלה?

והיה כי יחטא ואשם, והשיב את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה כג) ואחר כך **זאת תורת העולה**, אם בקשת להקריב קרבן לא תגזול לאדם, למה כי ה' אוהב משפט [שונא גזל בעולה], ואפילו בעולה, ואימתי אתה מעלה עולה ואני מקבלה?

כשתנקה כפך מן הגזל, לכך דוד אמר: מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים (תהלים כד ג ד), מתחילת הקרבנות אתה למד, [דכתיב:] דבר אל בני ישראל אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א ב). ולמה נאמר אדם?

אלא אמר הקדוש ברוך הוא: כשתקריב לפני תהא כאדם הראשון, כדרך שלא היה אדם גוזל מאחרים, מפני שהיה לעצמו, כך אתה לא תקריב גזל, למה? כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל.

דבר אחר:

צו את אהרן. ומה עסקו של אהרן?

כאן ישראל מקריבים, היה צריך לומר צו את בני ישראל, אלא אמר הקדוש ברוך הוא כל מי שהוא מעלה את עצמו סופו לילך באש, שנאמר: **היא העולה** (ויקרא ו ב). ואמר אחר מכאן **על מוקדה**, פרעה עלה עצמו, שנאמר: (יען) [אשר] אמר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כט ג), ומה כתיב?

ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט כד).

ואף סנחרב עלה עצמו, דכתיב: אני עליתי מרום הרים [ירכתי לבנון וגו'] (מ"ב יט כג),

אמר לו הקדוש ברוך הוא: ביד מלאכך חרפת ה' ומה היה לו?

ויצא מלאך ה' וגו' (שם שם לה),

ומה ששלחת ביד מלאכך מה נעשה לו?

ותחת כבודו יקד יקוד [כיקוד אש] (ישעי' י טז),

מה הוא ותחת כבודו?

ששרף אותו מבפנים והניח בגדיו מבחוץ, שכבודו של אדם כסותו.

ולמה הניח הקדוש ברוך הוא בגדיהם?

אלא שהיו בניו של שם, שנאמר: בני [שם] עילם ואשור וארפכשד (בראשית י כב),

אמר הקדוש ברוך הוא: אני חייב לשם אביהם, שנטלו את בגדיהם וכסה את ערות אביו שנאמר: ויקח שם ויפת וגו' (שם ט כג), לפיכך הניח בגדיהם ושרף את גופו, **היא העולה על מוקדה וגו'.**

כך נבוכדנצר עלה עצמו, שנאמר: אעלה על במתי עב [אדמה לעליון] (ישעי' יד יד), אמר לו הקדוש ברוך הוא: לא דיירך ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי ארם כסאי (שם שם יג), אלא שאמרת אעלה על במתי עב, מלמעלה. וכן אמרת לחנניה מישאל ועזריה. ומן הוא אלה די ישזבינכין מן ידי (דניאל ג טו), ביתו שרפתי ועמו הגליתי ובביתו לא עמד עלי, ובביתי יכול לעמוד, מה עשה?

השליכן לאש לתוך הכבשן, מיד אמר הקדוש ברוך הוא לכבשן וצף, ומי שרצה לישרוף לא נשרף, ומי שלא היה ראוי לישרף נשרף, יצאה האש ושרפה חצי האומות, שאתה מוצא כשנתנכסו לחנוכת הצלם, שמונה משפחות היו, וכשבאו לראות לחנניה מישאל ועזריה, לא נמצאו אלא ארבעה משפחות, והיכן הארבעה?

מלמד שיצאה האש וליחכה אותם, ואף נבוכדנצר נשרף חציו והניח חציו, כדי לילך עם בני אדם, אלא אעלה על במתי עב, חייך כי אני מקיים דבריך, שנאמר: ולך טרדין מן אנשא וגו' (דניאל ד כב), כשם שעשה מכות לפרעה ולמצרים, כך הביא על נבוכדנצר, שנאמר: אתיא ותמהיא וגו' (שם ג לב), שהיה אומר אעלה על במתי עב אדמה (לאל עליון) [לעליון] לכך נאמר: **העולה על מוקדה.**

דבר אחר:

היא העולה על מוקדה. זו מלכות הרשעה שעילתה עצמה, שנאמר: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך (עובדי' א ד), מה נאמר במ? והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה (שם שם יח), למה? כי ה' דבר (שם שם), ומה דבר?

היא העולה על מוקדה, רצה לומר כי אמר הקדוש ברוך הוא למשה בני יושפלו בגלות ובסוף יתעלו, שנאמר: ועלו מושיעים וגו' (שם שם כא), בעולם הזה אין להם מזל בראש אבל בסוף יעלו. אם בין כוכבים שים קנך (עובדי' א ד). אמר הקדוש ברוך הוא לעשו: ואפילו שתתחבר עם ישראל שנמשלו ככוכבים, משם אורידך (שם), ואין כוכבים אלא ישראל, שנאמר: דרך כוכב מיעקב (במדבר כד יז). יעקב לעשו אחי, אהי דברך מות [אהי קטבך שאול]. ומהו פירוש זאת המלה, אלא אמר יעקב לעשו: אפילו תגזרו עלינו כל חרב שבעולם, אין אנחנו נעזוב אמונתנו, על זה אמר: אהי דברך מות, ומשעשו מסתלק מן העולם, הקדוש ברוך הוא וישראל לבדם משתיירים, שנאמר: אחת היא יונתי וגו', (שה"ש ו ט), וכתוב: ה' בדד ינחנו וגו' (דברים לב יב).

(יא) [ב] **זאת תורת העולה.** ולמא נקרא שמה עולה?

שהיא עליונה על כל הקרבנות, רצה לומר מי שהוא מביא חטאת הכהן נוטלה, וכך המנחה, וזבח השלמים לכהן ולבעליהם, האשם לכהן, אבל העולה אין ברייה טועמה, אלא כולה עולה לגבוה, לפיכך נקראת עולה, שהיא עולה להקב"ה שהוא עליון.

פרק ז

[יא] וזאת תורת זבח השלמים. זה שאמר הכתוב: אשמעה מה ידבר האל ה' (תהלים פה ט), אמרו אומות העולם לבלעם קורבננו אינו מתקבל, אמר להם מפני שאין לכם שלום, ואין שלום אלא התורה, שכתובין בה הקרבנות, אתם תחלה פסלתם את התורה, ועכשיו אתם מבקשים להיות מקריבים קרבנות, מי שקבלה הוא מקריב, שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כט יא), לכך נאמר אשמעה מה ידבר האל ה' [כי ידבר שלום אל עמו]:

דבר אחר:

וזאת תורת זבח השלמים. למה נאמר זבח השלמים?

שהוא עושה שלום בין המזבחות ובין הכוהנים ובין ישראל. היאך. העולה אין כתיב בה שלום לא בחטאת ולא באשם, בוא וראה העולה הייתה באה כליל לאישים והחטאת חלביה ואימוריה הם למזבח, ועורה ובשרה לכוהנים, אבל ישראל לא היה ממנה הנייה, והאשם כן אבל התודה דמה ואימוריה למזבח, והחזה והשוק לכוהנים, ועורה ובשרה לישראל, נמצאת עולה ועושה שלום בין המזבח ובין הכוהנים ובין ישראל. לפיכך נקראת זבח השלמים, שהיא שלום לכל.

דבר אחר:

וזאת תורת זבח השלמים. [כשהיו מקריבים זבח השלמים], היה הקדוש ברוך הוא נושא להם פנים, שנאמר: ישא ה' פניו אליך [וישם לך שלום] (במדבר ו כו), ואפשר שהוא נושא לשום אדם בעולם פנים, והא כתיב: אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י יז), ואפשר שני מקראות מכחישות זו לזו, אלא עד שלא נחתם גזר דינו של אדם נושא לו פנים, אחר שנתחתם גזר דין אינו נושא פנים.

מעשה היה ברבנו הקדוש שעבר על סימוניה, ויצאו כל בני העיר לקראתו, ובקשו ממנו שיתן להם זקן [שילמדם תורה], ונתן להם את ר' לוי [בר סיסי], והיה אדם גדול בתורה, ועשו לפניו שולחן, ושאלו ממנו דבר אחד, אמרו לו: למה אמר דניאל אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת (דניאל י כא). וכי יש דברים של שקר בתורה, שהוא אומר הרשום בכתב אמת? ולא מצא ר' לוי בר סיסי להשיבם על דבר זה, מיד יצא לו משם ובא לפני רבנו הקדוש.

אמר לו: למה באת,

אמר לו: אדוני איני יכול לעמוד בהם דבר אחד שאלו אותי, ולא מצאתי להשיבם,
אמר לו רבנו הקדוש: ומה הוא הדבר ששאלו ממך?
אמר: שאלוני אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת, וכי יש דברים שלא יהי אמת,
אמר רבנו הקדוש לרבי לוי בר סיסי: תדע מה פירוש זה העושה עבירה והקב"ה רושם עליו,
אם לא עשה תשובה בכתב אמת, הקדוש ברוך הוא כותב בידו ומחתם עליו גזר דינו, לכך
אמר את הרשום, אם עשה תשובה הרי רושם ולא נחתם גזר דינו, ואם לאו בכתב אמת, אף
כאן נאמר: ישא ה' פניו [וכתוב אחד אומר אשר לא ישא פנים (דברים י יז) אם ישא למה לא
ישא?

אלא לאומות העולם לא ישא פנים, אבל לישראל ישא ה' פניו], אמר הקדוש ברוך הוא כשם
שהם נושאים לי פנים, אף אני נושא להם פנים, והיאך ישראל נושאים פנים?
אלא אדם מישראל יש לו חמשה או ששה בנים, ונותנים לפניהם מאכל ואוכלין ואינם שבעין
ומברכין לאלוהיהם, ואני גזרתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח י), כשם שהם עשו
עמי יותר מן הראוי, אף אני אטה להם את הדין, שנאמר: ישא ה' פניו אליך.

[יב] אם על תודה יקריבנו. ראה היאך הקדוש ברוך הוא סולח עונותיהם של ישראל.
אמר הקדוש ברוך הוא: מי שיש לו פר יביאו, ומי שיש לו איל יביאו, ומי שיש לו שה יביאו, ומי
שיש לו יונה יביאו, ומי שאין לו אחת מכל אלו יביא סולת, ומי שאין לו סולת יביא דברים,
שנאמר: קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע יד ג), ואם תאמר מקבל הן, אמר הקדוש ברוך
הוא: הן, ונשלמה פרים שפתינו (שם שם), לפי שאין חשוב לפני הקדוש ברוך הוא יותר מן
ההודייה, לכך נאמר: **אם על תודה יקריבנו.**

דבר אחר:

אם על תודה יקריבנו. את מוצא כל הקרבנות שהיו מביאים היו באים על העבירות, מי שהיה
מקריב אדם על עונות, [שנאמר: ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמום איל צאן על אשמתם
(עזרא י יט) והחטאת הייתה באה על השגגה], שנאמר: וחטאתם לפני ה' שגגתם (במדבר טו
כה). **עולה** הייתה באה על הרהור הלב, שנאמר: והשכים בבקר והעלה עולות מספר כולם כי
אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלוהים בלבבם (איוב א ה). אבל **התודה** הייתה באה על
חנם, אמר הקדוש ברוך הוא חביבה היא עלי יותר משאר הקרבנות, לכך נאמר: זובח תודה
יכבדני, ומהו יכבדני בשני נונין?
רצה לומר בעולם הזה ובעולם הבא.
אמר ר' יהודה בר גדייא: כל מי שהוא עונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה אמן לעולם הבא,
שנאמר: ברוך ה' אלוהי ישראל. (מן העולם) [מהעולם] ועד העולם [אמן ואמן], לכך נאמר:
זובח תודה יכבדני.

אמר ר' עקיבא: כל מי שאמר שירה בעולם הזה זוכה לומר שירה לעולם הבא, [שנאמר אז ישיר משה (שמות טו)], אז שר לא נאמר אלא אז ישיר, הוי כל מי שאומר שירה בעוה"ז זוכה לומר שירה לעוה"ב], לכך נאמר: זובח תודה.

[וזאת תורת זבח השלמים. גדולה שלמים שהן עושין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. ר' אליעזר הקפר אומר: גדול הוא השלום שאפילו ישראל עובדים ע"ז, ועושים חבורה אחת, אין מדת הדין נוגעת בהם, שנאמר: חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז). אמר רבי [לוי]: גדול הוא השלום שאין חותם ברכת כוהנים אלא שלום, שנאמר: וישם לך שלום (במדבר ו כו):

אמר רבן שמעון בן גמליאל: גדול הוא השלום שהוסיף פסוק אחד מן התורה שלא היה, ואיזה הוא?

עת שמת יעקב אבינו ע"ה מיד ייראו אחי יוסף, שנאמר: ויראו אחי יוסף כי מת אביהם (בראשית נ טו), מה עשו?

לקחו את בלהה ואמרו אליה תכנסי ליוסף ותאמר אליו: אביך ציוה לפני מותו [לאמור] כה תאמרו ליוסף אנא שא נא [פשע אחיך וחטאתם וגו'] (שם שם טז יז) ולא ציוה יעקב אבינו אלו הדברים, אלא מעצמם אמרו אותם.

אמר ר' שמעון (בר יוחאי) [בן גמליאל]: כמה דיו נשפך, כמה קולמוסים איבדו, בשביל לכתוב דברים שלא נאמרו, ראה כמה גדול כח השלום, וכן אתה מוצא בשדה, כיון שאמרו מלאכי השרת לאברהם [ואמרו לו] למועד אשוב אליך [כעת חיה ולשרה בן] (בראשית יח יד) צחקה שרה, שנאמר: ותצחק שרה וגו' (שם שם יב), וכשנגלה הקדוש ברוך הוא אצל אברהם ואמר לו מה אמרה האף אמנם אלד ואני זקנתי, וכל כך למה שינה?

בשביל השלום, ואף לעולם הבא כשיחזור הקדוש ברוך הוא לירושלם ויחזור כל הגליות לתוכה, בשלום הוא מחזיק, שנאמר: שאלו שלום ירושלם (תהלים קכב ו), וכן הוא אומר: הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעי' סו יב).

פרק ח

[ב] קח את אהרן. זה שאמר הכתוב: אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך (תהלים ס"ה ה'), אשרי כל מי שבחרו הקדוש ברוך הוא. אעפ"י שלא קרבו, ואשריו מי שקרבו ואעפ"י שלא בחרו,

הטוב שבאבות שבחר בו הקדוש ברוך הוא ולא קירבו, זה אברהם אבינו, אתה מוצא שבחרו הקדוש ברוך הוא **והוא קירב את עצמו,** שנאמר: אתה הוא ה' האלוהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים [ושמת את שמו אברהם] ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמי' ט' ז' ח').

יעקב בחרו הקדוש ברוך הוא, שנאמר: יעקב אשר בחרתיך (ישעיה מ"א ח'), וכתוב כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו (תהלים קל"ה ד'), **ולא קרבו והוא קירב את עצמו, שנאמר:** ויעקב איש תם יושב אוהלים (בראשית כ"ה כ"ז).

משה בחרו הקדוש ברוך הוא וקירבו, שנאמר: לולי משה בחירו עמד בפרץ לפני (תהלים ק"ו כ"ג), וכתוב: ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלוהים (שמות כ"י ח).

דוד ע"ה בחר בו הקדוש ברוך הוא, שנאמר: ויבחר בדוד עבדו (תהלים ע"ח ע'), **והוא קרב עצמו, שנאמר:** חבר אני לכל אשר יריאוך (שם קי"ט ס"ג),

אשריהם אלו שבחרן הקדוש ברוך הוא, ואעפ"י שלא קרבם,

יתרו קרבו קרבו הקדוש ברוך הוא ולא בחר בו,

רחב הזונה קירבה הקדוש ברוך הוא אבל לא בחרה,

רות קרבה אבל לא בחרה,

אשריו אהרן בכפלים, שבחר בו וקרבו, ומנין שבחרו, שנאמר: והיה האיש אשר אבחר בו וגו' (במדבר י"ז כ'), ומנין שקירבו, שנאמר: ואתה הקרב אליך את אהרן וגו' (שמות כ"ח א'): [קח את אהרן ואת בניו], ואימתי לקח את אהרן?

בשעה שיצא הקצף מלמעלה לחבל שונאיהם של ישראל, וכיון שראה משה אמר לו מה אתה עומד קח את המחתה ותן עליה אש (במדבר י"ז י"א).

אמר אהרן למשה: אחי, אתה רוצה להרגני, בני מפני שהקריבו לפניו אש מן הדיוט נשרפו, שנאמר: ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא ציוה אותם (ויקרא י' א'), מה כתיב בתריה?

ותצא אש מפני ה' [ותאכל אותם] (שם שם ב'), ואתה אומר לי קח את המחתה?!

אמר לו משה: לך עשה מהרה, שנאמר: והולך מהרה וגו' (במדבר י"ז י"א), כיון ששמע אהרן כך, אמר אפילו אני מת על ישראל איני מתאחר, מיד ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ (במחנה) [אל תוך הקהל] (שם שם י"ב), הלך בשביל ישראל.

מיד אמר הקדוש ברוך הוא למשה: קדם אתה וגדל לאהרן בלקיחה, מה אהרן לקח בני מתוך המגפה, אף אתה גדלו בלקיחה, לכך נאמר **קח את אהרן.**

דבר אחר:

קח את אהרן. זה שאמר הכתוב: מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ' ז'), ומי היה?

זה אהרן ובניו, ואם כן אף שמואל היה אדם צדיק ונביא גדול, שנאמר: וידע כל ישראל וגו' (ש"א ג' כ'), ולא היו בניו כמותו, שנאמר: ולא הלכו בניו בדרכיו (וילכו) [ויטו] אחרי הבצע וגו' (שם ח' ג'), אם כן על מי נאמר מתהלך בתומו וגו'?

זה אהרן, שראה בניו בחיים עומדין ומשמשין בכהונה גדולה, לפיכך **קח אהרן ואת בניו וגו'.**

דבר אחר:

קח את אהרן. אמר הקדוש ברוך הוא למשה פתה אותו [בדברים, מפני שהוא בורח מן השררה, ואין קח אלא לשון פיתוי, שכן נבוזראדן שציוהו נבוכדנצר על ירמיה, אמר לו קחנו ועינך שים [עליו] (ירמיה ל"ט י"ב), וכן [הוא אומר] באמנו שרה, שנאמר: ותקח האשה בית פרעה (בראשית י"ב ט"ו), שלא הייתה מבקשת לילך והיו מפתין אותה, וכמו שנאמר בדינה, ויקח אותה וישכב אותה ויענה (בראשית ל"ד ב'), שלא הייתה רוצה, והיו מפתין אותה, וכן אף אהרן, אמר הקדוש ברוך הוא למשה פתה אותו, מפני שהוא בורח מן השררה, שנאמר: **קח את אהרן.**

[ג] ואת כל העדה הקהל. [א"ל הקדוש ברוך הוא למשה חלוק לו כבוד, כדי] שיראו כל ישראל שאתה חולק כבוד לכהונה, והתרה בהם, כדי שלא יחלקו על הכהונה, כשם שחלק קרח ועדתו ונבלעו, והתרה בהם בכל יכולתך, לפי שעתיד עוזיה לעמוד ולחלוק על הכהונה, שנאמר: זיכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרבו איש זר וגו' (במדבר י"ז ה'), הוא אינו מזרע לוי, כשם שהיה קרח, ואמר להקטיר קטורת ועוזיהו נגש להקטיר, שנאמר: ויזעף עוזיהו [ובידו מקטרת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו וגו' (דה"ב כו יט)].

אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, כשם שעשית רושם בקרח, כך עשה לעוזיהו, מיד והצרעת זרחה במצחו.

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: כמו שעשיתי בידיך עת שאמרת והיה אם לא יאמינו לי (שמות ד' א'), אמרתי לך (שים) [הבא נא] ידך בחיקך, ויוציאה והנה [ידו] מצורעת כשלג (שם שם ו'), ועל זה נאמר: ולא יהיה כקרח וכעדתו (במדבר י"ז ה'), שחלקו על משה, כאשר דבר ביד משה לו (שם שם), מה הוצרך לומר ביד משה, היה צריך לומר כאשר דבר ה' אל משה? אלא אמר ביד משה, כמו שנלקה משה בידו בצרעת, כך כל המערער על הכהונה נלקה בצרעת, לכך אמר ה' אל משה הקהל את כל העדה, כדי שתתרה בהם ויראו מאד.

דבר אחר:

ואת כל העדה הקהל. אמר לו: להיכן אקהל אותם?

אמר לו: אל פתח אוהל מועד,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: ואתה תמה מזה, בוא וראה השמים הללו כמה גדולים הם, כי כל הארץ אינה לפני השמים כחרדל אחד, והעין אינו רואה כי אם מן השחור אשר בתוך השחור, והשמים יכולו בתוך אותו השחור, ואתה אומר לי היכן יכולים להתקבץ, ולא עוד אלא לעתיד לבוא כך אני עושה, כי כל האוכלוסין אשר היו מאדם הראשון ועד סוף העולם, כולם צריך להחיות אותם, ולהביאם אל עיר ציון, והיא ציון כמה תכיל, והם עתידים לומר צר לי המקום גשה לי ואשבה (ישעיה מט כ) ומה אני עושה להם?

אני מרחיבה, שנאמר: הרחיבי מקום אהלך וגו' (שם נד ב),

ומהיכן אתה למד?

מסיני, כיון שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא, מה כתיב רכב אלוהים רבותים וגו' (תהלים סח יח), עשרים ושנים אלף מרכבות ירדו עם הקדוש ברוך הוא, וכל מרכבה ומרכבה כמו שראה יחזקאל ע"ה, ולא יכול הר סיני להחזיק, אלא מעשה נסים היה. כי אמר הקדוש ברוך הוא להר הרחיב הארך וקבל עבדי אדוניך, מיד נתרחב וקבל הכל, וכן לעולם הבא הקדוש ברוך הוא מרחיב את ירושלים, כמו שנאמר ורחבה ונסבה [למעלה וגו'] (יחזקאל מא ז), עד שתגיע לכסא הכבוד. וכיצד עולים?

הקדוש ברוך הוא עושה להם עננים, והן רוכבים על גבי עננים, ומעלין אותן למעלה, שנאמר: מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעיה ס' ח'), וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו חופה בפני עצמו, שנאמר: וברא ה' כל מכוון הר ציון ועל מקראה וגו' [כי על כבוד חופה] (שם ד' ה'), וכיון שמגיעים לכסא הכבוד אומר להם: אני ואתם נהלך בעולם, שנאמר: והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלוהים [ואתם תהיו לי לעם] (ויקרא כו יב), ולצדיקים עושה מחילות והקב"ה יושב באמצע, ואומרים זה לזה: כי זה אלוהים אלוהינו וגו' (תהלים מח טו), לפי שהיו אומרים האומות בעולם הזה אי אלוהימו צור חסיו בו (דברים לב לז), לפיכך אלוהים אלוהיך אנכי.

פרשת שמיני

פרק ט

[א] ויהי ביום השמיני. זה שאמר הכתוב: שומר מצווה לא ידע דבר רע (קהלת ח ה), זה היה אהרן, שנאמר: ומפתח אהל מועד [לא תצאו שבעת ימים] (ויקרא ח' ל"ג). אמר להם משה: שמרו את משמרת ה', כשם ששמר הקדוש ברוך הוא שבעת ימי האבל עד שלא הביא המבול, ומנין שנתאבל הקדוש ברוך הוא, שנאמר: ויתעצב אל לבו (בראשית ו' ו'), ואין עיצוב אלא אבל, שנאמר: כי נעצב המלך (אל) [על] בנו (ש"ב יט ג), וכן עזרא אומר לישראל בשעה שהיו בוכים איש אל אחיו, אל תעצבו כי חדות ה' וגו' (נחמיה ח י), וקודם שיבוא המבול שימר הקדוש ברוך הוא שבעת ימי האבל, שנאמר: ויהי לשבעת הימים וגו' (בראשית ז' י'). וכן אמר משה לאהרן ולבניו: כשם שנתאבל הקדוש ברוך הוא על עולמו קודם שבא המבול. כך אתם שמרו אבל שבעת ימים עד שלא יגעו בכם. והיו משמרין ולא היו יודעין על מה משמרים: ועת ומשפט ידע לב חכם (קהלת שם) זה משה, שנאמר: ונודעתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כט מג), והיה משה משמש בשבעת ימי המילואים, והיה מתיירא שמא מידת הדין פוגעת בו, וכיון ששמר אהרן ובניו שבעת ימי האבל, ובא יום שמיני, נכנסו נדב ואביהוא להקריב, ופגעה בהם מידת הדין ונשרפו, שנאמר: ותצא אש מפני ה' וגו' (ויקרא י ב) בא משה ואמר לאהרן: הוא אשר דבר ה' בקרבי אקדש (שם שם ג) והיכן דיבר? במדבר סיני, ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי (שמות כ"ט מ"ג).

דבר אחר:

ויהי ביום השמיני. זה שאמר הכתוב: אמרתי להוללים אל תהולו וגו' (תהלים עה ה), ומה זה הפסוק?

אלא בא ללמדך כי אין שמחה בעולם ממתנת לאדם, הקדוש ברוך הוא יתרום ויתנשא כשברא את העולם, וברא גן עדן, ושם שם את האדם, שמח שמחה גדולה, שנאמר: ישמח ה' במעשיו (תהלים ק"ד ל"א), וכשצוה את האדם, ולא שמר מצוותו, גירשו ושלחו וגזר עליו מיתה, שנאמר: כי עפר אתה ואל עפר תשוב (בראשית ג' י"ט), ודאג הקדוש ברוך הוא יתרום ויתנשא, שנאמר: ויתעצב אל לבו (שם ו' ו), ואם שמחתו לא התמידה, שמחתך לא כל שכן. אברהם אבינו כמה שמח, ונתברך בעולם, ורדף אחר המלכים והרג אותם, והקנה להקב"ה שמים וארץ, ולא המתינה שמחתו, אלא אחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו, ומיד קפצה אליו זקנה, שנאמר: ואברהם זקן בא בימים (בראשית כד א), ומה אברהם הצדיק שמחתו לא התמידה, הרשעים על אחת כמה וכמה, לפיכך אמרתי להוללים אל תהולו. יצחק אף הוא שמח, והצילו הקדוש ברוך הוא מן החרב ומאנשי גרר, והלכו לקראתו המלך ושריו מגרר, שנאמר: ואבימלך הלך אליו מגרר וגו' (בראשית כ"ו כ"ו), ואמרו לו: ראה ראינו כי היה ה' עמך (שם), ולא המתינה שמחתו, אלא ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות (שם כז א), ומה יצחק שהוא עולתו של הקדוש ברוך הוא לא המתינה שמחתו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. יעקב כמה שמח, ראה המלאכים עולים ויורדים ומביטים בו, והקב"ה עומד למעלה הימנו, שנאמר: והנה ה' ניצב עליו (שם כח יג), והלך אצל לבן והוליד בנים והעשיר, ובא בשלום, ובסוף לא המתינה שמחתו, אלא ותצא דינה (שם לד א), וכל אותו הענין, וכן לעבד נמכר יוסף (תהלי' קה יז), ומה אם יעקב הצדיק שאמר לו הקדוש ברוך הוא אני מתפאר בך, שנאמר: ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג), לא המתינה שמחתו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. יהושע הרג אחד ושלישים מלכים, וחלק את הארץ לישראל, ועמדה לו השמש והלבנה, ולא התמידה שמחתו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. עלי הכהן כמה שמחה הייתה לו שהיה יושב על מזוזת היכל ה', והיה אב בית דין וכהן, ולא המתינה שמחתו, אלא נהרגו חופני ופינחס ונשבה ארון ה' בימיו, וכלתו הייתה על המשבר ללדת ומתה, והוא נפל מעל הכסא ונשברה מפרקתו, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. אלישבע בת עמינדב אשתו של אהרן, שנאמר: ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב (שמות ו' כג), ראה שמחה שהיה בידה בעלה כהן גדול, ומשה אחי בעלה נביא ומלך, ובניה סגני כהונה, ואחיה נחשון נשיא השבט. והוא המקריב ביום הראשון, ולא המתינה בשמחתה, אלא נכנסו בניה להקריב ויצאה האש ושרפה אותם, לפיכך אמר החכם: אמרתי להוללים אל תהולו.

דבר אחר:

ויהי ביום השמיני. זה שאמר הכתוב: תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע וגו', (קהלת יא ב), ר' אלעזר אומר: תן חלק לשבעה זו שבת, שנאמר: ויברך אלוהים את יום השביעי וגו' (בראשית ב ג), וגם לשמונה זו מילה, דכתיב: וכן שמונת ימים ימול וגו' (בראשית יז יב), וישם (אליהו) פניו בין ברכיו (מ"א י"ח מ"ב), כשהיה עצירת גשמים, ובפני מה שם פניו בין ברכיו, אלא כך אמר אליהו: ריבוננו של עולם, מפני מה אין אתה מוריד גשמים לישראל?

אם לא נשתייר להם אלא [זכות שתי מצות], זו מצות [שבת] ומילה, כדאי להם שתעת להם, ולפיכך שם פניו בין ברכיו. ר' יהושע אומר: תן חלק לשבעה, אלו שבעה ימי הפסח, וגם לשמונה אלו שמונת ימי החג, וכשהוא אומר וגם, לרבות את העצרת וראש השנה ויום הכיפורים. רבי סימון אומר: תן חלק לשבעה. בנשיאים הוא מדבר, ביום השביעי נשיא לבני אפרים (במדבר ז' מ"ח), [וגם לשמונה] ביום השמיני נשיא לבני מנשה (שם). רבי יהודה ברבי סימון פתר קרייה בנדה, תן חלק לשבעה אלו ימי נדה, אמר הקדוש ברוך הוא אם אתה משמר את ימי הנדה כהוגן, אני נותן לך בן זכר שנימול לשמונה. ר' עזריה בשם ר' יהודה פתר קרייה במילואים, תן חלק לשבעה, [אלו שבעת ימי המלואים], ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה [שבעת ימים] (ויקרא ח' לה), וגם לשמונה **ויהי ביום השמיני.**

דבר אחר:

ויהי ביום השמיני. זה שאמר הכתוב: צדיק כתמר יפרח (תהלים צב יג), [זה אהרן, שנאמר: והנה פרח מטה אהרן (במדבר יז כג), שתולים בבית ה' (תהלים שם יד), ומפתח אהל מועד [לא תצאן] (ויקרא ח לג)].

אמר ר' שמואל בר נחמן: כל שבעת ימים שהיה משה בסנה היה הקדוש ברוך הוא אומר לו לך בשליחותי,

והוא אומר לו: שלח נא ביד תשלח (שמות ד' י"ג),

אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה חייך סוף אתה הולך בשליחותי, ולמחר אני פורע לך, כשתעשה את המשכן, שלא תהא סבור כי אתה משמש כהן גדול, אני אומר לך קרא את אהרן ויהא משמש לפני, מיד קרא משה לאהרן, ואמר לו הקדוש ברוך הוא ציוה לך שתשמש, אמר לו: אהרן אתה אחי ויגעת במשכן, ואני נעשה כהן גדול?!

אמר לו: חייך אף על פי כן שאתה נעשה כהן גדול כאילו אני נעשיתי.

ועוד אמר משה: כשם ששמחת בגדולתי, כך אני שמח בגדולתך, ואימתי שמח אהרן בגדולת משה?

כשבא למצרים, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אותו הלב ששמח לגדולתו של אחיו, יתן על לבו האבנים ולזקני ישראל, ולמה?

להראות גדולתו של אהרן, ושבחר בו שלא נעשה מעצמו כהן גדול.

[ב] **ויאמר אל אהרן קח לך עגל**. יבוא עגל ויכפר על מעשה העגל.

[ג] **ואל בני ישראל וגו'**. שיקריבו את קרבנם.

[ד] **ושור ואיל**. שור על שהמירו את כבודו בתבנית שור (תהלים ק"ו כ'),
ואיל על שם וישחטו שעיר עזים (בראשית ל"ז ל"א).

[ה] **ויקחו את אשר ציוה משה** [לא לאחרון] ולא עיכבו אלא מיד עשו כאשר ציוה אותם.

[כב] **וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם**. מאותו העת זכה אהרן הוא ובניו לנשיאות כפים,
עד סוף כל הדורות.

[כג] **ויבא משה ואהרן**, ולמה נכנס עמו משה?
ללמדו על מעשה הקטורת, ועליהם הכתוב אומר: טובים השנים מן האחד (קהלת ד ט),
ואומר: מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (תהלים קל"ג א').

[כד] **ותצא אש מלפני ה'**. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרום וליחכה על המזבח, נפלו
על פניהם ואמרו שירה, על אותה השעה הוא אומר: רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהילה
(תהלים לג א'), ואש שירדה בימי משה הייתה רבוצה כארי על גבי המזבח, ולא פסקה עד
שירדה בימי שלמה, שנאמר: וכל [בני] ישראל רואים (כרדת) [ברדת] האש (דה"ב ז, ג').

פרק י

[א] **ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו**. שניהם בעצה אחת.
ויטנו בהם אש. שעשו שלא ברשות, אמרו אעפ"י שירדה אש מן השמים מצווה להביא מן
ההדיוט, שנאמר: ונתנו בני אהרן [הכהן אש על המזבח] (ויקרא א' ז'), שלא היה להם ליטול
רשות.

דבר אחר:

ויקחו בני אהרן. ממשמע [שנאמר] נדב ואביהוא איני יודע שהם בני אהרן?
אלא מלמד שלא חלקו כבוד למשה ולאהרן.
ויקריבו לפני ה' אש זרה. הכניסוה בלא עתה.

ר' אליעזר אומר: לא נתחייבו בני אהרן מיתה, אלא על שהורו הלכה בפני [משה] רבן, שכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

ותצא אש מלפני ה'. מלמד שיצאה אש מבית קדש הקדשים ונתחלקה לארבעה חלקים, ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ומתו.

ותאכל אותם. אותם שרפה ולא בגדיהם. [שנאמר: וישאום בכתנותם]

וימתו לפני ה'. כעין מיתה הנשמה נשרפת והגוף קיים.

ר' אליעזר אומר: **וימותו לפני ה'.** לא מתו בפנים אלא בחוץ, מקום שהלווים מותרים ליכנס שם, שנאמר: ויקריבו וישאם בכתנותם, אם כן מה הוא לפני ה'? (נכנס) [נגפם] המלאך [ודחם] והוציאם לחוץ.

רבי אסי בר עקיבא אומר: לא מתו נדב ואביהוא אלא שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר [לא] שרתה שכינה באהל מועד, וכיון שנכנסו נדב ואביהוא לפני ה' באוהל מועד, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני אאריך אפי עם אלו יהא כל אחד ואחד מישראל עושה כך, מוטב ימותו נדב ואביהו ולא יתמעט כבודי אפילו שעה אחת, מיד אמר למלאך ונגפם, אם על הקרובים כך, על הרחוקים על אחת כמה וכמה.

וכבר היו משה ואהרן מהלכים בדרך, ונדב ואביהוא היו מהלכים אחריהם, אמרו נדב ואביהוא: אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור. אמר להם הקדוש ברוך הוא: נראה מי קובר את מי.

ר' ירמיה אומר: בארבעה מקומות הזכיר מיתת בני אהרן, ובכל מקום מזכיר סורחנן, ללמדך שלא מתו אלא על ההקרבה, ועל שנכנסו בלא עצה, ועל אש זרה.

ר' אליעזר המודעי אומר: כמה חביבין צדיקים לפני מי שאמר והיה העולם, שכל מקום שהזכיר מיתתן מזכיר סורחנן, להודיעך שלא הייתה בהם אלא עוון זה בלבד, והלא דברים קל וחומר, אם בשעת הכעס חס עליהם הקדוש ברוך הוא, בשעת רצון על אחת כמה וכמה.

[ג] ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמור בקרבי אקדש וגו' וידום אהרן. כיון שראה משה את אהרן עומד ותוהה, אמר: אוי לי שכך היא עבירה בידי וביד בני, נכנס משה אצלו והיה מפייסו,

אמר לו: אחי זה מסיני נאמר לי שעתיד הקדוש ברוך הוא לקדש את הבית הזה, ובאדם גדול אני מקדשו, והייתי אומר או בי או בך הבית הזה מתקדש, ועכשיו נמצאו שני בניך גדולים ממני וממך, כיון ששמע אהרן מיד שתק, שנאמר: **וידום אהרן.**

[ד] ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן. מה ת"ל דוד אהרן, והלא כבר נאמר ובני קהת עמרם ויצהר [וחברון ועזיאל] (שמות ו' י"ח)?

להקיש מעשה עוזיאל לאהרן, מה אהרן רודף שלום בישראל, שנאמר: ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ' כ"ט), אפילו הנשים מה שלא נאמר במשה, כי על משה בכו

הזכרים, אבל על אהרן בכו הזכרים והנקבות, אף עוזיאל רודף שלום היה כאהרן, וכן אומר על אהרן: [בשלום ו] במישור הלך [אתי] (מלאכי ב ו) שלא הרהר על דרכי המקום.

[נ] **ויאמר משה אל אהרן וגו'.** בגדולה מתחיל מן הגדולה ובקללה מתחיל מן הקטן, והנחש יוכיח.

ראשיכם אל תפרעו. נאמר כאן פרוע, ונאמר להלן גדל פרע שער ראשו (במדבר ו' ה'), מה להלן פרוע גידול שיער, אף כאן גידל שיער.
ובגדיכם לא תפרומו, אל תקרעו בגדיכם.
ולא תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הין.

[ז] **ומפתח אהל מועד.** יכול אפילו (בשעת) [בלא שעת] עבודה?

תלמוד לומר: ומן המקדש לא יצא, [ולא יחלל]

אימתי מחלל יציאתו?

בשעת עבודה, הא אינו מדבר אלא בשעת עבודה.

[ט] **יין ושכר אל תשת,** [למה הוא מצוה על היין] לפי שכל השותה יין ומשתכר חבורות ופצע וצער ובושה וחרפה עליו, ורוח הקודש צווחת למי אוי למי אבוי [וגו'] למאחרים על היין, אל תרא יין כי יתאדם, (כי) אחריתו כנחש ישך, עיניך יראו זרות, והיית כשוכב בלב ים, הכוני בל חליתי, (משלי כג כט עד לה), למי אוי למי אבוי, על מי הם אומרים [ווי, למי מדנים על מי הן אומרים] שהוא בעל מריבות (ועליו משיחין למי מדנים למי שיח), [למי שיח, ועל מי הן מסיחין. למי פצעים חנם], על מי הם אומרים שיש בפניו חבורות, [למי חכלילות עיניים], על מי [הן אומרין] שעניו עכורות (למי פצעים למי חכלילי עיניים) למי [הן אומרין כל] הרעות האלו [למאחרים על היין] על שותי היין ושיתאחרו עליו אל תרא יין [כי יתאדם], מבחוץ הוא נאה, מבפנים הוא רע, לא תהא סבור שהוא יפה מבפנים, כמו שהוא יפה מבחוץ, [כי יתן בכוס עינו] רואה את חברו שותה והוא אומר מסוך לי, והוא שותה ומתקלקל ואינו מתהלך במשרים, אלא שהוא מתיר את כל העבירות, ומשיח עם אשה בשוק, מפני שהוא שכור ואינו יודע מה הוא עושה, וסופו של יין אחריתו כנחש ישך, היין הרי הוא כנחש, הנחש הזה הוא נושך לאדם ואינו מרגיש, כיון שהלך מעט מתחלחלת המכה אחריתו כנחש ישך, הרי הוא כנחש, ומה הנחש נתקללה האדמה בעבורו, שנאמר: ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג ז), כך היין נתקלל שלישו של עולם, שנאמר: ויקץ נח מיינו ויאמר ארור כנען (שם ט כד כה) הוי אחריתו כנחש ישך. וישעיהו ע"ה מזהיר על מתמיד בשתייתו ואומר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו [מאחרי בנשף יין ידליקם] (ישעי' ה יא), על זה אמר הקדוש ברוך הוא: בדין הוא שאצווה לכוהנים שלא יהיו שותים אותו ומשמים לפני, הוי **יין ושכר אל תשת.**

דבר אחר:

יין ושכר אל תשת. זה שאמר הכתוב: אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (משלי כג כ), אל תשתה שבעים תראה פני שבעים ותבוא לידי מיתה.

אמר ר' יהודה הלוי ברבי שלום: יין בלשון ארמית שמו חמר ומנין חמר מאתים וארבעים ושמונה, ויש באדם מאתים וארבעים ושמונה איברים, והוא נכנס בכל אבר ואבר, והגוף מתרשל והדעת מטולטלת, ונכנס היין ומוציא הדעת.

וכן שנה ר' אלעזר [הקפר] נכנס יין יצא סוד, וחשבון סוד כחשבון יין, לפיכך ציוה הקדוש ברוך הוא לכהן גדול שלא ישתה יין בשעת עבודה כדי שלא תטלטל הדעת שהוא משמר התורה והדעת, תורה מנין?

שנאמר: תורת אמת הייתה בפיהו [ועולה לא נמצא בשפתיו] (מלאכי ב' ו').

והדעת, שנאמר: כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' (שם שם ז'). אשרי אדם שאינו להוט אחר היין, שכרן אתה מוצא ביונדב בן רכב, שציוה לבניו ואמר להם אל תשתו יין, ומה ראה לצוות להם אל תשתו יין, אלא ששמע את ירמיהו מתנבא ואומר שבית המקדש חרב, התחיל מצווה את בניו לאמר היו מתאבלים מעכשיו, בית לא תבנו [וזרע לא תזרעו] וכרם לא תטעו (ירמיה ל"ה ז'), ושמרו מצות אביהם, וכיון שהיה ירמיה מתנבא אל ישראל, לומר להם שיעשו תשובה ולא היו עושים, אמר הקדוש ברוך הוא לירמיהו: [אתה אומר להם עשו תשובה ואינן עושים, ובניו של] יונדב בן רכב מצוה קלה ציוה אותם אביהם והם משמרים אותה ואני אומר [לישראל] שיעשו תשובה, ואינם עושים ושומעים, שנאמר: הוקם את דברי (יונדב) [יהונדב] בן רכב אשר (צוה אביהם) [ציוה את בניו לבלתי שתות יין ולא שתו עד היום הזה כי שמעו את מצות אביהם] (שם שם י"ד), אמר הקדוש ברוך הוא לירמיהו: אמור להם הייכם הואיל ושמרתם את המצווה, שאין משפחותיכם פוסקת מלפני לעולם, שכן כתיב: לכן כה אמר ה' [צבאות אלוהי ישראל] לא יכרת איש ליונדב בן רכב [עומד לפני כל הימים] (שם שם יט), אמר הקדוש ברוך הוא בעולם הזה היין הוא סימן קללה, אבל לעתיד לבוא אני עושה אותו עסיס, שכן כתיב והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וגו' (יואל ד יח).

פרק יא

[ב] זאת החיה אשר תאכלו. זה שאמר הכתוב: עמד וימודד ארץ ראה ויתר גויים (חבקוק ג' ו'), מה עמד וימודד ארץ, בשעה שבקש הקדוש ברוך הוא ליתן תורה (עליהם) [לישראל עמד ומדד את הארץ ונתן התורה] במדבר בפרהסיא, ולא רצו לקבל את התורה, ורצה הקדוש ברוך הוא להחזיר את העולם למדידת מימיו, שנאמר: מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב), שכיון שלא קבלו האומות התורה רצה העולם לחזור כאשר היה, אחר שקיבלו ישראל את התורה שקטה העולם, שנאמר: ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו ט'), יראה מתחלה ושקטה כשקבלו ישראל את התורה. ראה ויתר גויים (חבקוק שם).

רב כהנא בשם ר' יוחנן אמר: התיר דמם, כמו שנאמר: והגויים חרוב יחרבו (ישעיה ס' י"ב).
ר' תנחום בר חנילאי אמר: התיר להם את האסורים ושקצים ורמשים, למה הדבר דומה?
לרופא שנכנס לבקר את החולים, ראה שני חולים בבית אחד, אמר הרופא: לזה תנו כל מה
שהוא מתאוה, ולזה אל תתנו אלא דבר פלוני ופלוני, והיזהרו לכם מלהאכילו דבר אחר, מיד
ענו אותם העומדים ואמרו לו: אדונינו מה הוא זה שצוית, לזה נאכיל כל מה שהוא מתאוה,
ולזה אל תאכילו אותו אלא דבר פלוני, מאי נשתנה האי מהאי?
אמר להם: לאותו שאמרתי האכילוהו כל מה שהוא מתאוה למיתה הוא, וזה שאמרתי לכם
אל תאכילוהו אלא דבר פלוני לחיים הוא, לכך הקדוש ברוך הוא התיר לגויים כל דבר לפי שהן
לגיהינום, שנאמר: והיו עמים משרפות סיד וגו' (ישעיה לג יב), אבל ישראל אמר להם זאת
החיה אשר תאכלו, לפי שהם לחיים, שנאמר: ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום
(דברים ד' ד').

דבר אחר:

זאת החיה. שלשה דברים נתקשה בהם משה, והראה לו הקדוש ברוך הוא:

מעשה המנורה

והירח

והשרצים.

מעשה המנורה כיצד?

כשעלה משה הראה לו הקדוש ברוך הוא היאך יעשה את המשכן, וכיון שהראה לו מעשה
המנורה נתקשה בה,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: אני אעשה אותה לפניך,

מה עשה הקדוש ברוך הוא?

היה מראה למשה אש לבנה, ואש אדומה [ואש שחורה] ואש ירוקה, ועשה [מהן את
המנורה], גביעיה [כפתוריה] ופרחיה וששת הקנים,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: כך עשה אותה, שנאמר: וזה מעשה המנורה (במדבר ח' ד'),
שהראה לו הקדוש ברוך הוא באצבע, אעפ"כ נתקשה בה משה,

מה עשה הקדוש ברוך הוא חקקה על ידו,

אמר לו: לך רד ועשה כשם שחקקתי על ידיך, וראה ועשה [בתבניתם] (שמות כה מ).

ומנין שחקקה על ידו?

שנאמר: וישלח תבנית יד (יחזקאל ח' ג'), ואין תבנית אלא מעשה המנורה, שנאמר [וראה
ועשה] בתבניתם אשר אתה מראה בה (שמות שם), אעפ"כ נתקשה בה משה,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: השלך את הזהב לאש ומעצמה נעשית, שנאמר: מקשה תיעשה,
[תעשה] אין כתיב, אלא תיעשה המנורה, היא מעצמה תיעשה.

ובירח מנין?

שנאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב ב'), הראה לו באצבע.
ובשרצים מנין, שנאמר: וזה לכם הטמא [בשרץ השורץ על הארץ], (ויקרא י"א כ"ט), העביר
הקדוש ברוך הוא לפניו כל בהמה וחיה והשרצים, והיה מראה אותם לפניו, והיה אומר לו את
זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, ומעביר לפני כל מין ומין, וכך עשה באדם הראשון, העביר כל
חיה וכל בהמה וכל שרץ, והיה אומר לו מה שם זה, ומה שם זה?
והיה אומר האדם לכל אחד ואחד שמו שקוראים אותו,
חזר ואמר לו הקדוש ברוך הוא ואני מה שמי?
אמר לו: אדוני,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: ולמה קראת לי בזה השם?
אמר אדם הראשון: מפני שאתה אדון על הכל, לפיכך קראתיך בזה השם, וזהו שאמר הקדוש
ברוך הוא למשה זה שמי לעולם [וזה זכרי לדור דור] (שמות ג' ט"ו), זה שמי שקרא לי אדם
הראשון, ומה אם [אדם] הראשון העביר הקדוש ברוך הוא [את כל הבריות] לפניו, משה רבנו
לא כל שכן.

זאת החיה אשר תאכלו. אמר הקדוש ברוך הוא הזהר את ישראל על אלו הדברים הטמאים,
שלא יאמר יצרך אם זה אסור למה בראו הקדוש ברוך הוא, הכל הוא בעבור שיבחנו בו
הרעים והטובים, וישלם לכל אחד ואחד כפי מעשיו, אמר הקדוש ברוך הוא: כל דבר שאסרתי
לך בתורה התרתי לך כנגדו.

אסרתי עליך דם נדה,
התרתי לך דם בתולים,

אסרתי לך את הדם,
התרתי לך את הטחול שכולו דם,

אסרתי לך החזיר,
התרתי לך את הדג [ששמו שיבוטא] שהוא כמו חזיר, וטעם בשרו דומה לו,

אסרתי לך אשת איש,
התרתי לך אשת תואר, שנאמר: וראית בשביה [אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך
לאשה] (דברים כא יא),

אסרתי לך אשת אחיך,
התרתי אותה לך לאחר מיתתו, שנאמר: יבמה יבוא עליה [ולקחה לו לאשה] (שם כ"ה ה'),

אסרתי לך כלאים,

והתירתי לך [סדין] בציצית,

אסרתי לך חלב בהמה,

התירתי לך חלב חיה.

אמר ר' ביזנא בשם ר' אחא: מה שאסר הקדוש ברוך הוא בבהמה התיר אותו בחיה,

אסר בבהמה החלב,

התיר אותו בחיה,

ואסר בחיה גיד הנשה,

התיר אותו בעוף,

אסר בעוף את הדם,

התיר אותו בדג,

וכל כמה למה?

בשביל ליתן שכר לישראל.

אמר רבי: כתוב האל תמים דרכו (ש"ב כב לא), כל דרכיו של הקדוש ברוך הוא בתמימות,

ומאי איכפת ליה להקדוש ברוך הוא אם שחטת מן הירך ואוכל אותו, או נוחר ואוכל, או

כשחטת הגויים תאכל, או שוחט כדין ואוכל, אתה מועילו כלום או אתה מזיקו?!

אם חכמת חכמת לך (ואם לצת) [ולצת] לבדך תשא (משלי ט' י"ב). ומפני מה אסר לך כל

אלו?

כדי לצרפך, שנאמר: (כל) אמרת (אלוה) [ה'] צרופה (ש"ב שם), למה?

מפני שהוא מגן לכל החוסים בו (שם שם): ומשעמדו ישראל וקבלו את התורה הרבה להם

מצות, [ליתן להם שכר טוב], ואם כן למה לא צוה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון?

אמר הקדוש ברוך הוא: מצווה קלה ציוויתי לאדם הראשון ולא עמד בה, וכל המצות האלו איך

הוא יכול לקיים, בו ביום נצטווה ובו ביום בטלה, ולא יכול לעמוד בציוויו יום אחד, היאך אמר

ר' יהודה בר פדייה:

בשעה ראשונה עלה במחשבה של הקדוש ברוך הוא לבראות את אדם הראשון,

בשנייה נמלך במלאכי השרת, ואמר להם: נעשה אדם בצלמינו,

בשלישית כנס עפרו,

ברביעית גבלו,

בחמישית רקמו,

בששית העמידו גולם,

בשביעית נפח בו הנשמה, שנאמר: ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב ז),

בשמינית הכניסו לגן עדן,

בתשיעית ציוהו מזה אכול ומזה לא תאכל,

בעשירית חטא,

באחת עשרה נידון,

בשתים עשרה נתגרש, שנאמר: ויגרש את האדם (שם ג כד),

הרי שלא עמד בציוויו אפילו שעה אחת.

אמר ר' יהודה בן פדייה: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון, ותראה בני בניך שקבלו תרי"ג מצות, אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה לא יכולת לעמוד בצוויי שעה אחת, והרי בניך משמרים כל המצות שנתתי להם ועומדים בהם, אחד מהם רואה פירות נטיעות שבכרו ואינו טועם מהם עד שלש שנים, שנאמר: שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא י"ט כ"ג), ולך אמרתי מזה אכול ומזה לא תאכל, שנאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת [טוב ורע] לא תאכל ממנו (בראשית ב' י"ז), ולא עמדת בצוויי אפילו שעה אחת, אלא שמעת מאשתך והנחת דברי, שנאמר: ותתן גם לאישה עמה ויאכל (שם ג ו), ובניך צויתם את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, ועומדים בהם, לפיכך לא נצטווה אדם הראשון, לפי שגלוי וידוע לפניו שאינו עומד, לפיכך לא נצטווה.

[ד, ה, ו] אך את זה לא תאכלו וגו', את הגמל, ואת השפן, ואת הארנבת, ואת החזיר.

את הגמל זו בבל, שנאמר: בת בבל השדודה [אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו (תהלים קל"ז ח')].

את הארנבת, זו מלכות מדי, שעשתה את ישראל פאה וביכורים, שנאמר: להרוג ולאבד את כל היהודים (אסתר ג יג).

ואת השפן, זו מלכות יון, שהשפילה התורה מפי ישראל, שנאמר: הנה ימים באים נאם ה' וגו', ונעו מים (ועד) [עד] ים וגו' (עמוס ח יא יב).

ואת החזיר, זו אדום הרשעה, שנמשלה לחזיר, שנאמר: יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ' יד), ולמה נמשלה לחזיר?

שעתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר עליה מדת הדין, והאיך?

לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא מוציא כרוז כל מי שעשה מצווה פלונית יבוא ויטול שכרה, ואף הגויים באים ליום הדין, ואומרים: תן לנו שכרינו, שאף אנו עשינו מצווה פלונית,

אמר הקדוש ברוך הוא: איזה מצווה עשיתם, והם שותקים,

באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא: כל מי שלא אכל בשר החזיר השקץ והעכבר ורמשים יבוא ויטול שכרו, באותה שעה מתקבצין כל הגויים, והקב"ה מענישם, שנאמר אוכלי בשר

החזיר השקץ והעכבר יחדיו יספו יספו נאם ה' (ישעי' סו יז).

פרשת תזריע

פרק יב

[ב] אשה כי תזריע וילדה זכר. זה שאמר הכתוב: מי יתנני כירחי קדם. המקרא הזה אמרו איוב בשעה שבאו עליו ייסורים, אמר מי יתנני וגו'. ר' לוי אומר אין זה הפסוק מדבר אלא כשהאדם נתון במעי אמו. כימי אלוה ישמרני (איוב שם). שהקב"ה משמרנו במעי אמו. דאמר ר' אבא בר כהנא: אם יטול אדם פינדא ויתן בה מעות ויתן פיה למטה המעות נופלות, וזאת האשה מהלכת על שתי רגליה והפה פתוח מלמטה והתינוק כבד, והקב"ה משמרנו, על זה אמר איוב: כימי אלוה ישמרני, כלומר מי יתן שהיה הקדוש ברוך הוא משמרני כימים הראשונים אשר הייתי במעי אמי. בסוד אלוה עלי אוהלי (איוב שם ד), מדבר בתינוק, כשם שהגשם מתלכלכין בו אנשי העולם, כך התינוק במעי אמו מלוכלך בדמים, ואף על פי שהוא מלוכלך בדמים הוא יותר טוב מהמצאו בזה העולם בלא מעשים טובים ובלי הולך בדרכי ה'. ר' אבהו אומר: התינוק הזה יוצא ממעי אמו מלא ריר מלא דם והכל מחבבין אותו, ומפני מה דבר מאוס מחבבין אותו?

אלא שהקב"ה מחבבו מפני שלא עשה שום עבירה, וכשיגדל מואסין אותו אפילו אביו ואמו ומתחילין להכות אותו, מפני שמתחיל יצה"ר בו, שכינה מסתלקת ממנו, מתחילין לבזות אותו בני אדם.

דבר אחר:

אשה כי תזריע. זה שאמר הכתוב: הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (איוב י' י'). אמרו רבותינו ז"ל: כי האיש מזריע זרע לבן והאשה מזרעת זרע אדום ומתערבין זה עם זה, ומהם הוולד נוצר, אום של אשה לעולם מלא דם שממנו דם נדה יוצא מן המקור, וברצונו של הקדוש ברוך הוא [הולכת] טיפה אחת של לבן בתוך המקור, וכשיגיע הזרע לשם מיד קופה ועומד, משלו למה הדבר דומה?

לחלב שהוא מוטל בקערה, כיון שנפלה בו טיפה של קיבה מיד קופא אותו ועומד, כמו שנאמר: הלא כחלב תתיכני וגו', ומיד עולה עליו גידים ובשר, כמו שנאמר ביחזקאל: וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה (יחזקאל לז ח). רבי חנינא אומר: אין יצירת העובר אלא כפירות, מה פירות הללו קליפה שלהם נגמרת תחילה, ואחר כך נגמר האוכל בתוכה, כך העובר נוצר תחלה, ואחר כך נוצר בשר וגידים ועצמות, ואם אתה אומר עצמות נבראו תחילה, כבר בוקעין מעיה של אשה.

ואמרו רבותינו ז"ל: עד ארבעים יום הוולד נוצר, מארבעים ועד ששים הוולד ניכר בין זכר בין נקבה, מששים ועד תשעים בית הוולד נסתם, ויום תשעים אסור לשמש, ואם שימש הרי זה שופך דמים. תשמיש המטה כיצד?

שלשה חדשים הראשונים רע לאשה ורע לוולד,

שלשה בינונים רע לאשה ויפה לוולד,

שלשה אחרונים יפה לאשה ויפה לוולד:

ועד שלשה חדשים הראשונים מתפללים עליו כדי שלא יהא בו מום, משלשה ועד ששה מתפללים עליו כדי שלא יהא נפל, מששה ועד תשעה מתפללים כדי שיצא בשלום.

דרש רבי שמלאי: למה הוולד דומה במעי אמו?

לפנקס שמקופל ומונח שתי ידיו על שתי צדעיו, שני אציליו על שתי ארכבותיו, שתי עקביו על שתי עגבותיו [וראשו מונח לו בין ברכיו], פיו סתום, וטיבורו פתוח, אוכל ממה שאמו אוכלת, ושותה ממה שאמו שותה, ואינו מוציא רעי, שלא יהרוג את אמו, וכיון שיצא לאוויר העולם נסתם הפתוח, ונפתח הסתום, שאלמלא לא היה כן, לא היה יכול לעמוד אפילו שעה אחת, ונר דלוק ומונח על ראשו, ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (איוב כט ג), ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא, ואין לך ימים שאדם דר בהם בטובה כאותם הימים, שנאמר: מי יתנני כירחי קדם (שם שם ב'), ואיזה זמן שיש בהם ירחים ואין בהם שנים?

והוי אומר אלו ירחי לידה.

תנו רבנן: שלשה חדשים הראשונים הוולד דר במדור התחתון. אמצעיים דר במדור האמצעי, אחרונים דר במדור העליון, וכיון שהגיע זמנו לצאת מתהפך ויורד, וזו היא חבלה של אשה. תנא חבלי נקבה מרובין מחבלי זכר, והיינו דאמר ר' אלעזר: מאי קרא אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ (תהלים קלט טו), רדתי לא נאמר אלא רוקמתי.

תנו רבנן: שלשה שותפין יש לו לאדם, **אביו ואמו והקב"ה**,

אביו מזריע זרע לבן, שממנו מוח הראש עצמות וגידים וציפורניים ולבן שבעין,

אמו מזרעת אדום, שממנו עור ובשר ושחור שבעין ושער,

והקב"ה נותן בו רוח ונשמה קלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן ודיבור שפתים והילוך רגלים ודעה והשכל,

וכיון שהגיע זמנו ליפטר נוטל הקדוש ברוך הוא חלקו ומניח חלקו של אביו ואמו מונח אצלם, וזה הוא סוף כל האדם.

דבר אחר:

אשה כי תזריע, זה שאמר הכתוב: אחור וקדם צרתני (תהלים קלט ה), מדבר באדם הראשון, אמר ר' יוחנן: כתוב בו שתי יצירות בשני יודין, שנאמר: וייצר ה' אלוהים (בראשית ב ז), יצירה אחת בעוה"ז ויצירה אחת לעוה"ב, והבהמה והחיה והעוף כתיב בהם ויצר ביו"ד אחת [ויצר ה' אלוהים מן האדמה כל חית השדה (שם שם יט)], והיא יצירה בעולם הזה, לפי שאין להם עמידה לתחיית המתים, לפיכך כתיב: אחור וקדם צרתני.

אמר רבי שמעון בן לקיש: אחר למעשה. יום ששי, וקדם ליום ראשון, ומאיזה טעם?
דאמר ר' שמעון בן לקיש: ורוח אלוהים מרחפת על פני המים (בראשית א ב),
ואיזה רוח אלוהים?

זו נשמתו של אדם, שנאמר: ויפח באפיו נשמת חיים (שם ב ז), ואמר: כל אשר נשמת רוח
חיים באפיו (שם ז כב), לפיכך אחר וקדם צרתני, אחר למעשה יום ששי, וקדם למעשה יום
ראשון, כיצד?

ששה דברים ברא הקדוש ברוך הוא ביום ששי, ואלו הם: **נפש חיה בהמה ורמש וחייתו ארץ
ואדם וחיה ונפשו של אדם** [נבראת תחלה, שנאמר תוציא הארץ נפש חיה, ואין נפש חיה,
אלא נפשו של אדם], שנאמר: ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב ז). הרי קדם למעשה יום
הששי, ואחר למעשה ליום הששי, שהיה עסוק בו כל יום הששי, הרי אחר וקדם צרתני.
ר' שמואל בר נחמן אומר: מה הוא אחר וקדם?

שני פרצופין, שני פנים, אחד זכר ואחד נקבה, שנאמר: זכר ונקבה בראם, הרי אחר וקדם
צרתני: אמר אדם משברא הקדוש ברוך הוא כל בהמה והעופות והשקצים והרמשים אחר כך
ברא אותי ומפני מה שאם יגבה לבו עליו, אומרים לו ומפני מה יגבה לברך עליך, יתוש וזבוב
אחד קדמך לבריאה, וכך התינוק הזה עד שלא יצא ממעי אמו מצווה אותו הקדוש ברוך הוא
מזה אכול ומזה לא תאכל, ומשקבל עליו המצוות האלו מיד נולד, שנאמר: **אשה כי תזריע
וילדה זכר.**

דבר אחר:

אשה כי תזריע. זה שאמר הכתוב אין קדוש כה' כי אין בלתך וגו' (ש"א ב ב), כלומר מעשיו
של אדם מבלין אותו, ואין אדם מבלה את מעשיו, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, הוא מבלה
את מעשיו, ואין מעשיו מבלין אותו, וזהו שנאמר: כי אין בלתך, כלומר בלותיך, רצה לומר אין
מעשיך מבלין אותך. ואין צור כאלוהינו (שם), אל תיקרי [צור] אלא ואין צייר כאלוהינו, מלך
בשר ודם צר הצורה על הכותל, שמא יכול הוא לצור על פני המים, אבל הקדוש ברוך הוא יצר
את האדם במעי אמו בתוך המים.

דבר אחר:

ואין צור כאלוהינו. בשר ודם צר צורה והוא עומד ואינו מדבר, והקב"ה אינו כן, אלא צר צורה
ועומד ומדבר.

דבר אחר:

בשר ודם צר צורה ואינו עומד ומשבח, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא צורתו עומדת
ומשבחת לו.

דבר אחר:

בשר ודם צר צורה, אבל צורתו אינה עושה צורה, אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה וצורתו עושה צורה שהוא יצר את האשה הזו, והיא יולדת צורה כיוצא בה, על זה נאמר: **אשה כי תזריע.**

[דבר אחר:

אשה כי תזריע וילדה זכר] אם קדמה האשה יולדת זכר, ואם קדם האיש יולדת נקבה. אמר רבי אבון הלוי ברבי: רמז מן הכתוב שהזכר נתלה באשה והנקבה באיש, שנאמר: הנה ילדה מלכה גם היא וגו', את עוץ [וגו'] ואת כשד חזו ואת פילגש (בראשית כב כ כא כב), ואומר: ובתואל ילד את רבקה (שם שם כג), הרי נתלו הנקבות באנשים והזכרים בנקבות, לכך נאמר: **אשה כי תזריע.**

דבר אחר:

אשה כי תזריע. אמר ר' אייבו: מעשה נסים הקדוש ברוך הוא עושה עם האדם הזה, שהוא נתון בקמון יום אחד ואינו יכול לסבול אלא נפשו מפרכסת לצאת, אבל התינוק הזה נתון במעי עמו תשעה חדשים, והקב"ה משמרו.

ורבותינו אומרים: מעשה נסים הקדוש ברוך הוא עושה עם האדם, מה אדם שהוא נתון (במטמין) [באמבטי] יום אחד נפשו מפרכסת לצאת, והתינוק שנשמתו קצרה, והוא נתון בתוך שלשה כיסים:

א' בטן אמו,

ב' השליה,

ג' בתוך עור דק,

ואין נפשו מתקצרת עליו, למה?

שהקב"ה עושה עמו נסים, וכן אמר אליהוא אשא דעי למרחוק (איוב לו ג), היה אליהוא רואה היאך נפתח רחם האשה בעת הלידה ונסתם כמו שהיה, והספינה שהיא מחתיכות עצים, ועליה ברזל ואבנים גדולות ומשא גדול שטבעם לינער בים, והיא שטה על פני המים, והיה תמה מאד, ואמר: אשא דעי למרחוק, לכך נאמר: **אשה כי תזריע.**

דבר אחר:

אשה כי תזריע אמר ר' יהודה ברבי סימון: שתי יריכות של אשה נעשין כשתי אבנים, כדי שיהיה בה כח שתהא יולדת, מנין? שכן כתוב (וראיתם) [וראיתן] על האבנים (שמות א טז).

אמר ר' מאיר: מעשה נסים הקדוש ברוך הוא עושה עם התינוק הזה כקריעת ים סוף היאך עד שלא תלד היא מושכת דמים, ומשהוא יולדת הדמים מסתלקים לשדיים ונעשה חלב, והתינוק יונק מחלב ומתגדל.

[ד] וביום השמיני ימול וגו'. הקדוש ברוך הוא לא ציוה אלא לימול, לא שיעשה סעודות ויוציא הוצאות רבות, וישראל מחבבים את המצות שהם מוציאים הוצאות ושמחים. אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם שמחים במצותי, אף אני אוסיף לכם שמחה, שנאמר: ויספו ענווים בה' שמחה (ישעי' כט יט).

שאל טורנוסרופוס את ר' עקיבא, אמר לו: איזו יותר מעולה מעשה הבורא או מעשה האדם, ר' עקיבא הבין מיד אמר בלבו: זה הארור שואל תחבולות בעבור המילה, אם אשיב לו מעשה האדם יותר נכבד הוא יהרגני, ואם אשיב לו מעשה הבורא יותר נכבד גם הוא יהרגני, ויאמר למה אתם מוסיפין על מה שרצה הבורא?

אמר ר' עקיבא: אדוני המלך המתן לי שתי שעות עד שאלך לבית ואבוא, אמר לו: לך, הלך ר' עקיבא לביתו אמר לאשתו אני חפץ ממך עתה שתעשה לי חלה אחת טובה למאד נקייה מן המורסן, עם מעט שמן ושומשמין וקצח, מיד עשתה לו אשתו יותר ממה שציוה, לקח החלה ולקח מעט חיטה, ובא לפני המלך,

אמר לו: אדוני המלך בחיי ראשך השיבני בזה השאלה עד שאשיבך בשאלה ששאלת ממני, אמר לו: מה רצית?

אמר לו: אדוני המלך איזה יותר נאה תחלה החלה הזו, אם החטים האלו, אמר לו המלך: החלה הזו,

אמר ר' עקיבא: אדוני המלך אתה שאלתך ששאלת ממני, אתה השבתה כי אמרת מעשה האדם יותר נכבד, לפי שמעשה הבורא היא החיטה ומעשה האדם היא החלה, ואתה שאלת לי בעבור המילה, והיית מבקש ממני תחבולה, כדי שתפילני, ועתה אתה השבת ופיך ענה בך,

אמר לו: ר' עקיבא בטוב השבתה, אם כן למה לא ברא הקדוש ברוך הוא האדם מהול? אמר לו: אם כן למה לא ברא הקדוש ברוך הוא את השרר חתוך, אלא שצריך האדם לחתוך אותו, אלא הבורא עשה זה הענין כדי לצרף בהם בריותיו, שנאמר: כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל ה).

דבר אחר:

וביום השמיני ימול בשר ערלתו. למי שהוא בן קיימא להוציא את מי שאינו בר קיימא, כמו המפלת שפיר מלא דם, או שפיר מלא מים, או סנדל, או דבר שאינו של קיימא, אבל אם הוציאה שפיר מרוקם תשב לזכר ולנקבה, ואיזה שפיר מרוקם?

אבא שאול אומר: תחילת ברייתו כעדשה, פיו פתוח כחוט השערה, שני עיניו כשני טיפין של זבוב, ומרוחקות זו מזו, ושני חוטמין כשני טיפין של זבוב, ומקורבות זו לזו, ונקבה נידונה כשעורה לארכה, ואין בודקין אותו במים, מפני שהמים עזים (ומוררין) [וטורדין] אותו, אלא בודקין אותו בשמן, שהשמן רך ומצחצחים אותו, ואין רואין אותו אלא בחמה, וכיצד בודקין אותו לידע אם זכר אם נקבה?

מביא קיסם שראשו חלק, ומנענע אותו במקום התורף, אם מסכסך בידוע שהוא זכר, ואם לאו בידוע שהיא נקבה.

והיינו דתנן ר' עקיבא אומר: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בה לידי עבירה:

דע מאין באת,

ולאן אתה הולך,

ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון,

לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, יראה האדם ראשיתו מה הוא, ויבין אחריתו מה הוא, ולעולם לא יחטא.

דבר אחר:

וביום השמיני ימול בשר ערלתו. [וביום] ולא בלילה לרבות שכל הנימולים לא יהיו אלא ביום. **וביום השמיני.** מלמד שכל היום כשר למילה אלא שהזרזים מקדימין למצות, שנאמר: וישכם אברהם וגו' (בראשית יט כז).

השמיני. אפילו בשבת ימול, וזה מצווה על האב למול, לא מלו האב, מצווה על בית דין למולו, לא מלוהו בית דין מצווה למול את עצמו, ואם לאו הרי הוא בכרת, שנאמר: וערל זכר. אשר לא ימול וגו' (שם יז יד),

שאלו התלמידים את רבי שמעון בן יוחאי: מפני מה [אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים, לפיכך] שהתה המילה עד שתצא מטומאה לטהרה.

דרש רבא: מאי דכתיב: מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל? (במדבר כג י),

מלמד שהקב"ה סופר רביעיותיהם של ישראל, ואומר: מתי תבוא טיפה שהצדיק נוצר ממנה. דרש רב יוסף: מאי דכתיב אודך על כי נוראות וגו'? (תהלים קלט יד),

בוא וראה שלא כמידת בשר ודם מדת הקדוש ברוך הוא, בשר ודם צבע נותן (צמר) [סמנין] ליורה כולו עולה לצבע אחד, והקב"ה אינו כן צר את העובר במעי אמו כל אחד ואחד עולה גובן, הלא תראה כי העין יש בו שלשה גוונים, לבן ושחור וצהוב... והכל בגזרת [עירין פתגמא] [דניאל ד יד], והוא מהשנה עדניא וזמניא (שם ב כא).

[ו] ובמלאות ימי טהרה. שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחאי: מפני מה אמרה תורה יולדת

מביאה קרבן?

אמר להם: שבשעה שהיא כורעת לילד מרוב הצער קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה יותר וכאשר יעבור הצער מתחרטת.

שאלו תלמידיו את ר' דוסתאי בר' ינאי: מפני מה האשה באה מבטן אמה ופניה למעלה, והאיש פניו למטה?

אמר להם: זה בא כדרך תשמישו, וזו באה כדרך תשמישה, ולפיכך האיש מקבל פיוס, ואין האשה מקבלת פיוס, אלא תעיז פניה יותר, ולבה כל עת שתפייס אותה יתקשה כאבן.

פרק יג

[ב] **אדם כי יהיה בעור בשרו.** אמר הקדוש ברוך הוא אני בראתי את האדם עפר מן האדמה, והזהרתיו באזהרות של טומאה, להיות פורש מן האשה סמוך לוסתה, אם זכה ונזהר הויין לו בנים זכרים ראויים להוראה, ואם לאו לוקה בצרעת, לכך נסמכה פרשה זו לפרשה זו.

דבר אחר:

אדם כי יהיה בעור בשרו. זה שאמר הכתוב: מי פלג לשטף תעלה (איוב לח כה).

אמר ר' יהושע בן לוי: מה פירוש של מי פלג לשטף תעלה, שטף קורין אותה שערה, מלמד שכל שערה ושערה שיש באדם הקדוש ברוך הוא בורא לה מעיין, לפיכך איוב קורא ואומר: בשערה ישופני [והרבה פצעי חנם] (שם ט יז), על חנם הביא עלי את כל הייסורין האלו, אמר לו אליהוא: חס ושלום חלילה לאל מרשע ושדי מעול, כי פעל אדם ישלם לו (שם לד יא), הכל מן הקדוש ברוך הוא אמת, ובמידה הוא מביא, והכל במשפט, שנאמר: כי אלוהים שופט זה ישפיל וזה ירום (תהלים עה ח).

אמר הקדוש ברוך הוא לאיוב: אפילו השער שעליך מעין עשיתי לו ומדה נתתי לו, שנאמר: מי פלג לשטף תעלה.

מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים ונתמעטה ידו, בקש לצאת לחוצה לארץ, קרא לאשתו אמר לה: תמחלי לי, כי ידי מטה, ואני רוצה לילך לשוטט בארצות, כי אין יכולת בי לראות בניי רעבים,

אמרה לו: אם כן למדני הלכות נגעים ולך,

אמר לה: בתי הקדוש ברוך הוא ברא לכל שער תחתיו מעיין, ומאותו המעיין מתפרנס השער, וכשיתייבש מעיינה תלקה השער,

אמרה לו: ישמעו אוזניך מה שאתה מוציא בפוך, אם ראש האדם זקנו מלא שער אינו ידוע מספרם, אלא מי שבראם, ואם יש לכל אחד ואחד מעיין להתפרנס ממנו, שלשה בנים שנתן לך הבורא הוא אינו שולח פרנסתם, נמנע ולא הלך, אמרו עליו: לא היו ימים מעטים עד שמצא בשדהו מטמון.

דבר אחר:

מי פלג לשטף תעלה. כשהקב"ה בורא את האדם במידה הוא יעלה בריא בכל איבריו, ואם ברא אותו רובו מים ומיעוטו דם נעשה אסטניס. ואם ברא חציו מים וחציו דם הוא אדם שלם, ואם ברא אותו רובו דם ומיעוטו מים נעשה מצורע. לכך אמר: **אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'.**

דבר אחר:

אדם כי יהיה בעור בשרו. זה שאמר הכתוב: כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע (תהלים ה ה), לפי שהנביא אומר עצתי (תקובל) [תקום] וכל חפצי אעשה (ישעי' מו י), מי שהוא שומע הפסוק הזה כך הוא סבור שמא עבור דין יש למעלה.

אמר ר' תנחומא: למה אמר וכל חפצי אעשה?

לפי שאינו חפץ להמית ברייה, שנאמר: כי (לא) [אם] אחפוץ במות הרשע (יחזקאל לג יא), הרי כי לא אל חפץ רשע אתה.

אמר ר' יוחנן: מה הוא לא יגורך רע?

אמר דוד ע"ה: ריבונו של עולם, אם מבקש אתה לזכות את בריותיך מי ימחה בידך, שלטון שהוא יושב בדין ומבקש לזכות מי שמצווה עליו שלא לזכות,

אמר הקדוש ברוך הוא: דוד מעשיו מצויים שלא יעזבוני שלא לזכות, אלא אם שמע אדם דברי אני ארחם עליו בשני עולמות, בעולם הזה ובעולם הבא.

דבר אחר:

אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. זה שאמר הכתוב: איום ונורא הוא (חבקוק א ז), זה הוא האדם שהוא שולט בכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, שנאמר: תמשילוהו (במעשה) [במעשי] ידיך, ובשעה שהוא חוטא מביא עליו ייסורין בגופו, לפי שאין מעשיו של הקדוש ברוך הוא כמעשה בשר ודם. היאך בשר ודם שהוא רוצה לרדות את עבדו, הוא מביא שוטים ומייסרו ומצערנו, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא אם בקש לרדות את האדם ולהביא עליו ייסורים וחולאים גופו של אדם הוא רודה אותו, שנאמר: **אדם כי יהיה בעור בשרו.**

ולמה אינו אומר דבר אל בני ישראל כשם שאומר בכל הפסוקים, אלא **אדם כי יהיה בעור**

בשרו?

לפי שכל הדברים על ישראל כולם חייבים לשמוע לאותה המצווה, לפיכך אמר: דבר אל בני ישראל, ולא עוד אלא כולם צדיקים, שנאמר: ועמך כולם צדיקים (ישעי' ס כא), לפיכך אמר: דבר אל בני ישראל, אבל הנגעים אינם באים אלא על אדם שעבר על מצות בוראו, לפיכך

אמר: **אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'.**

דבר אחר:

אדם [כי יהי בעור בשרו]. אתה רואה כי קשה הוא לפני הקדוש ברוך הוא שיפשוט ידו על אדם שהוא עושה עבירות, אלא מתרה בו, ואחר כך מלקה (אותו) [ביתו] שנאמר: ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם (ויקרא יד לד), אם חזר בו יפה, ואם לאו הוא מלקה בגדיו, שנאמר: והבגד כי יהיה [בו נגע צרעת] (שם יג מז), אם חזר בו הרי יפה, ואם לאו הם באים בגופו, שנאמר: **אדם כי יהיה בעור בשרו.**

דבר אחר:

אדם כי יהיה בעור בשרו. על ידי מה באים הנגעים על ידי הזנות, וכן אתה מוצא בירושלם על ידי שהיו שטופין בזימה לקו בצרעת, מה כתיב, ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון וגו' (ישעי' ג טז). מה עשה?
הביא עליהן הצרעת, שנאמר: וספח ה' [קדקד] בנות ציון וה' פתחן יערה (שם שם יז). ואין ספח אלא צרעת, שנאמר: **אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת.**

דבר אחר:

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו' לנגע צרעת] מדבר בארבע מלכויות.

שאת זו בבל, שנאמר ונשאת המשל הזה [על מלך בבל] (ישעי' יד ד).

ספחת זו מלכות מדי, המן מספח עם אחשורוש [להשמיד להרוג ולאבד].

בהרת זו מלכות יון, שחדשה גזירות בהרות על ישראל.

לנגע צרעת זו מלכות אדום הרשעה, שהאלוהים מלקה אותה בצרעת ואת השר שלה, שכן כתיב: מדוע נסחף אביריך לא עמד [כי ה' הדפון] (ירמי מו טו), לעולם הבא האלוהים יושב בדין על מלכות הרשעה הזאת, והוא אומר לה למה היית משעבדת בבני?
והיא אומרת: לא אתה הוא שמסרתם בידינו?!

אומר לה הקדוש ברוך הוא: ובשביל שמסרת אותם בידיך לא שמת (עליהם רחמים אלא על זקן ועולל היית מכבדת עולם) [להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד] (ישעי' מ ז ו), חייך שאני יושב עליך בדין ורואה אותך ומחייבך, שנאמר: רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל שבי לארץ וגו' (שם שם א), ובת בבל הוא קורא לאדום, לפי שתחילה היה מלך בבל ואדום אהובים, לפיכך כינה אותם בשם אחד, ומה אני עושה לך?

אני פורע מן השר שלך, ומכה אותו בצרעת, ואחר כך פורע ממך, ולא תאמר במלכות הזה, אלא אפילו בגוג שהוא מתגאה ועולה, כך אני מכה אותו בצרעת, מנין?

שנאמר: וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלים וגו' (זכריה יד יב), על ידי מה?

על ידי שנתגרו על ישראל, וצבאו על ירושלים, ואל תתמה אפילו בעולם הזה נפרע להם משונאיהם והכה אותם בצרעת, וזה היה בנעמן, שנאמר: ונעמן שר צבא וגו' [והאיש היה גיבור חיל מצורע] (מ"ב ה א).

ובשביל מה נצטרע?

ששבה מארץ ישראל נערה קטנה, שנאמר: וארם יצאו גדודים וגו' (שם שם ב), בעולם הזה הכה לאומות בצרעת, אף לעולם הבא הוא מכה אותם בצרעת, שנאמר: וזאת תהיה המגפה וגו' (זכרי' שם), אמר להם האלוהים: לפי שהייתם קוראין את עמי טמאים, שנאמר סורו טמא קראו למו (איכה ד טו), ובו בלשון אני מטמא אתכם בצרעת, אבל ישראל נקראו טהורים, שנאמר: וקראו להם עם הקדש (ישעי' סב יב), ושלמה ע"ה אומר: כולך יפה רעיתי ומום אין בך (שה"ש ד ז).

פרשת מצורע

פרק יד

[ב] **זאת תהיה תורת המצורע.** זה שאמר הכתוב: נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'

(איכה ג מ), מה ביאר לנו הנביא ע"ה בזה הפסוק, תדע מה בא לבאר לנו?

ללמדך שכל הצרות הבאות על האדם ממעשיו הם באים עליו, כי הקדוש ברוך הוא הוא דיין אמת, ואין במשפטיו עול, על כן אמר הנביא: כי כאשר יבוא על האדם ייסורין יאמר מה פעלתי עד שחלו עלי אלו הייסורין ויחפוש במעשיו ויחזור בתשובה, ואשרי מי שמתגבר ביצרו, ואינו מהרהר אחר מדת בוראו, אלא חוסה בו בכל לבו, בוא וראה אלו ארבעה המכות שהם שאת וספחת ובהרת וצרעת, אין הקדוש ברוך הוא מביא על האדם אחד מארבעה המכות האלו, אלא על ידי עוון, וכן מצינו בבנות ירושלים, דכתיב: יען כי גבהו בנות ציון (ישעי' ג טז). מה כתיב אחריו, וספח ה' קדקד בנות ציון וה' פתחן יערה (שם שם יז), ואפילו הכי ניתנה להם בתורה טהרה, שנאמר: **זאת תהיה תורת המצורע.**

דבר אחר:

תורת המצורע. המוציא שם רע, אתה מוציע מן **בלעם בן בעור** מפני לשונו נדחף, שנאמר:

מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כג ז). מהו מהררי קדם?

מן רמי העולם הייתי. מן מחיצות האבות ינחני בלק וזרקני לגיהנום.

וכן **דואג האדומי** מפני לשונו נתחייב, שנאמר: ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני

ה' ושמו דואג האדומי (ש"א כא ח), וכתיב: ויען דואג האדומי והוא (נעצב על) [נצב אל] עבדי

שאל ויאמר: ראיתי את בן ישי וגו' (שם כב ט), וכתיב: ויאמר המלך לדואג סב אתה ופגע

(בכהני ה') [בכוהנים] (שם שם יח).

וכן **אחיתופל** מפני לשונו נטרד, שנאמר: ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו [וגו'] ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יג כג).

וכן **גיחזי** מפני לשונו ופיו נטרד, שנאמר: חי ה' [כי] אם רציתי [אחריו] ולקחתי (מידו) [מאתו] מאומה (מ"ב ה כ), וכתוב: וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם (שם שם כז).

אמר ר' פדת: ברית כרותה נתן הקדוש ברוך הוא בעולמו, שכל מי שהוא מפשפש בחברו לוקה בצרעת, שנאמר: זאת תהיה תורת המצורע, המוציא שם רע, וכן אמר קהלת: אל תתן את פיך (להחטיא) [לחטיא] את בשרך (קהלת ה ה), זה לשון הרע.

דבר אחר:

אל תתן את פיך. לשון נקייה דברה תורה שלא לשמש עם הנדה שלא ילקו בניו בצרעת. אמר ר' אחא: אם שימש אדם עם אשתו והיא נדה, ביום הראשון של נדתה הבן הנולד לוקה בצרעת בן עשר שנים, ביום השני בן עשרים שנה, ביום השלישי בן שלשים שנה, ביום הרביעי בן ארבעים [שנה], ביום החמישי בן חמישים שנה, ביום הששי בן ששים שנה, ביום השביעי בן שבעים שנה.

דבר אחר:

זאת תהיה תורת המצורע. זה שאמר הכתוב: מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא), אם זכה לחיים ואם נתחייב למיתה, כיצד? אם עסק בתורה זכה לחיי העולם הבא, שהרי התורה נקראה חיים, שנאמר: עץ חיים היא למחזיקים בה (שם ג יח), והמספר לשון הרע מתחייב בנפשו שהורג שלשה:

האומר,

והמקבלו,

והנאמר עליו.

ומנין אתה למד?

מדואג, שאמר לשון הרע - על אחימלך ונהרג אחימלך, וגם שאול, שנאמר: וימת שאול במעלו [אשר מעל בה'] (דה"א י יג), וכן שאול אומר: [עמוד נא ומתני] כי אחזני השבץ (ש"ב א ט). אמר שאול: אחזני עון של לובשי כתונת תשבץ, מפני שהרג את הכוהנים, ודואג נשתרש מן העולם...

פרשת אחרי מות

פרק טז

[א] אחרי מות שני בני אהרן. ארבעתן היו ראויין למות, ונתפלל משה עליהן, ועשתה תפלתו מחצה, אימתי?

בשעה שעשו ישראל את העגל, מה כתיב שם?

ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו (דברים ט כ), ואין השמדה אלא כליה, שנאמר: ואשמיד פרוי ממעל (עמוס ב ט), כיון שנתפלל משה עשה תפלתו מחצה.

אחרי מות שני בני אהרן. א"ל הקדוש ברוך הוא אהרן לא כך כתבתי בתורתך על כל דבר פשע על שור וגו' (שמות כב ח), אין אתה זכור מה עשיתי בשור, שנאמר: וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים קו כ), על חמור אותן מצרים שכתוב בהן, אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), עשית להן עגל שיהיו משתחווים לו, שנאמר: והאספסוף אשר בקרבם (במדבר יא ד), על שה אלו ישראל, שנאמר: שה פזורה ישראל (ירמיה נ', י"ז), על שלמה, אותו שכתוב בו: שמלה לכה קצין תהיה לנו (ישעיה ג ו), על כל אבידה, שכתוב בהן: צאן אובדות [בין עמי (ירמיה נ ו): אשר יאמר כי הוא זה (שמות כב ח), שאמרו: אלה אלוהיך ישראל (שם לב ד). עד האלוהים יבוא דבר שניהם (שם כב ה), זה משה שכתוב בו: ראה נתתיך אלוהים וגו' (שם ז א), שישב משה יודן. אשר ירשיעון אלוהים ישלם שנים לרעהו (שם כב ח). אלו שני בני אהרן, אלא בעוון שלא נתעסקו בפריה ורביה, ומן דוד ע"ה למדנו. זה שנאמר: בחוריו אכלה אש וגו' (תהלים עח סג), שהיו אומרים נדב ואביהוא אבינו כהן גדול דודינו מלך, אחי אמנו נשיא, אנחנו פרחי כהונה, בתמיה ראוי לנו משום ובתולדותיו לא הוללו (שם).

ורבותינו אומרים: שזנו עיניהם מן השכינה, אמרו: כך עשה משה שעלה לרקיע והביט בשכינה ולא הוצרך לא אכילה ולא שתייה, אף אנו כיון שנביט בשכינה אין אנו צריכין לא אכילה ולא שתייה, אף על פי כן יחזו את האלוהים ויאכלו וישתו (שמות כד יא), באותה שעה ביקש הקדוש ברוך הוא לפשוט ידו בהם, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: אני ממתין עד שיעשה המשכן ויכנסו להקריב, ואני עושה בהם מידת הדין, שנאמר: (בהקריבם) [ויקריבו] אש זרה אשר לא ציוה אותם (ויקרא י א), ולמה כתיב בהם שתי פעמים מיתה, כי מקרא אחד אומר וימת נדב ואביהו וגו' (במדבר ג ד), ובמקום אחר אומר וימותו (ויקרא י ב), עד שתדע כי צדיקים....

[ב] ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך. שאמרתי לך עליו הלא אהרן אחיך וגו' (שמות ד'

יד), ואמור לו: ואל יבוא בכל עת [אל הקודש] ואם יעבור הציווי ימות כאשר מתו בניו.

אחיך. בבל יבוא ואין אתה בבל יבוא.

בכל עת. זה יום הכיפורים.

מבית לפרוכת. זה לפני לפני.

ולא ימות הרי זה עונש.

כי בענן אראה על הכפורת. הרי זה אזהרה.

ולמה נסמכה מיתת שני בני אהרן לפרשת יום הכיפורים?

ללמדך שמיתת הצדיקים מכפרת כיום הכיפורים.

[ה] ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים לחטאת. שיהיו משל ציבור, ומה תלמוד

לומר שני?

שיהו שווים.

[ו] והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו. שלא יקריב משל ציבור.

וכפר בעדו ובעד ביתו. זה וידוי דברים, והיאך היה מתודה?

אנא השם חטאתי פשעתי עויתי לפניך אני וביתי, אנא השם כפר נא לעוונות לפשעים

ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי, ככתוב בתורתך כי ביום הזה יכפר

עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו (ויקרא טז ל).

והם עונים אחריו: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

[ח] ונתן אהרן על שני השעירים גורלות וגו'. ולמה עושה כן?

ומוליך אותו השעיר לעזאזל ומביאו להר גדול וקשה ודוחפו עד שיחתך חתיכות חתיכות, אלא

ללמדך שאנו מבקשים מהבורא שכמו זה השעיר שהוא נושא עונות ישראל עליו, וכמו שנופל

השעיר חתיכות חתיכות ולא ישאר בו לא ממשות ולא תועלת, כן אתה מלך מלכי המלכים

הקדוש ברוך הוא תפיל לחטאותינו ויאבדו מספרך, ולא יהיה להם תקומה, ויש מפרשים אומר

שישראל עזבו יצר הרע והשליכו אותו מעליהם כשעיר הזה המשתלח, ועל זה נאמר: ונשא

השעיר עליו (את כל עונות בני ישראל) [את כל עונותם אל ארץ גזרה] (פסוק כב).

[כג] ובא אהרן אל אהל מועד. אף על פי שפסוק זה [כתוב] קודם מוסף עולתו, ועולת התמיד

מאוחר הוא אחר עולתו [ועולת העם], ולמה הוא בא אל אהל מועד, והלא כבר השלים עבודת

היום?

אלא כדי להוציא כף ומחתה, וכל הפרשה כולה נאמרה כסדר, חוץ מפסוק זה, [ואי אמרת

פסוק זה על הסדר נאמר לא משכחת אלא ג' טבילות] וששה קידושין צריך על כל טבילה

וטבילה, ותמיד של שחר בבגדי זהב, ועבודת היום בבגדי לבן, דכתיב: כתונת בד קודש ילבש

(ויקר' ט"ז ד'), וכתוב: ורחץ בשרו במים ולבשם (ויקר' שם), וקא עביד עבודת היום והכנסת

דם פר ושעיר והכנסת כף ומחתה, דכתיב: והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו, וכתוב

בתריה: ושחט את שעיר החטאת אשר לו, וכתוב: ובא אהרן אל אהל מועד, דהיינו הוצאת כף

ומחתה, דלבתר דקא עביד מכל הני עבודות בבגדי לבן הוא, ולא הוה עביד טבילה אלא אם כן משנה מעבודה לעבודה, דפושט [בגדי] זהב ולובש בגדי לבן.
והניחם שם. מלמד שטעונים גניזה ואינן כשרים ליום הכיפורים הבא.

[כד] ורחץ את בשרו במים במקום קדוש. בלשכת בית הפרוה. וחמש טבילות היו שם באותו יום וכולם בלשכת בית הפרוה חוץ מן הראשונה שהייתה בחול על גבי שער המים.
ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם. עולתו קודמת לעולת העם וכפרתו קודם לכפרת העם.

[כט] והייתה לכם לחוקת עולם. לבית עולמים.

בחדש השביעי. יכול בכל החדש?

תלמוד לומר בעשור לחודש.

תענו. יכול ישב בחמה או בצינה בשביל שיצטער?

תלמוד לומר: וכל מלאכה לא תעשו, מה מלאכה שחייבים עליה כרת, אף עינוי שחייבים עליו כרת.

משום ר' ישמעאל [אמרו]: נאמר כאן עינוי, ונאמר להלן: ויענך וירעיבך (דברים ח' ג'), מה עינוי האמור להלן עינוי רעבון, אף כאן עינוי רעבון.

וכל מלאכה לא תעשו. נאמר כאן מלאכה. ונאמר במשכן מלאכה, מה מלאכת המשכן חשובה, אף כאן כיוצא בהם. ואמר **וכל מלאכה**, אפילו מקצת מלאכה, כמו אריגת שני חוטין כתיבת שתי אותיות.

[ל] כי ביום הזה יכפר עליכם. בקרבנות.

לטהר אתכם [מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו]. את זו דרש ר' אלעזר בן עזריה במסכת יומא: תנן התם: יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, והמלך והכלה ירחצו פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי ר' אליעזר, וחכמים אוסרים.

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה והשותה כמלוא לוגמיו חייב, כל האוכלין מצטרפין לככותבת, וכל המשקין מצטרפין למלוא לוגמיו, אכל ושתה אין מצטרפין. אכל ושתה בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת, אכל ועשה מלאכה חייב שתי חטאת, אכל אוכלין שאינם ראויין לאכילה, ושתה משקין שאינם ראויים לשתיה, (אכל) [שתה] ציר או מורייס פטור.

התינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים אבל מחנכין אותן קודם לשנה וקודם לשתים, בשביל שיהיו רגילים במצות.

עוברה שהריחה (מטעמין) [מאכילין] לה עד שתשוב נפשה, חולה מאכילין אותו על פי בקיאים, ואם אין [שם] בקיאים מאכילין אותו על פי עצמו עד שיאמר די.

מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו, מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו, ור' מתייה בן חרש אומר: שהוא מותר, ועוד אמר ר' מתייה בן חרש: החושש בפיו מטילין לתוכו סם בשבת מפני שהוא ספק נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת.

מי שנפלה עליו מפולת, ספק הוא שם, ספק אינו שם, ספק חי, ספק מת, ספק נכרי, ספק ישראל, מפקחין עליו [את הגל, מצואוהו חי מפקחין] ואם מת יניחוהו.

חטאת ואשם ודאי מכפרין, מיתה ויום הכיפורים מכפרין עם התשובה, תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה ועל החמורות הוא תולה עד שיבוא יום הכפורים ויכפר. האומר אחטא ואשוב [אחטא ואשוב] אין מספיקין בידו לעשות תשובה, אחטא ויום הכיפורים מכפר [אין] יום הכיפורים מכפר.

עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, ושבינו לבין חברו אין יום הכיפורים מכפר, עד ירצה את חברו, את זו דרש ר' אלעזר בר עזריה מכל חטאותיכם, [לפני ה' תטהרו] עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, [עבירות] שבינו לבין חברו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, אמר ר' עקיבא: אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר: זרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם (יחזקאל לו כה): ידענו כי התשובה מתקבלת באלו הימים, ועל תנאי שלא יחזור למעשיו הרעים ושלא יאמר מעשי הרבה רעים ולא יתקבל השם תשובתי.

ר' יצחק אומר: אמר ירמיהו לישראל עשו תשובה,

אמרו לו: באיזה פנים נעשה תשובה, ולא הנחנו ע"ז שלא עשינו, ושכעסנו אותו ביותר, אמר להם: בניי אם שבים אתם, לא אצל אביכם אתם באים, שנאמר: כי הייתי לישראל לאב (ירמיה לא ח).

ואמר הנביא וקרעו לבבכם ואל בגדיכם [ושובו אל ה' אלוהיכם] (יואל ב יג).

אמר ר' יהושע בן לוי: אם קרעתם לבבכם [בתשובה], אין אתם קורעין [בגדיכם] לא על בניכם ולא על בנותיכם, למה?

כי חנון ורחום הוא [ארך אפים וגו'].

ואמר ר' יוחנן: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר: שובה ישראל עד ה' אלוהיך (הושע יד ב): ותחילת מי שחזר בתשובה היה ראובן, שנאמר: וישב ראובן אל הבור וגו' (בראשית ל"ז כ"ט), אל תקרי וישב אלא שעשה תשובה.

ר' אליעזר אומר: בשקו ובתעניתו היה עסוק על אותו המעשה של בלהה ולא נפנה, וכשנפנה בא והציץ בבור, והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו (שם).

אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה בקשת למחזרא ברא חביבא לאביו, חייך שבן בנך בא ומחזיר את ישראל למוטב, ומי היה?

זה הושע בן בארי, וכתוב: בארה בנו (דהי"א ה ו), ולמה נקרא שמו בארה?

שהיה בארה של תורה, ולמה מת בגולה?

כדי שיחזרו עשרה שבטים בזכותו, והוא בן בנו של ראובן, ולמה נקרא שמו בארה?

משום וישב ראובן אל הבור.

ותחילת נבואתו אמר הקדוש ברוך הוא להושע: הושע בניי חטאו,

אמר לפניו: ריבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך,

אמר לו: קח לך אשת זנונים (הושע א ב), וזה היה במראה הנבואה לא בהקיץ, כי הכל היה

בשעה אחת, לקח אשה והוליד ממנה בנים שנים, כמו שכתוב בתרי עשר, אחר כך אמר לו

הקדוש ברוך הוא: גרש האשה הזאת עם בניה כי בני זנונים המה, התחיל הושע בן בארי

בוכה, אמר לו הקדוש ברוך הוא: הושע מפני מה אתה בוכה?

אמר: מפני שריחמתי על אשתי ועל בני,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: אם אשתך זונה ובניך בני זנונים ריחמתי עליהם, אני לא ארחם

על בני שהם בני אברהם יצחק ויעקב אהובי, ומי שיש לו אוהב צריך לאהוב את בניו, מיד

הקיץ הושע בן בארי מן המראה שלו, והתחיל לשבח את ישראל ואמר: והיה מספר בני

ישראל כחול היום וגו' (הושע ב א), ועל כן אמר לישראל: שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי

כשלת בעוונך.

אמר הושע לישראל: עשו תשובה עד שלא יעשה הקדוש ברוך הוא כשם שעשה לשומרון

ולחברותיה,

אמרו ישראל: אפשר שיקבלנו בתשובה!?

אמר להם: תשובתו של קין קבלתי, ותשובתכם איני מקבל, תשובת אחאב, תשובת נינוה,

תשובת אנשי ענתות תשובת מנשה, תשובת יכניה קבלתי ותשובתכם איני מקבל!?

קחו עמכם דברים (הושע יד ג), ר' חייא אומר: לא כדברים שפיתיתם אותו בסיוני, שנאמר:

ויפתוהו בפיהם וגו' (תהלים עח לו), ואעפ"כ והוא רחום, ואין דברים אלא דברי תורה, שנאמר:

את הדברים האלה (דברים ה' י"ט), וקח טוב, ואין טוב אלא אורה שתחול עליו שכינה, כי היא

כמו אורה, ומנא לן שטוב הוא אורה?

שנאמר: וירא אלוהים את האור כי טוב (בראשית א ד).

אמר ר' יצחק: ובמערבא אמרי לה משמיה דרבא בר מארי: בוא וראה שלא כמידת הקדוש

ברוך הוא מידת בשר ודם, מידת בשר ודם אדם מקניט את חברו, ספק מתפייס ספק אינו

מתפייס, ספק מתפייס ממנו בממון, ספק אינו מתפייס בממון, אבל הקדוש ברוך הוא מתפייס

מן האדם בדברים, שנאמר: קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה,

[שנאמר: וקח טוב, ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב פרים], שנאמר: ונשלמה

פרים שפתינו (שם שם), רצה לומר כי הדברים הם הוידי, וכאשר האדם מתוודה ואינו חוזר

לחטאו, כאילו הקריב פרים, שנאמר: ונשלמה פרים שפתינו.

תניא היה ר' מאיר אומר: גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלי לו ולכל העולם, שנאמר: ארפא משובותיכם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו (הושע י"ד ה), מהם לא נאמר אלא ממנו, היכי דמי בעל תשובה.

אמר ר' יהודה אמר רב: כל שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, מחוי ר' יהודה באותה אשה ובאותו מקום ובאותו פרק, ועל כן קבע לנו הקדוש ברוך הוא יום אחד בשנה שהוא יום סליחה וכפרה, והוא יום הכיפורים, והוא יום שנתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל, ואמר למשה סלחתי כדברייך (במדבר יד כ).

תנו רבנן: ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ (ישעיה ס כא), בין שאמרו להדליק נר בלילי יום הכיפורים בין שאמרו שלא להדליק, לשם מצווה נתכוונו להדליק, עד שלא יבוא לידי תשמיש, כי דרך העולם אינם מתייחדים כי אם באפילה. שלא להדליק, שמא יסתכל בה ויבוא לידי הרהור. וצריך לאכול סעודתו מבעוד יום, שנאמר: מערב עד ערב [תשבתו שבתכם] (ויקרא כג לב).

פרק יז

[ג] איש איש מבית ישראל וגו'. רוח הקודש אומרת כי ממזרח שמש ועד מבואו [גדול שמי בגויים ובכל מקום מקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה] (מלאכי א י"א), בשעה שהשמש יוצא על העולם, ועד שהיא שוקעת, היא מקלסת לפני הקדוש ברוך הוא [שנאמר: ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' (תהלים קיג ג)].

וכן אתה מוצא בשעה שבא יהושע לגבעון וביקש לשתק את החמה, לא אמר לו: שמש בגבעון עמוד, אלא שמש בגבעון דום (יהושע י יב),

אמר לו השמש: ולמה אדום, אין לך כל רגע שאני [איני] מהלך בו, שאני משבח ומפאר ומרומם ליוצרי, ואתה אומר לי דום, ועוד יש קטן מצווה על גדול ממנו, אני גדול ממך, ואתה קטן, ואתה מצווה עלי, כי אני נבראתי ביום הרביעי, ואתה נבראתה ביום הששי, ועוד כי אני קבוע בשמים, ואתה על הארץ, ועל כן צריכים שיהו דברייך מעטים.

אמר לו יהושע: הרבה אתה אומר בן חורין קטן רשאי במי שיש לו עבד זקן לצוות עליו, לא הקנה אברהם אבינו השמים וכל מה שבתוכם, שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית יד יט), ולא זו בלבד אלא שהשתחויות ליוסף, שנאמר והנה השמש והירח וגו' (שם לז ט), ואתה מדבר כנגדי, אתה שתוק ואני אקלס לבורא, שנאמר אז ידבר יהושע (יהושע י יב), ואין אז אלא שירה, שנאמר: אז ישיר משה ובני ישראל (שמות טו א), מיד ויעמוד השמש ולא אץ לבוא ביום תמים (יהושע י ג).

ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה (מלאכי שם).

שאל רב אחא את ר' שמואל בר נחמן: מה הוא מוקטר?

מוגש לשמי ומנחה טהורה, והתורה הזהירה ואמרה הישמר לך פן תעלה עולותיך וגו', כי אם (אל המקום) [במקום] אשר יבחר (דברים יב יג יד), וכן הוא אומר: **איש איש מבית ישראל אשר ישחט וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו'** (ויקרא יז ג ד), והנביא אומר: ובכל מקום מוקטר מוגש, לשמי.

אמר לו: מי שאמר והיה העולם הוא אחד, ודיבורו אחד, ולפי שאינו משתנה גם דיבורו לא ישתנה, וממה שאמר הנביא ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, זו תפלת המנחה, שנאמר: תיכון תפלתי קטורת לפניך וגו' (תהלים קמא ב).

[דבר אחר:

איש איש מבית ישראל, זה שאמר הכתוב: הטיבה ברצונך וגו' אז תחפוץ זבחי צדק וגו' (תהלים נא כ כא), משל למה הדבר דומה?

לעשיר גדול רווק ואין לו אשה ולא בית, ולקח אשה אמר לבני משפחתה הביאו אותה לחנות, אחר שהביאו אותה לחנות, עמד מיד ובנה לה בית, התחילו מביאים קרובותיה מנחה לחנות, אמר להם הוליכו את המנחה לבית, כך כל ימים עד שלא העמיד משה את אהל מועד, היו הקרבנות קרבים בכל מקום, משנבחר בית עולמים נאסרו הקרבנות בכל מקום ליקרב, חוץ מבית עולמים, שנאמר: הישמר לך פן תעלה עולותיך וגו' כי אם (אל המקום) [במקום אשר יבחר ה' וגו'] (דברים יב יג יד), והיכן המקום אשר בחר?

זו ירושלים, שנאמר: כי בחר ה' בציון אוה למושב לו (תהלים קל"ב י"ג), לפיכך מזהיר משה את ישראל ואמר: **איש איש מבית ישראל וגו'.**

זה הדבר. רמז הקדוש ברוך הוא למשה שבעונות ישראל יחרב בית המקדש, ומנא לן?

כתיב הכא **זה הדבר**, וכתיב התם **על זה היה דוה לבנו** (איכה ה יז),

ואמר הקדוש ברוך הוא לישראל כל זמן שבית המקדש קיים ישראל מקריבים את הקרבנות מתכפר עוונותיהם, וכאשר יחרב אין להם קרבן אחר כי אם התורה, וכן הנביא אומר: קחו עמכם דברים וגו' (הושע יד ג), לפי שבכל הקרבנות דברי תורה נמשלו, מקריבים לחם על גבי המזבח שנאמר: את קרבני לחמי לאשי וגו' (במדבר כח ב), וכתיב: ונתתה על השולחן לחם הפנים לפני תמיד (שמות כה ל), ותורה נמשלה בלחם, דכתיב: לכו לחמי בלחמי (משלי ט ה), מקריבין יין נסך על גבי המזבח, שנאמר: ויין לנסך וגו' (במדבר טו ה), ובתורה ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה), בכל עת היו מביאין שמן למנורה, שנאמר: ויקחו אליך שמן זית זך וגו' (שמות כ"ז כ'), ונמשלה התורה בשמן, שנאמר: בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר (קהלת ט ח).

דבר אחר:

איש איש מבית ישראל אשר ישחט. ר' עקיבא אומר: לפי שהיו ישראל במדבר נותרין את הבהמה ואוכלין אותה, וכאן אסרה התורה להם את הנחירה, שנאמר: **איש איש אשר ישחט.**

[ד] ואל פתח אהל מועד לא הביאו. אמר להם: אסור לכם לשחוט חוץ מאהל מועד, ר' ישמעאל אומר: כיון שאמר להם משה היו מתאוים לאכול בשר, באותה שעה היזהרו עצמן מן השחיטה שלא לשחוט חוץ מאהל מועד, ולמה כן? לפי שהיו להוטים אחר ע"ז והיו שוחטין לעבודה זרה, אמר הקדוש ברוך הוא למשה צוה להם לישראל שלא ישחטו חוץ מאהל מועד עד שירחיקם מע"ז, ועוד מזה הטעם כסוי דם חיה שגזר הבורא לכסות, שלא יעברו בני אדם על הדם ויתדמה לו שהוא של צאן ויבוא לשחוט חוץ מאהל מועד, וכיון שבאו ליכנס לארץ הותרה להם שחיטה בכל מקום, למה? כי בעת שכבש יהושע את הארץ החריב כל ע"ז שבארץ ישראל ובטל אותם לגמרי, לפיכך הותרה השחיטה בכל מקום, שכן כתיב כי ירחיב ה' וגו' (דברים י"ב כ').

אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: לא בשביל שהתרתי לכם את השחיטה תהיו נוטלים מתוך הצאן ושוחטים, אמר שלמה: ודי חלב עזים [ללחמך ללחם בידך] (משלי כ"ז כ"ז), מלמד לישראל שאם יש להם כבשים מה שהוא גוזז מהם לכסות שלך, שנאמר: כבשים ללבושך ומחיר שדה עתודים (שם שם כ"ו) שכר שאתה עושה מן העתודים תהא לוקח בהם שדות, ודי חלב עזים וגו', דייך חלב עזים ללחמך וללחם ביתך.

אמר ר' עקיבא: ראה היאך חס הקדוש ברוך הוא על ממונם של ישראל. בתורה כתיב וזבחת מבקרך ומצאנך (דברים י"ב כ"א), לא תהא נוטל מן הצאן ושוחט ולא תהא נוטל ומקריב, אלא ממה שהם מולדות אתה רשאי להקריב.

אמר ר' אלעזר בר שמוע: וכשיהיה לוקח משבת לשבת, לא יהא לוקח עד שיהיה נמלך בתוך ביתו, מנין?

שנאמר: ואמרת אוכלה בשר (שם שם כ), לפיכך משה הזהירן בשחיטה, כלומר שלא יגזול אדם את שורו של זה או צאנו של זה וישחוט ויאכל, וכל מי שעושה כך כאילו שופך דמים, וישעיה ע"ה רמז בזה ואמר שוחט השור מכה איש (ישעיה סו ג), ואחר שהזכיר גנות בהמת היהודים והזהירם מזה, הזהירם עוד מן העריות, ומן כל דבר שהמצרים עושים, ועוד ממעשה ארץ כנען.

פרק יח

[ב] דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. שני דברים הנה דיבור ואמירה, ומפני מה כפל דיבור ואמירה?

להזהיר הגדולים על הקטנים.

אני ה' אלוהיכם. אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני, כשאמרתי לכם אנכי ה' אלוהיך [אני הוא], שאמרתי והיה העולם, אני דיין אני מלא רחמים, אני עתיד ליפרע, אני נאמן לשלם שכר.

[ג] כמעשה ארץ מצרים. מלמד שהתעיבו המצרים מעשיהם מכל אומה, וביותר מקום אשר היו יושבים שם ישראל, שנאמר: **אשר ישבתם בה.**

וכמעשה ארץ כנען. מלמד שהתעיבו הכנענים מעשיהם מכל אומה, וביותר מקום ישראל, שנאמר: **אשר אני מביא אתכם שמה.**

ובחקותיהם לא תלכו. מלמד שחוקות הכנענים הבל המה, וכן ירמיהו אומר חוקות העמים הבל (המה) [הוא] (ירמיה י' ג').

תנו רבנן: ובחוקותיהם לא תלכו. יכול אנחנו זרע המאמינים שלא נתפלל ושלא להזדווג כמו שהם עושים?

תלמוד לומר: ובחוקותיהם לא תלכו, לא אמרתי לך אלא בחוקי תועבתם, ומה היו עושים, האיש נושא לאיש, והאשה נישאת לשנים, ואיש נושא אשה ובתה.

(ו) **דבר אחר:**

ובחוקותיהם לא תלכו. אלו שמנו חכמינו ז"ל שהם מדרכי האמורי.

[ד] את משפטי תעשו. אלו הדינים.

ואת חקותי תשמרו. לא המדרש הוא העיקר כי אם המעשה.

אני ה' אלוהיכם. נאמן אני לשלם לכם שכרם. אם נזהרתם מכל העריות, שמעתי לכם עם בהמה שלא ישכבנה אדם, ועם זכר שבראו הקדוש ברוך הוא זכר כמותך שלא תשכבנו כמו הנשים, כל זה הזהירה אותך התורה ואמרה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגויים וגו' (פסוק כד), בין בכולן בין במקצתן, למה?

כי בכל אלה נטמאו הגויים, לפיכך לא זכו לישיב בארץ ישראל, כי היא ארץ טהורה, ולא תסבול הרשעים, ובעבור זה תקיא הארץ את יושביה (פסוק כה), כמו אדם שהוא מקיא מזונו, ואם נלך בדרכי ה' אז הקדוש ברוך הוא מפנה הקוצים מתוך הכרם, ויושיענו תשועה שאין אחריה גלות, וכן אמר הקדוש ברוך הוא: לפי שהייתה תשועתכם על ידי בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבוא אני הוא המושיע אתכם, שנאמר: ישראל נושע בה' תשועת עולמים (ישעיה מה יז). אמן וכן יהי רצון.

פרשת קדושים

פרק יט

[ב] קדושים חסר וי"ו, ללמדך שאם ילך אדם בדרכי בוראו קדוש יאמר לו, מי שהולך בשרירות לבו ואחר תאוותו יקרא קדש, לפיכך חסר וי"ו. ואמרו רבותינו ז"ל: כל המרצה מעות מידו ליד של אשה כדי להסתכל בה לא ינקה מדינה של גיהנום, שנאמר: יד ליד לא ינקה רע (משלי י"א כ"א), ומנין שהפסוק הזה מדבר בזונה? וסמיך ליה נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם (שם שם כב).

דבר אחר:

קדושים. הנמלט מן הזונה נקרא טוב, שנאמר: טוב לפני האלוהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה (קהלת ז' כו). וכן אמר דוד ע"ה: אשרי איש ירא את ה' (תהלים קיב א).
אמר ר' אלעזר: אשרי איש ולא אשרי אשה. אשרי איש שמתגבר ביצרו כשהוא איש, ואימתי? בבחירתו, וכן הוא אומר וזכור את בוראיך בימי בחורותיך (קהלת י"ב א').

דבר אחר:

קדושים תהיו. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: עד שלא בראתי העולם היו מלאכי השרת מקלסין אותי בכם, ומקדישין שמי, והם אומרים: ברוך ה' אלוהי ישראל [מן העולם ועד העולם] (דה"א טז לו). וכיון שנברא אדם הראשון, אמרו המלאכים לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם זה הוא שאנחנו מקלסין אותך בו, אמר להם הקדוש ברוך הוא: לאו גנב הוא זה, [שנאמר: ותאכל מן העץ אשר צויתך וגו' (בראשית ג' י"ז)].
נח בא אמרו המלאכים: ריבוננו של עולם זה הוא, אמר להם: לאו שכור הוא, שנאמר: וישת מן היין וישכר (בראשית ט כא).
בא **אברהם** אמרו לפניו: ריבון העולמים זה הוא, אמר להם: לאו גר הוא, ואתם הייתם אומרים ברוך ה' אלוהי ישראל (תהלים מא יד).
בא **יצחק** אמרו: ריבוננו של עולם זה הוא, אמר להם: לאו, מפני שהוא אוהב לשונאי, [שנאמר ויאהב יצחק את עשו (בראשית כה כח)].
בא **יעקב**, אמרו: ריבון העולמים זה הוא, אמר להם: הין, אמרו אנחנו לא אמרנו לפניך אלא אלוהי ישראל, וזה יעקב שמו, אמר להם: אני אמרתי לו, לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל, יהיה שמך (בראשית לה י), ונקראו כל ישראל על שמו.

באותה שעה קידש הקדוש ברוך הוא את ישראל לשמו, שנאמר: ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג).

אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי עולמי, ועתה היו קדושים כשם שאני קדוש, **קדושים תהיו**. משל למה הדבר דומה?

למלך שקידש אשה, אמר לה הואיל ונתקדשת על שמי תהי מלכך וכבודך כמו כבודי, למה? שאת אשתי, כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה: לך קדש את ישראל, שנאמר: לך אל העם וקדשתם היום ומחר (שמות יט י), ולמה לא אמר למשה לך ותזמנם, אלא וקדשתם?

לפי שאני קדוש כך אני צריך לקדשם, שאני בעצמי קדושים, ועל זה נאמר: **דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני**.

אמר להם הקדוש ברוך הוא: אם זכיתם הרי אתם נקראים עדה של קדושים, ואם לאו אתם נקראים עדה רעה, שנאמר: עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' (במדבר י"ד כ"ז).

דבר אל כל עדת בני ישראל. מה ראה לומר להם הפרשה הזו בכינוס, **דבר אל כל עדת בני ישראל?**

לפי שכל הדברות כלולות בתוכה, כיצד?

בדברות [כתיב] אנכי ה' אלוהיך (שמות כ ב),

וכאן כתיב כי קדוש אני ה' אלוהיכם (ויקרא יט ב).

בדברות כתיב, לא יהיה לך אלוהים אחרים (שמות שם ב),

וכאן אל תפנו אל האלילים (ויקרא שם ד).

בדברות כתיב לא תשא את שם ה' (שם שם ז),

וכאן כתיב לא תשבעו בשבתי לשקר (ויקרא שם יב),

בדברות כתיב זכור את יום השבת (שמות שם ח),

וכאן כתיב את שבתותי תשמורו (ויקרא שם ג).

בדברות כתיב כבד את אביך ואת אמך (שמות שם יב),

וכאן כתיב איש אביו ואמו תיראו (ויקרא שם שם).

בדברות כתיב לא תרצח (שמות שם י"ג),

וכאן כתיב לא תעמוד על דם רעך (ויקרא שם ט"ז).

בדברות כתיב לא תנאף (שמות שם יג),

וכאן כתיב קדושים תהיו (ויקרא שם ב).

בדברות כתיב לא תגנוב (שמות שם י"ג),
וכאן כתיב לא תגנובו ולא תכחשו (ויקרא' שם י"א).

בדברות כתיב לא תענה (שמות שם),
וכאן כתיב לא תלך רכיל בעמך (ויקרא' שם ט"ז).

בדברות כתיב לא תחמוד (שמות שם ט"ז),
וכאן כתיב לא תעשוק את רעך (ויקרא' שם יג).
לכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה שיאמר הפרשה הזו בכינוס כל ישראל, לפי שבכל הדברות כלולות בה.

דבר אחר:

דבר אל כל עדת בני ישראל. אמר להם הקדוש ברוך הוא: איני כבשר ודם, מלך בשר ודם כשיש לו עבד והוא שמו כשם אדונו, מכנה לו שם אחר, כדי שלא יהא שמו כשמו, ואתם עבדי ושמכם כשמי:

נקראתי אלוהים

ונקראתם אלוהים, שנאמר: אני אמרתי אלוהים אתם (תהלים פב ו),

נקראתי חכם, שנאמר: חכם לבב ואמיץ כח (איוב ט ד),
וקרא לישראל חכמים, שנאמר: רק עם נבון וחכם הגוי הגדול הזה (דברים ד ו),

נקראתי דוד, שנאמר: דודי צח ואדום וגו' (שה"ש ה י),
וקרא לישראל דודים, שנאמר: אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שה"ש ה א),

נקרא בחור, שנאמר: בחור כארזים (שם שם טו),
וקרא לישראל בחורים, שנאמר: בך בחר ה' אלוהיך (דברים ז ו),

נקרא חסיד, שנאמר: כי חסיד אני נאם ד' (ירמיה' ג יב),
ונקראו ישראל חסידים, שנאמר: אספו לי חסידי וגו' (תהלים נ ה),

נקראתי חי, שנאמר: חי ה' וברוך צורי (תהלים יח מז),
ונקראו ישראל חיים, שנאמר: ואתם הדברים בה' אלוהיכם חיים וגו' (דברים ד ד),

נקרא טוב, שנאמר: טוב ה' לכל וגו' (תהלים קמה ט),
ונקראו ישראל טובים, שנאמר: הטיבה ה' לטובים (תהלים קכה ד),

נקרא אמת, שנאמר: זה' אלוהים אמת וגו' (ירמ' י י),
ונקראו ישראל אמת, שנאמר: ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת (ירמ' ב כא),

נקרא קדוש, שנאמר: כי קדוש אני ה' אלוהיכם (ויקרא יט ב),
וישראל נקראו קדושים, שנאמר: קדשים תהיו (שם),
אמר הקדוש ברוך הוא בעולם הזה נקראתם קדשים, ואף לעתיד לבוא כל אחד ואחד מכם יאמר לו קדוש, שנאמר: והיה הנשאר בציון והנוותר בירושלים קדוש יאמר לו (ישעי' ד ג).

[ג] איש אמו ואביו וגו', אין לי אלא איש אשה מנין?

תלמוד לומר: תיראו, מיעוט רבים שנים, ומה תלמוד לומר איש?
מלמד שהאיש יש בידו יכולת, והאשה אינה יכולה, מפני שרשות אחרים עליה, ואמר אמו ואביו, גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שהבן מתיירא מן האב יותר מן האם, לפיכך הקדים הכתוב מורא האם למורא האב.

תיראו. איזה הוא מורא?

לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו, ולא יסתור את דבריו, ולא מכריעו.

ואת שבתותי תשמורו. כולכם חייבים בכבודי ובמוראי.

אני ה'. מוראי קודם לאב ולאם.

ומפני מה נסמכה פרשת שבת למורא אב ואם?

ללמדך שאם אמרו לך אבך או אמך שתחלל את השבת, אל תשמע להם. שמוראי קודם למוראם.

[ד] אל תפנו אל האילים וגו'. ונסמכה זאת הפרשה לאלו הפסוקים של מעלה, ללמדך שלא

על השבת לבד אמרתי לך שאם יאמרו לך לא תשמע, אלא אף על ע"ז וגילוי עריות ודומיהם.

[ט] ובקצרכם את קציר וגו'. צריך לך להניח לקט ושכחה ופאה, משום שנאמר: וחי אחריך

עמך (ויקר' כה לו), כי לא לבדך הנחילך הקדוש ברוך הוא את הארץ, כי לה' הארץ ומלואה.

[י] וכרמך לא תעולל. לא תבקש העוללות תניח אותם לגר ולעני, כי אני שולח לך ברכה יותר

ממה שאתה מניח.

[יא] לא תגנבו. ואפילו על מנת לצער, כגון שהיה שומר כלים או ענין אחר ובא וגנבו, לא שיגנוב אותו לגמרי, אלא על מנת לצערו.
ולא תשקרו. אפילו כל שהוא.
איש בעמיתו. לרבות אפילו איש באשה או אשה באיש.

[יג] לא תעשוק את רעך. זה הכובש שכר השכיר.

[יד] ולפני עור לא תתן מכשול. מי שהוא עור בסחורה, או בדבר אחר, ותשיאנו עצה שהיא הוגנת לך ולא לו.
לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלל את הדין נקרא עול, וגורם [לחמשה דברים]:
לטמא את הארץ,
ומסלק את השכינה,
ומחלל את השם,
ומפיל את ישראל בחרב,
ומגלה אותם מארצם.

[טז] לא תלך רכיל. רך לזה וקשה לזה.

[דבר אחר:]

לא תהא כרוכל הזה שמביא דברים מזה הבית לזה הבית.
לא תעמוד על דם רעך. שלא תראה חברך שחיה גוררתו או לסטים באים עליו לא תניחנו לפי שאתה חייב להצילו.

[יז] לא תשנא את אחיך בלבבך. אלא למוד משבטים, שמתוך גנותן למדנו שבחם, שנאמר: ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לז ד), רצה לומר כי שונאים את יוסף היו ולא היו יכולים לדבר עמו בפה לשלום מאחר שהלב שונא, והזהירך התורה שלא תשמור השנאה בלבבך ואתה מדבר בפה רכות, אלא העבר השנאה והוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום.

[יח] לא תקום ולא תטר. לא תקום אמר לו: השאילני קרדומך ולא השאילו,

למחר אמר לו: השאילני מגלך,

אמר לו: איני משאילך כשם שלא השאלתני זו היא **נקימה.**

לא תטור, אמר לו: השאילני קרדומך ולא השאילו,

למחר בא אליו אמר לו: השאילני מגלך,

אמר לו: הא לך קחנו איני כמותך שלא השאלתני, זו היא **נטירה.**

[יט] בהמתך לא תרביע כלאים. להעמיד מין לפני מי שאינו מינו אסור, מין במינו מותר, וכן שעטנז אסור לאדם ללבשו משום קין והבל, כי קין הקריב זרע פשתן, והבל מבכורות צאן ומחלבהן, ונהרג הבל, והתורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

[כג] וכי תבואו אל הארץ וגו'. זה שאמר הכתוב: ועתה לא כימים הראשונים אני לשארית וגו' כי זרע השלום וגו' (זכריה ח יא יב), כשיצאו ישראל ממצרים הוריד להם את המן, שנאמר: הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד), [והגיז להם שליו, שנאמר:] ויגז שלוים מן הים (במדבר יא לא), העלה להם את הבאר, שנאמר: עלי באר ענו לה (במדבר כא יז), והיה כל שבט ושבט עושה לו אמת המים, וממשיכה מן הבאר, ומכניסה אצלו, והיה כל אחד ואחד נוטע תאנים ורמונים וענבים ותפוחים, והיו עושים מיד פירות בן יומו, כשם שהיה מברייתו של עולם, שנאמר: עץ פרי עושה פרי (בראשית א יא). ואילו זכו בני אדם עד עכשיו היה כך, אדם נוטע ולעת ערב אוכל מן הפירות, אלא כיון שחטא אדם הראשון ונתקללה האדמה וחסרה טובה מן העולם, זורעים ועושים קוצים ודרדרים, שנאמר וקוץ ודרדר תצמיח לך (שם שם יח), וכשנגאלו ישראל ממצרים כמו שהוריש להם המן והיו גבהו ששים אמה, והגיז להם שלוים מן הים, כן העלה להם את הבאר והיו נוטעים על מימיה, והיו האילנות עושים פרי בן יומו, כשנפטרה מרים מעונות הדור, שבכל זמן וזמן יפטר הצדיק שבאותו הדור, וכשנפטרה מרים נסתלק הבאר ולא היה להם מים, ולא היו זורעים, ונסתלקה מהם הטובה, והוא אמרם לא מקום זרע ותאנה [וגפן] ורמון (במדבר כ ה), אמר הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור להם כשתכנסו לארץ [ישראל] אני מחזיר לכם כל טובה שבעולם, שנאמר: כי ה' אלוהיך מביאך אל ארץ טובה וגו', ארץ חטה ושעורה וגו', ארץ אשר לא במסכנות וגו' (דברים ח ז ח ט) וכיון שבאו ישראל לארץ התחילו חוטאין, שנאמר: ותבואו ותטמאו את ארצי (ירמי' ב' ז'), התחילו זורעים ולא הייתה עושה זרע, וזורעים הרבה ומביאים מעט, [שנאמר:] זרעתם הרבה והבא מעט [שם שם], לפי שביטלו הביכורים, אכול ואין לשבעה (חגי א' ו), ומשיבטל ניסוך היין שתו ואין לשכרה (שם), משבטלו בגדי כהונה לבוש ואין לחום לו (שם), והמשתכר משתכר אל צרור נקוב (שם), משבטל עשיית הצדקה, ושכר האדם לא נהיה (זכריה ח י), משבטלו עולי רגלים, ושכר הבהמה איננה, [משבטלו הקרבנות], ולעתיד לבוא אינו כן, שנאמר: ועתה לא כימים הראשונים וגו' כי זרע השלום הגפן תתן פריה וגו' (שם שם יא יב).

דבר אחר:

כי תבואו אל הארץ ונטעתם. זה שאמר הכתוב: עשיתי לי גנות ופרדסים [ונטעתי בהם עץ כל פרי] (קהלת ב' ה'), שלמה ע"ה בחכמתו היה טועם ארץ בית המקדש והיה רואה הגידים של הארץ, כי כל העולם מירושלם מושכת, והיה רואה גיד של הודו, היה נוטע בו פלפליו, היה

רואה גיד של כל מקום ומקום, והיה נוטע פירות של אותו המקום, והיה עולה טוב, ונטע באותו הגן כל מיני פירות שבעולם, ועל זה אמר: עשיתי לי גנות ופרדסים וגו'.

ואמר ר' ינאי כיצד היה נוטע?

אלא שלמה חכם היה, והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, למה?

מציון מכלל יופי אלוהים הופיע (תהלים נ ב), כי הייתה שם אבן השתייה, ולמה נקרא שמה אבן השתייה?

שממנה הושתת העולם, וכשם שהטבור הזה באמצע האדם, כך ארץ ישראל נתונה באמצע העולם, שנאמר: (היושבת) [יושבי] על טבור הארץ (יחזקאל לח יב), ארץ ישראל היא יושבת באמצע העולם, וירושלים באמצעיתה של ארץ ישראל, ובית המקדש באמצע ירושלים, וההיכל באמצע בית המקדש, והארון באמצע ההיכל, ואבן השתייה לפני הארון, שממנה משתיתו של עולם יוצא, שלמה שהיה חכם עמד על השורשים היוצאים ממנה בכל העולם, ונטע בהם כל מיני אילנות, לפיכך הוא אומר: עשיתי לי גנות ופרדסים.

דבר אחר:

וכי תבואו אל הארץ. זה שאמר הכתוב: ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו (תהלים קה מד), כל מה שנטל הקדוש ברוך הוא מאומות העולם נתן לישראל, כמו ארצות וכסף וזהב ושדות וכרמים, ולא נתנם להם אלא כדי שיהיו עוסקין בתורה, שנאמר: בעבור ישמרו חוקי וגו' (שם שם מה), והם לא עשו כן, אלא (טמאו) [ויטמאו] אותה (כדרכם וכעלילותם) [בדרכם ובעלילותם] (יחזקאל לו יז) טמאו אותה בחרמו של עכן, [שנאמר: ותבואו ותטמאו את ארצי (ירמי' ב ז) בחרם עכן], ונחלתי שמתם לתועבה (שם) בצלמו של מיכה, ומה עשה להם הקדוש ברוך הוא?

הגלה אותם מתוכה, שנאמר: ויתשם ה' מעל אדמתם (דברים כט כז), ומהו ויתשם? [התיש חילם], היו זורעים ויגעים, ואומות העולם באין ונוטלין, שנאמר: והיה אם זרע ישראל ועלו מדין וגו' ועלו עליו (שופטים ו ג).

דבר אחר:

כי תבואו אל הארץ. זה שאמר הכתוב: ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים וגו' (ירמי' ג יט), משל למה הדבר דומה?

למלך שהיו לו פילגשים, והיה לו בנים הרבה מהן, והיה לו בן אחד ממטרונה אשתו, והיה אוהבו יותר מכולם, נתן המלך לכל בני הפילגשים שדות וכרמים, ואחר כך נתן לבן המטרונה פרס אחד, שממנו הייתה כל הוצאתו,

שלח הבן ואמר למלך: לאח נתת שדות וכרמים, ולי לא נתת אלא פרס אחד בלבד,

אמר לו: המלך דיין שכל הממון שעמי, מאותו הפרס הוא, ובשביל שאני מחבבך יותר מכולם נתתיו לך.

כך הרבה אומות הם בעולם, שנאמר: ששים המה מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר (שה"ש ו ח), [אלו האומות], אחת היא יונתי תמתי (שם שם ט) אלו ישראל. וחילק הקדוש ברוך הוא לאומות העולם שדות וכרמים, שנאמר: בהנחל עליון גויים בהפרידו בני עמים (דברים לב ח), ונתן לבנו פרדס, זה ארץ ישראל, שהיא טובו של הקדוש ברוך הוא, כי הקרבנות ממנה לחם הפנים הימנה, את הכבש אחד תעשה בבקר וגו' (שמות כט לט), וכל כך למה?

שיהא הפרש לבין בנה של מטרונה לבין בניהם של פילגשים, שנאמר: ואני אמרתי איך אשיתך בבנים, אהבה גדולה הייתה בין הקדוש ברוך הוא לישראל, והיאך הכניסו שנאה בינו לביניהם, אמר הקדוש ברוך הוא: ואיך אשיתך בבנים, ואין הלשון הזה אלא לשון שנאה, שנאמר: ואיבה אשית וגו' (בראשית ג טו).

דבר אחר:

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם. זה שאמר הכתוב: זממה שדה ותקחהו וגו' (משלי לא טז), בוא וראה כל מה שהרהר אברהם בלבו נתן לו הקדוש ברוך הוא, הרהר ארץ ישראל [ונתן לו], שנאמר: אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (בראשית טז ז), אמר אברהם להקב"ה: ריבוננו של עולם, אמרתי לפניך במה אדע כי אירשנה (שם שם ח), ואמרת לי: ידע תדע וגו' (שם שם יג), אוי לאדם שמוציא דבר מפיו ואינו יודע היאך מוציאו, אברהם מפני שאמר במה אדע כי אירשנה, תחייבו בניו להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה, מי שמדבר לפני בני אדם [מתחייב בנפשו, ומי שמדבר לפני הקדוש ברוך הוא] על אחת כמה וכמה שמתחייב בנפשו, ובבניו ובני בניו עד שיחיו המתים, ואפילו בשעה שנפשו של אדם נשמטתה, ועל זה אמר החכם: כל עמל אדם לפיהו (קהלת ו ז), ומהו כל עמל אדם לפיהו?

אלא כל מצות וצדקות שעשה בשעה שנפשו של אדם יוצאה הימנו, לפניו ימצאנה בשעת שמיטת הנפש מן הגוף, לכך נאמר: כל עמל אדם לפיהו, וכיון ששמע אברהם מן הקדוש ברוך הוא ידע תדע הרהר בלבו, אמר אי אפשר שכל אומה שהיא משתעבדת בבני יוצאה בשלום ואינה מתחייבת,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו יד).

ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו. מדבר בתינוק.

שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, מהו ערלים?

שהתינוק אינו יכול לא להשיח ולא לדבר.

[כד] ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש. שאביו מקדיש אותו לתורה.

הילולים לה'. ומהו הילולים?

שהוא מתחיל להלל להקב"ה.

[כה] ובשנה החמישית תאכלו את פריו. שהוא מתחיל לקרות בתורה מכאן ואילך. **להוסיף לכם תבואתו.** מכאן אמרו רבותינו ז"ל: בן חמש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה, לפי שבעולם הזה אדם מישראל מוליד בן, ומוליכו לבית הספר, ויגע עמו ומלמדו תורה, ומתוך עונות הוא מת, ואינו שמח הימנו. אמר להם הקדוש ברוך הוא: בעולם הזה על ידי שהיה יצר הרע מצוי בכם אתם חוטאים ובניכם מתים, אבל לעולם הבא אני מסיר את יצר הרע מביניכם, אתם מולידים ושמחים בהם, שנאמר: לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה וגו' (ישעי' סה כג). **אמן.**

פרשת אמור

פרק כא

[א] אמר אל הכוהנים. כשעלה משה אל ערבות מואב וחלה פני הקדוש ברוך הוא שיכנס אל ארץ ישראל, ולא רצה הקדוש ברוך הוא להתיר שבעות, ואמר לו: רב לך את אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דברים ג כו), שלא יאמר כמה הרב קשה וכמה התלמיד סרבן, עוד חלה פני בוראו שיראהו ארץ ישראל כולה, וקבל הקדוש ברוך הוא והראהו כל ארץ ישראל כולה, וכל דור ודור ופרנסיו, שנאמר: ויראהו ה' את כל הארץ (מגלעד ועד) [את הגלעד עד] דן (דברים לד א), והראה לו שאול המלך ואת כל הפרנסים שעתידי להיות על ישראל, והראה לו שאול המלך הראשון שעתידי להיות על ישראל וצדיק גמור, והראה לו שעתידי לפול בחרב הוא ובניו, מיד תמה משה ע"ה,

אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה למה אתה תמה?

אמר משה: ריבונו של עולם לא אתמה תחילת המלך שימלוך על בניך בזה המיתה ימות?

אמר לו: משה ולי אתה תמה **אמור אל הכוהנים.**

דבר אחר:

אמר אל הכוהנים. זה שאמר הכתוב: אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב ז), כל מה שהזהיר הקדוש ברוך הוא את ישראל בשביל קדושתם וטהרתם, הוי אמרות ה' אמרות טהורות ואמר אמור ואמרת הרי [אמירה] שני פעמים למה הדבר דומה?

לטבח היה יוצא ונכנס לבית המלך, אמר המלך גוזר אני עליך שלא תראה מת ולא תיגע במת, כי אתה רואה פני בכל יום, ושמה תיגע במת ותטמא אותי, כך הקדוש ברוך הוא גזר על הכוהנים מפני שהם נכנסים לבית המקדש ובקדשי הקדשים, שלא יגעו ולא יקרבו במת כל ימיהם, לפיכך הוא אומר **לנפש לא יטמא בעמיו.**

דבר אחר:

אמור אל הכוהנים. מה כתיב למעלה מן הענין?

ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני (ויקרא כ כז), [זה שאמר הכתוב:] וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים (ישעי' ח יט), אמר הקדוש ברוך הוא: אם יאמרו אליכם אומות העולם הניחו את אלוהיכם, ודרשו אל האובות, אמרו להם: הלא עם אל אלוהיו ידרוש (שם), אתם אומרים אלינו נניח החי ונלך אצל המת. שנאמר: ויאכלו (מזבחי) [זבחי] מתים (תהלים קו כח), ואנחנו מדובקים באלוהינו יתרומם ויתנשא שנאמר: ואתם הדבקים בה' אלוהיכם חיים כולכם היום (דברים ד ד).

דבר אחר:

אמור אל הכוהנים. ראה מה כתיב למעלה מזה?

ואיש או אשה וגו', ומה ענין זה אצל זה?

אלא צפה הקדוש ברוך הוא שעתיד שאול למלוך על ישראל, ועתיד להרוג את הכוהנים ומכעיס הקדוש ברוך הוא ואינו שומע דבריו, ועתיד שידרוש באוב וידעוני, מרוב הצרה שתגיע אליו מן הגויים שיבואו עליו בחיילות וישאל באוב, שנאמר: ויאמר שאול (אל עבדיו) [לעבדיו] וגו' (ש"א כח ז), וכיון שהלך אצל בעלת האוב ואמרה לו: את מי אעלה לך (שם שם יא), אמר לה: את שמואל העלי לי (שם), כיון שראה את שמואל עולה נזדעזעה, שנאמר: ותרא האשה את שמואל ותזעק וגו' (שם שם יב), ולמה זעקה?

אלא שראתה מה שלא ראתה מימיה, והלא אומנותה היה מפני מה יראה, אלא שראתה דבר שלא ראתה מימיה ודבר משונה, שהמתים עולים תחלה ברגליהם, וזה עלה בראשו ורגליו למטה, שנאמר: אלוהים [ראיתי] עולים מן הארץ (שם שם יג), ולמה אמרה אלוהים, הייתה צריכה לומר איש ראיתי עולה מן הארץ?

אלא אמרו רבותינו ז"ל: בשעה ששמואל היה רוצה לעלות נתיירא מיום הדין, והלך למשה ואמר לו: משה אני מתיירא מיום הדין, בוא עמי,

אמר לו משה: ואתה מתיירא מיום הדין מה עשית שאתה מתיירא, והלא לא היית כהנה מבני אדם ואתה הולך בתמימות.

אמר לו: אם כן בוא עמי ועליהם אמרה האשה אלוהים עולים [תרי משמע], מיד ויאמר שמואל אל שאול למה העליתני אין כתיב אלא הרגזתני להעלות אותי, מתיירא אני מיום הדין.

אמר ר' חנינא: מכאן אתה למד שאפילו הצדיקים מתייראים מיום הדין, כענין שנאמר: שמעתי ותרגז בטני (חבקוק ג טז),

אמר שמואל לשאול: למה הרגזתני והייתי סבור שיום הדין בא, ולקחתי [את] משה עמדי, ולא לבדי הרגזתה אלא אפילו למשה.

ויאמר שאול (אל שמואל): צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלוהים סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם (בחלום) [בחלומות] ואקרא לך [להודיעני מה אעשה] [ש"א כח טו],

אמר לו שמואל: עד עכשיו היה ה' עמך, ועתה למה תשאלני וה' סר מעליך והיה עריך (שם שם טז), תחלה הרגת את נביאי ויהי עריך, שאל ממך דין הכהנים, שנאמר בהם: וערכו בני אהרן. ויתן [ה'] גם את ישראל עמך ביד פלשתים (שם שם יט)

אמר לו שמואל: אם תלך למלחמה מחר אל תברח ואתה דע לך כי על כל פנים תהרג, ואני אפייס עליך [ומחר אתה ובניך עמי] (שם), שתהיה עמי במחיצתי אתה ובניך, מיד וימהר שאול [ויפול] מלא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל (שם שם כ), מיד אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: ריבונו של עולם תחילת מלך שהמלכתה על בניך תפיל אותו ביד פלשתים הוא ובניו?

אמר הקדוש ברוך הוא למשה: משה חלילה לאל מרשע ושדי מעול (איוב לד י), אלא כי פעל אדם ישלם לו (שם שם יא), משה חייב שאול בשתים, אחת ששאל באוב וידעוני, שנאמר: ואיש או אשה וגו', והשנית שהרג הכהנים ודמם הוא נדרש, שאמר: **אמור אל הכהנים.**

דבר אחר:

אמור אל הכהנים. ומפני מהשני אמירות נאמרו אל הכהנים, אלא אמירה ראשונה שלא יטמא למת, ואמרת אעפ"י שאמרת להם לא יטמאו, למת מצווה יטמאו, ולצדיקים גם כן, לפי שהצדיקים במיתתם הם חיים.

ומעשה היה ברבי עקיבא שתפסוהו וחבשוהו בבית האסורים, והיה ר' יהושע הגרסי משמשו, פעם אחת יום הכיפורים היה ולקח רשות מר' עקיבא והלך לו לביתו, בא אליהו ז"ל ודפק על פתח הדלת, אמר לו מי אתה?

אמר לו: אליהו אני,

אמר לו: מה תרצה?

אמר לו: באתי להודיעך שרבי עקיבא רבך מת,

מיד הלכו שניהם כל הלילה עד שהגיעו לבית האסורים, ומצאו הפתח פתוח ורב האסורים ישן וכל העם ישנים, באותה שעה הגיע אליהו אצל הפתח ונפתח הפתח, נתחזק אליהו ונטפל בו, אמר לו ר' יהושע: ולא כהן אתה,

אמר לו: בני אין טומאה לצדיקים ולא לחכמים, וכשיצאו מבית האסורים באו המלאכים לקראתם, והיו אומרים: צדקת ה' עשה והדרך מאירה לפניהם כזוהר הרקיע, כיון שהגיעו לאפריון של קיסר ירדו שלשה מדרגות, ועלו שלשה מדרגות ומצאו מערה שהיה בה מטה וכסא ומנורה, נתנוהו על המטה והיו יוצאין, נשא ר' יהושע את עניו וראה מטה אחרת נאה הימנה, באו לצאת ולא היה ר' יהושע מבקש לצאת, אמר לו: רבי, לא אצא מכאן עד שתודיעני למי זאת המטה, אמר לו: לאשתו של טיטוס הרשע, על כל הטובה שעשתה עם ר' עקיבא כשהיה חבוש בבית האסורים, וכשיצאו מן המערה נסתם פיהו והודו ושבחו למי שאמר והיה העולם, וכשבאו אמר אליהו לר' יהושע הגרסי: לך אמור לחכמים שילמדו לתלמידיהם כי אין

טומאה לצדיקים, ועל זה משה רבנו הזהיר לכוהנים: **לנפש לא יטמא בעמיו**, אבל למת מצווה ולצדיקים ולחכמים אין להם טומאה.

[ב] כי אם לשארו. שארו זו אשתו, וכן [הוא] אומר בעריות שאר אביך היא (ויקרא יח יב), הקרוב אליו. אלו שבעה קרובים האמורים בפסוק. ואמרו הקרוב, מכאן אמרו אשתו הארוסה לא אונן ולא מטמא לה.

[ג] ולאחתו הבתולה. לרבות את הארוסה, שהיא עדיין קרובה אליו שהרי אין הבעל מטמא לה ואינו יורשה לפיכך היא קרובה לאח. **אליו.** לרבות את הבוגרת שהוא מטמא לה, הואיל ולא נבעלה לכהן אחיה כהן מטמא לה. **לה יטמא.** לא רצה להיטמא מטמאין אותו בעל כרחו. מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה ליטמא לה ודחפוהו חכמים וטימאוהו בעל כרחו.

[ד] לא יטמא בעל בעמיו. יכול לאשתו יטמא בין שהיא כשרה בין שהיא פסולה? תלמוד לומר: **בעמיו** בזמן שהיא עושה מעשה עמיו.

[ה] לא יקרחה קרחה. לחייב על מי שעושה בראשו קרחה על איזה דבר שיהיה.

[ו] קדשים יהיו לאלוהיהם. שלא יהיה בהם שום מום.

[ז] אשה זונה. אמרי רבנן: אין זונה אלא גיורת ומשוחררת לפי שלא הייתה בחזקת שימור ונבעלה בעילת זנות.

וחללה. זו שבא אביה על אחת [מן] הפסולות לו, כמו כהן שנשא גרושה או חלוצה בנה חלל ובתה חללה.

[ט] ובת איש כהן וגו'. שתחילת ביאתה בזנות כגון נערה המאורסה או נשואה ואפילו הזקינה.

את אביה היא מחללת. שאם היו נוהגים בה קדושה נוהגים בה עתה חול, ואומרים: ארור שזה ילד, ארור שזה גידל, ארור שיצא זה מחלציו. **באש תישרף.** היא בשריפה ואין בועלה בשריפה.

[י] והכהן הגדול מאחיו: צריך שיהיה גדול מאחיו בחמשה דברים, **בכח, בגבורה, בנוי, בעושר, ובחכמה.**

[טו] ולא יחלל זרעו. להביא את האשה המתחללת שגם זרעה מתחלל, וצריכים הכוהנים שלא יהיה בהם מום שפירשו רבותינו ז"ל, וצריך הכהן שיהיה בו החמשה הנזכרים למעלה ואם חסר אחד מהם אינו עובד ואין מושחין אותו.

ומעשה בפניחס שמינו אותו כהן גדול ויצאו אחיו לעיין בו החמשה הנזכרים, וראו בו ארבעה חוץ מן העושר שלא היה לו, והיה חוצב באבנים, והלכו אחיו ומלאו המחצב זהב, לקיים מה שנאמר: והכהן הגדול מאחיו, ורוצה לומר שצריך להיות לו קומה ואפילו שאין לו קומה כשימשחו אותו תגדל קומתו.

וכן אתה מוצא בדוד ע"ה כיון שהלך אל גלית, אמר לו: שאול לא תוכל [ללכת את הפלשתי הזה] להלחם עמו כי נער אתה וגו' (ש"א יז לג), אמר לו דוד: רועה היה עבדך לאביו וגו', ויצאתי אחריו (והכאתי) [והכתיין] והצלתי וגו' והמיתיו (שם שם לד לה),

ואמר לו: שמא אין אתה יכול אליו ויהרגך,

אמר לו: לא תדאג, ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב [הוא יצילני מיד הפלשתי הזה] (שם שם לז)

מה עשה?

וילבש שאול את דוד מדיו ונתן כובע נחושת על ראשו וילבש אותו שריון (שם שם לח), וכתוב בשאול: משכמו ומעלה גבוה מכל (האנשים) [העם] (שם ט ב), וכיון שהלבישו בגדיו, דוד היה קצר, ושאול משכמו ומעלה [גבוה], ובאו בגדיו על דוד שווה בשווה, וזו היא ראייה שדוד ע"ה ראוי היה למלוכה, וכיון שראה כי בגדיו על דוד שווה בשווה, הכניס בו עין רעה, וכיון שראה דוד כי שאול מעיין בו, אמר לו: אדוני קח בגדיך, כי לא (נסיתי) [אוכל] ללכת וגו' (שם שם טט) הוי אפילו המלך כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר, מיד הוא נעשה ארוך, ובשביל מה?

אלא כשימשח בשמן המשחה הוא נעשה משובח מכל אחיו,

אמר דוד: ריבונו של עולם כשמשחת אותי בשמן המשחה אני שמח, ואיני זז מכבודך לעולם, שנאמר: לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח (תהלים טז ט).

פרק כב

[כז] שור או כשב או עז. זה שאמר הכתוב צדקתך כהררי אל (תהלים לו ז). אלו הצדיקים שנמשלו בהרים, שנאמר: שמעו הרים את ריב ה' וגו' (מיכה ו ב). משפטיך תהום רבה (תהלים שם). אלו הרשעים, שנאמר (ונער פרעה וחילו) [תהומות יכסומו וגו'] (שמות טו ה).

דבר אחר:

צדקתך כהררי אל. אלו הצדיקים שנמשלו בהרים, מה ההרים מעלים עשבים, אף הצדיקים יש להם מעשים טובים. משפטיך תהום רבה. אלו הרשעים מה תהום אינו מעלה עשבים, כך הרשעים אין להם מעשים טובים.

דבר אחר:

צדקתך וגו'. אלו הצדיקים שנמשלו בהרים, מה ההרים יכולים להיזרע [ועושים פירות], כך הצדיקים עושים פירות ומטיבים לעצמם, ומטיבים לאחרים למה הוא דומה? לפעמון זהב [והגיל שלו של מרגליות כך הצדיקים] מטיבין לעצמן ולאחרים, ועליו הכתוב אומר: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי' ג י). משפטיך תהום רבה. אלו הרשעים, מה התהום אינו יכול להיזרע [ואינו עושה פירות] אף הרשעים אין להם מעשים טובים ואין עושין פירות. אלא מצירים לעצמן ולאחרים, ועליהם אמר הכתוב אוי לרשע רע [כי גמול ידיו יעשה לו (שם שם)].

ומיום השמיני והלאה. זה שאמר הכתוב: ומותר האדם מן הבהמה אין (קהלת ג יט), כי סוף האדם למות, וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים, ולא יתכן שום נברא מארבעה היסודות שלא יפרד ויחזור כל יסוד ליסודו, שנאמר: ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (בראשית ב י).

דבר אחר:

שור או כשב או עז וגו'. שלא יהרהרך יצרך לומר שמא יש לפניו אכילה, ומי היה מקריב לו עד שלא עמדו ישראל, ויש לך ללמוד ממשה רבנו ע"ה שכיון שעלה לרקיע ישב שם מאה ועשרים יום, לא אכל ולא שתה, ומה משה שהוא מארבע היסודות עלה עם המלאכים ונעשה כאחד מהם, בעבור שהריח ריח השכינה, שכינה על אחת כמה וכמה וכן כתיב: עולת תמיד העשויה בהר סיני וגו' (במדבר כח ו), וכי בהר סיני הקריבו אלא הרי משה שעלה אל הר סיני ולא אכל ולא שתה.

אמר ר' חייא בר אבא: גיבור שהוא מהלך בדרך וצמא והלך לשתות כמה ישתה בכפיו, שש או עשר, ואחר כך ישבע, אבל הקדוש ברוך הוא כל ימים ונהרות ומעיינות והים הגדול וכל מקווה המים לא יבוא מלוא שעלו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר: מי מדד בשעלו מים וגו' (ישעיה מ יב).

דבר אחר:

שור או כשב או עז. זה שאמר הכתוב: כי מקרה בני האדם וגו' (קהלת ג יט), בוא וראה מה כתיב **באדם:** לא תלבש שעטנז [צמר ופשתים יחדו], (דברים כב יא), ו**בבהמה** כתיב לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (שם שם י),

האדם מקבל טומאה, שנאמר: והנוגע במת לכל נפש וגו' (במדבר יט יא),
ובבהמה כתיב: כל הנוגע בנבלתה יטמא (ויקרא יא לט).

באדם הריגה, שנאמר: והרגת את האשה, (שם כ' ט"ז)
ובבהמה הריגה, שנאמר: ואת הבהמה תהרוגו (שם שם טו),

בבהמה מיום השמיני והלאה ירצה,
באדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יב ג).

ומותר האדם מן הבהמה אין, מה הוא אינו מדבר,
והיא אינה מדברת,

ועוד **שיש באדם** דעת,
ובבהמה אין דעת

ועוד **שהאדם יודע** בין טוב לרע,
והבהמה אינה מדברת,

ועוד **שהאדם** נוטל שכר מעשה ידיו,
והבהמה אינה נוטלת,

האדם מת ומטפלין בו וניקבר,
והבהמה איננה כן אלא מתה ומשליכים אותה,
על זה אמר: ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

דבר אחר:

שור או כשב או עז. זה שאמר הכתוב: ועתה ירום ראשי על אויבי וגו' (תהלים כז ו), כיון שעשו אותה מעשה היו האומות אומרים אין להם תקומה. ואינו מרצה להם לעולם, וכיון ששמעו ישראל שאמר להם הקדוש ברוך הוא שיקריבו שור רמה ראשם, שנאמר: ועתה ירום ראשי, והיו מהלכין בתלוי ראש, והיו אומרים עכשיו נתרצה עלינו הקדוש ברוך הוא התחילו אומרים שירה, שנאמר: אשירה ואזמרה לה' (שם).

דבר אחר:

שור או כשב או עז. למה אמר הקדוש ברוך הוא להקריב שור?

להודיע לכל באי העולם שנמחל להם, שנאמר: הסולח לכל עוניכי (תהלים קג ג), ראה מעשה הבורא וחמלתו על ישראל, מה כתיב בחיות, ארבעה פנים לאחת וארבע כנפיים לאחת להם (יחזקאל א ו). ומה כתיב שם?

ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל, (שם שם ז). ומאחר שנתכפר לישראל הוסיף עוד להיות שתי כנפיים, שנאמר: שש כנפיים וגו' (ישעי' ו ב), ולמה אמר הקדוש ברוך הוא יתכסו הרגלים? שהם דומות לעגל, שלא אהא רואה פרסות העגל, ואהי נזכר להם עוון העגל, ועל זה אמר: בשתים יכסה פניו שידעו ישראל כי כבר נמחל להם.

פרק כג

[מ] ולקחתם לכם ביום הראשון. זה שאמר הכתוב שמע בני וקח אמרי וגו' (משלי ד י), אמר הקדוש ברוך הוא: הרבה לקיחות ציוויתי אתכם, ומפני מה? אלא בשביל לזכות אתכם, אמרתי לכם ויקחו אליך פרה אדומה (במדבר יט ב) שמא בשבילי, אינו אלא בשביל טהרתכם, שנאמר: הוא יתחטא בו ביום השלישי וגו' (שם שם יב), אמרתי לכם ויקחו לי תרומה (שמות כה ב), בשבילכם שאדור ביניכם, שנאמר: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם שם ח).

אמרתי ויקחו אליך שמן זית זך (שם כז כ). וכי אני צריך לאורה? אלא בשבילכם עשיתי כדי לשמור את נפשותיכם, שנמשלה הנפש בנר, שנאמר נר אלוהים נשמת אדם (משלי כ כז).

ועכשיו שאמרתי לכם, ולקחתם לכם ביום הראשון, בשביל לזכות אתכם. **פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל.** בוא וראה ארבע מינים האלו מהם עושים פירות, ומהם אינם עושים פירות:

כפות תמרים. אלו בעלי מקרא:

פרי עץ הדר. אלו בעלי משנה ותלמוד, שיש להם טעם וריח ומראה כמו האתרוג הזה שיש בו אלו השלשה טעם ומראה וריח.

וענף עץ עבות. אלו הבינונים המתהלכים בחסידות ובתמימות, שיש להם ריח ואין להם טעם, רצה לומר כי עושים בטובת נפשם ואשריהם ואשרי חלקם, אבל אין להם לימוד.

וערבי נחל. אלו הרשעים שאין להם לא טעם ולא ריח, כמו ערבי נחל.

אמר הקדוש ברוך הוא: יאגדו אלו עם אלו, כדי שיגיבו אלו על אלו, ואז שכינה מתעלה, ואימתי מתעלה שכינה, בזמן שישראל אגודה אחת, שנאמר: הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט ו).

דבר אחר:

ולקחתם לכם. לפי שמראש השנה ועד יום הכפורים כל העולם נידון, וביום הכיפורים נחתם גזר דינם, וכיון שישראל יוצאים לשלום מאלו הימים, מנענעין את לולביהן, והלולב דומה לשדרה של אדם, והדס דומה לעין האדם, ערבה דומה לפה, אתרוג דומה ללב, אלו ארבעה אברים שבגוף שאין באדם גדול מהם.

דבר אחר:

ולקחתם לכם, משלכם ולא מן הגזול, ולמה הדבר דומה?
לשלוחו של מלך לאחר שגבה מצא אחד מן העיר ולקח בגדיו, לימים בא אותו בן העיר לפני המלך לקבול, מצאו אותו השליח של המלך אמר לו מה אתה עושה בכאן?
אמר לו: יש לי דין אצל אחד,
אמר לו: מה תתן לי ואני אלמוד זכות עליך לפני המלך,
אמר לו: זה המלבוש האחד,
מיד העמידו לפני המלך,
אמר המלך לאותו שהוא בן העיר: מי הביאך והגיעך הנה?
אמר לו: אדוני שלוחך ששלחת אותו לעיר פלוני לגבות אותה,
אמר המלך: ועתה מה אתה רוצה?
אמר לו: אדוני דין אחד אני רוצה,
אמר לו: אמור, אמר אדוני המלך זה בא למדינה ולקח את בגדי בחזקה, וכשבאתי אתה לקבול לא הניחני ליכנס, עד שלקח ממני זה הבגד האחד אשר עליו,
אמר המלך לעבדיו: פשטו אותו ותנו לבן העיר, ולכו והרגו אותו, וכי גנבים בחצר המלך ואנשים יהיו.
כך אין אדם מישראל צריך להלל בלולב גזול, אלא אם כן קנה אותו בדמיו, שנאמר: ולקחתם לכם, משלכם.

דבר אחר:

ולקחתם לכם. זה שאמר הכתוב: אז ירננו כל עצי (היער) [יער] (תהלים צו יב) אימתי בעת שיכנסו לדין, ישראל ואומות העולם, והקב"ה דן אותם ביום הכיפורים, ואלו ואלו נכנסין לדין, ואינם יודעים למי מחייב ולמי מזכה, משל למה הדבר דומה?
לשני בני אדם שנכנסו לדין לפני המלך ולא היה יודע אדם מה יש ביניהם כי אם המלך, דנם המלך לבדו ואין איש לצדו, ולא היו יודעים הבריות מי נצח למי, אלא מי שיצא מאותם השנים באים הכל אצלו, יודעין שהוא נצח.
כך ישראל ואומות העולם נכנסין בדין ביום הכיפורים, ואין הבריות יודעין מי נצח, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: טלו לולבכם בידכם, כדי שידעו הכל שאתם זכיתם.

אמר דוד על אותו העת: אז ירננו [כל] עצי (היער) [יער] (מלפני) [לפני] ה' כי בא, כי בא לשפוט הארץ. ואימתי בא?
ביום הכיפורים, מה ישראל עושין?
ממתינין עוד חמשה (עשר) ימים, כדי שידעו הכל שישראל זכו, לפיכך **ולקחתם לכם וגו'.**

דבר אחר:

ולקחתם לכם. אחר כל החכמה הגדולה שכתוב בשלמה. והחכמה והמדע נתון לך (דה"ב א יב), וכן הוא אומר: ויחכם מכל האדם (מ"א ה יא), הניח כל עסקיו וישב והיה תמה על ארבעה מינים הללו, ואמר: שלשה המה נפלאו ממני (משלי ל יח), ומה הם?

פסח מצה ומרור.

וארבעה לא ידעתיים (משלי שם), אלו ארבע המינים, שביקש לעמוד על סוד אלו הארבעה ולא יכול, ובמקום אחר הוא אומר שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת (שם שם כט), ארבעה [הם] קטני ארץ וגו', והם קטנים וגדולים בכוחן, ומי מפרש לנו בפירוש שהם אתרוג ולולב והדס וערבה, ואמר: והמה חכמים מחוכמים (שם), אלו רבותינו ז"ל שהם חכמים.

דבר אחר:

ולקחתם לכם ביום הראשון. וכי ראשון לשבת הוא, או ראשון לחדש, והלא יום חמשה עשר לחדש הוא, וקורא אותו ראשון, [אלא ראשון], לחשבון [עונות] הוא, ולמה הדבר דומה? למדינה שהייתה חייבת מס למלך, והיה המלך משלח לגבותה, ולא הייתה נותנת שהיה השטר גדול, כך פעם הראשון שלח ולא נתנו ופעם שני ולא נתנו, ופעם שלישית ולא נתנו. מה עשה המלך, אמר לשריו ולחיילו התקבצו עד שנלך על מדינה פלונית, כי היא מרדה, כי הנה שלחתי שלש פעמים שתתן המס שעליה ולא נתנה, עמד המלך וחייליו והלכו עליהם, עד שהיו הולכים שמעו אנשי המדינה כי המלך וחייליו באו על המדינה, התחילו גדולי המדינה יוצאים כדי להקביל פני המלך.

אמר להם: מי אתם?

אמרו לו: בני מדינה פלונית ששלחת לגבותינו ולא היה לנו דבר שניתן,

ואמר להם: ומה אתם מבקשים?

אמרו לו: אדונינו המלך בבקשה ממך ראה ענינו שאין לנו דבר שניתן,

אמר להם: בשבילכם אני מניח מחצה,

עד שהוא בא יצאו הבינוניים אף הם, וקדמו אותו עשרה מילין, ובאו והשתחוו לפני המלך,

אמר להם: מי אתם?

אמרו לו: אנשי מדינה פלונית ששלחת לגבות אותנו, ואין לנו מניין ליתן, אלא בבקשה ממך

רחם עלינו,

אמר להם: כבר הנחתי לזקניכם מחצה, ואני בעבורכם אניח מחצה על מחצה,

ועוד שהיה מהלך יצאו הקטנים עם הנשים,

אמר המלך להם: מה אתם מבקשים?

אמרו: אדונינו המלך, בבקשה ממך רחם עלינו, שאין לנו דבר שניתן לך,

אמר להם: לזקנים הנחתי מחצה, ולבינוניים מחצה על מחצה, ובשבילכם אני מניח את הכל, אבל מעתה ראש חשבון הוא, המלך זה מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וברוך שמו ואנשי המדינה אלו ישראל שהם מסגלין עונות כל ימי השנה, והקב"ה אומר להם עשו תשובה, בראש השנה הם נכנעים ובאים, ביום הכיפורים מתענים ועושים תשובה, והקב"ה מוחל להם, מה הם עושים?

נוטלים לולביהם בידיהם ביו"ט ומהללין לפני הקדוש ברוך הוא, והוא מוחל להם.

אמר להם הקדוש ברוך הוא: הרי התרתי לכם את עונות הראשונים, אבל מעכשיו הוא ראש חשבון, שנאמר: ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבון עונות, אמר להם הקדוש ברוך הוא: בעולם אמרתי לכם שתעשו טובה ותפרעו לי כל גמולי שגמלתי אתכם, והושבתי אתכם בסוכות, שנאמר: כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מג), ואם תשבו בסוכות כבר פרשתם לי מה שגמלתי אתכם, וכשתופיע מלכותי עליכם, אני מגן לכם כסוכה, שנאמר: וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' (ישעי' ד ו).

פרשת בהר

פרק כה

[א] **וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר**, זה שאמר הכתוב: אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל ה' לעשות (יואל ב כא).

אמר רבי תנחומא: בשעה שבא הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל ולהשמיע את הדינין לישראל, אותה שעה נתייראה [הארץ], שנאמר: משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה (תהלים עו ט), אם יראה למה שקטה?

אלא כך אמרה הארץ לפני הקדוש ברוך הוא: ריבונו של עולם, אם ישראל מקיימין את התורה מוטב, ואם לאו אני מפחד ממך שתעשה לי כימי אדם שקללת אותי, שנאמר: ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג יז),

אמר לה הקדוש ברוך הוא: ולא כך כתבתי ויאמר ה' לא אוסיף עוד לקלל וגו' (שם ח כא), מיד שקטה הארץ, כששמעה דבר השם שלא יקלל, ושמעה שישראל אמרו נעשה ונשמע, שנאמר: כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז).

דבר אחר:

בהר סיני. זה שאמר הכתוב: טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחר יאבד טובה הרבה (קהלת ט יח) ראה שלמה המלך בחכמתו שהחכמה טובה לו לאדם מכל ממון שבעולם, לפיכך לא שאל מלפני בוראו אלא החכמה, שנאמר: (כה אמר ה') [ויאמר] אלוהים שאל מה אתן לך (מ"א ג ה), וכתוב: ונתת לעבדך לב שומע וגו' (שם שם ט), מה הוא הדבר לפי שלבות בני אדם אינם שוות, אמר: מי יוכל לעשות דבר ויאמרו כל בני אדם זה טוב, כדי להשוות דעתם יחד, וכתוב: הנה עשיתי כדברייך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמוך (שם שם י"ב), ועל זה אמר החכם: טובה חכמה וגו', שהרי כל מלחמות שעשו ישראל עד בואם אל ארץ כנען לא יכלו לכבוש את כל העולם תחת ידם, כאשר נכבש תחת יד שלמה בחכמתו, וכן הוא אומר: כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ה ד), וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת שם), שנאמר: ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' (מ"א יא ט), ויאמר ה' (אל שלמה) [לשלמה]: יען אשר הייתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר ציויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדך (שם שם יא).

בוא וראה שרצה הקדוש ברוך הוא בישראל, ונתן להם [ארץ] חמדה נחלת צבי צבאות גויים (ירמיה ג יט), אמר הקדוש ברוך הוא: זרעו שש והשמיטו שביעית, כדי שתדעו שהארץ שלי, ואני נתתיה לכם מורשה, שנאמר: כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, לא בחרבך ולא בקשתך, אלא אני נותן אותה לכם, והם לא עשו כן, אלא חטאו ולא שבתו שמיטות ויובלות, וגרמו להם גלות, שנאמר: כל ימי השמה תשבות (ויקר' כו לה), וכמה טובות איבדו ישראל, עד יערה רוח ממרום עד ישוב עד ישים את ירושלם תהילה בארץ.

[ג] שש שנים תזרע שדך. אמרו רבותינו ע"ה: בוא וראה בריותיו של הקדוש ברוך הוא שרחמיו על כל מעשיו, והקב"ה אוהב את ישראל, ולא ביקש להאכילן דבר איסור, שכן דרכה של ארץ להוציא פירות וזרע הרבה בערבי שבתות ובשביעית ואינם פירות טובות, ולפיכך ציוה הקדוש ברוך הוא שיעזבום לחיות השדה ולגר וליתום.

ובשנה השביעית וגו'. לקיים חידוש העולם, כשם שציוה לעשות מלאכה בששת ימים ולנוח בשביעית, כן ציוה לזרוע שש שנים ולשמוט השביעית, שהקב"ה חס על בריותיו, וחביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, וגם הארץ מתפללת לפניו יותר מכל הנבראים, שהיא מעברה ומוציאה ויולדת כל השנה כולה ומוציאה יבולה לפני הקדוש ברוך הוא, וכיון שהבריות עושין רצונו של מקום היא מזמרת בכנפיה, שנאמר: מכנף הארץ זמירות שמענו (ישעי' כד טז), וכשהם חוטאים היא לוקה למענם, אדם הראשון חטא לקתה בעבורו, שנאמר: ותאכל מן העץ וגו' (בראשית ג יז), חטא קין לקתה בעבורו, שנאמר: כי תעבוד את האדמה וגו' (שם ד י"ב), חטאו דור המבול לקתה בעבורם, שנאמר: הנני משחיתם את הארץ (שם ו' י"ג), חטאו סדומיים לקתה בעבורם, שנאמר: ויהפוך את הערים (שם יט כה), לכך מסר הקדוש ברוך הוא דין לנוח בשביעית.

[ו] והייתה שבת הארץ וגו'. שתהא משמרת אחת לשבע, שבשביל השמיטה מוציאה זרעים וכל טוב והיא להקב"ה, שנאמר: לה' הארץ ומלואה וגו' (תהלים כד א) בוא וראה כי כל שביעי חביב לפני הקדוש ברוך הוא, **בדורות, באבות, בבנים, ברקיעים בארצות, בשנים, בחדשים, ובימים:**

בדורות, אדם, שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, ומכולם לא בחר כי אם בחנוך, שנאמר: ויתהלך חנוך את האלוהים (בראשית ה' כ"ד).

באבות, אברהם, יצחק, יעקב, ולוי, וקהת, עמרם, ומשה, ומכלם לא נבחר לדבר עמו פה אל פה כמשה, כמו שנאמר: פה אל פה אדבר בו וגו' (במדבר יב ח).

בבנים שהיו לישי, (אליאב הבכור) [וישי הוליד את בכורו את אליאב], ואבינדב השני, ושמעא השלישי, נתנאל הרביעי, רדי החמישי, אצם הששי, ודוד השביעי (דה"א ב' יג יד טו). **ברקיעים,** רקיע, שמים, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות, ומכולם בחר בערבות, שנאמר: סולו לרוכב בערבות ביה שמו (תהלים סח ה).

בארצות, ארץ, אדמה, ארקה, חרבה, יבשה, נשייה, תבל, ומכלם לא בחר אלא בתבל, שנאמר: והוא ישפוט תבל בצדק (שם ט ט).

בשנים. שש שנים תזרע שדך ובשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג יא).

בחדשים. ניסן אייר סיון תמוז אב אלול תשרי, ומכולם בחר בתשרי שהוא חדש שביעי, שנאמר: ובחדש השביעי באחד לחדש (במדבר כט א), והוא לתקיעה ולכפרה ולשמחה. **בימים,** ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוהיך (שמות כ ט י). **כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם.** זה שאמר הכתוב: מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א ג), ויש אוצר למעלה מן השמים, עד שהוא אומר תחת השמש, אמר ר' תנחומא: בוא וראה טובותיו של הקדוש ברוך הוא שהבריות ישנים על מטותיהם, והשם משיב רוחות, ומעלה עננים, ומוריד גשמים, ומפריח טללים, ומגדל צמחים, ומדשן פירות, ואין אתה נותן לו אלא את העומר.

אמר ר' לוי: הרי שעמלת, וחרשת, וזרעת, וניכשת, וכיסחת, ועימרתה, ודשתה, ועשתה אותה ערימה, אם אין הקדוש ברוך הוא מוציא מעט רוח שתזרה מהיכן אתה חי, הרי אין אתה נותן לו אפילו שכר הרוח, ראה כשנותן הקדוש ברוך הוא לישראל נותן דבר בלי קצבה, וכששואל מהם אינו שואל כי אם מעט מן המעט, הלא תראה כאשר נתן להם במצרים דבר שאין לו קצבה, נתן להם ממון ובגדים ותכשיטים וזהב לרוב, וצאן ובקר, וכששאל מהם לא שאל כי אם מחצית השקל, ומן הצאן לא שאל כי אם הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שמות כט לט), נתן להם עוף כפי כוחו, שנאמר: ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו' (במדבר י"א ל"א), וכשביקש מהם לא ביקש כי אם לפי כוחם, שני תורים או שני בני יונה (ויקר' ה ז), וכשהאיר להם לפי כחו, שנאמר: וה' הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן וגו' (שמות יג כא), וכשביקש מהם לפי כוחם, שנאמר: ויקחו אליך שמן זית זך וגו' (שם כ"ז כ'), כשנתן להם את המן נתן להם כפי כוחו, וכששאל מהם לפי כוחם, שנאמר: ותן שמה מלא העומר מן וגו'

(שם טז לג), כשנתן להם תבואה לפי כוחו, שנאמר: ואכלתם ישן נושן וישן מפני חדש תוציאו (ויקר' כו י) וכששאל מהם לפי כוחם, שנאמר: וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן (שם כג י).

[יד] וכי תמכרו ממכר לעמיתך. זה שאמר הכתוב: נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי' כח כב), הפסוק הזה מדבר בבני אדם. נבהל להון רע עין, זה היה קין שהרג את אחיו על מנת ליירש את העולם לעצמו הוי נבהל להון איש רע עין, אמר לו הקדוש ברוך הוא: נתבהלת להעשיר ולירש את העולם, חייך חסרון יש לך בדבר, ולא ידע כי חסר יבואנו [ומה היה לון] שנתלטל בעולם, שנאמר: נע ונד תהיה בארץ (בראשית ד יב).

דבר אחר:

נבהל להון וגו'. מי היה?

זה עפרון, בשעה שמתה שרה אשת אברהם, הלך לו אברהם אצל עפרון שימכור לו את המערה,

אמר לו עפרון: תן לי את דמיה,

אמר לו: ארבע מאות שקל כסף [ביני ובינך מה היא ואת מתך קבור (שם כ"ג ט"ו)]

התחיל אברהם צובר את הכסף לעפרון, שנאמר: וישקול אברהם וגו' (שם שם טז).

אמר ר' אבא בר כהנא אמר ר' חנינא: כל שקלים האמורים בתורה סלעים הם, חוץ מעפרון שהם קנטרין, וצבר אברהם לעפרון, כיון שראה עפרון אותו הכסף נבהל ונתפתה, שנאמר: במבחר קברינו וגו' (שם שם ו),

אמר לו הקדוש ברוך הוא: נתבהלת לממון רב, חייך יש לך חסרון בדבר, ולא ידע כי חסר יבואנו, ומהו חסרונו?

אמר רב יהודה הלוי בר' שלום: כל עפרון שכתוב בתורה עד שלא נטל הכסף מאברהם מלא, ואחר שנטל כתיב לא כתיב מלא, אלא חסר.

דבר אחר:

נבהל להון. זה המלווה בריבית ומתבהל להעשיר מלזה כדי ליטול רבית מן הלוח, ויעשיר מן הריבית, ולא ידע כי חסר יבואנו, שהמארה ניתנה בממון.

דבר אחר:

נבהל להון. אלו סוחרי שביעית שהם מתבהלים להעשיר, ואינם משמרים את השביעית, וסבורים שהם מעשירים, אמר להם הקדוש ברוך הוא נתבהלתם להעשיר מן השביעית, חייכם יש לכם חסרון בדבר, ולא ידע כי חסר יבואנו, וכיון שלא שמר את השביעית, התחילה

המארה נכנסת בממונו, והוא מוכר את ארצו, מה כתיב למעלה מן הענין, ושבתה הארץ שבת לה' (ויקר' כה ב), ואחר כך וכי תמכרו ממכר לעמיתך.

דבר אחר:

וכי תמכרו ממכר לעמיתך, מה כתיב למעלה מן הענין?

ושבתה הארץ שבת לה' (פסוק ב), ואחר כך וספרת לך שבע שבתות (השנים) [שנים] וגו' (פסוק ח'), אם לא שמרת שמטות שמור יובלות, ואם לא שמר אחד מהם, סוף אני עושה אותו שימכור את ארצו, לקיים מה שנאמר: **וכי תמכרו ממכר לעמיתך**, אם חזר בו יפה, ואם לאו סופו למכור ביתו, שנאמר: וכי ימכור בית מושב (פסוק כט), אם חזר מוטב, ואם לא חזר בו סוף שהוא מסבב על הפתחים, שנאמר: וכי ימוך אחיך וגו' (פסוק לה), חזר בו הרי מוטב, לא חזר בו סוף שהוא מוכר את עצמו, שנאמר: כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' (דברים טו יב), חזר בו מוטב, ואם לא חזר בו סוף שהוא נמכר לגוי, שנאמר: ונמכר וגו' או לעקר משפחת גר (פסוק מ"ז), וזה הציווי לכל ישראל, וכן אתה מוציא בירמיה מפני שחללו את השביעית נמכרו לגויים, שנאמר: ויעל עליהם מלך כשדים ויהרג וגו', וכל [כלי] בית האלוהים ואוצרות בית ה' וגו' (דה"ב לו יז יח), אמר הקדוש ברוך הוא למשה ראה היאך הם נמכרים לגויים?

בשביל שחללו את השביעית, אמר משה: ריבונו של עולם, הלא אמרת בתורה כי ימוך אחיך ומטה וגו' (פסוק לה), קיים מה שאמרת לאחיך ישראל, שנאמר: למען אחי ורעי (תהלים קכב ח).

דבר אחר:

וכי ימוך אחיך ומטה. כשתשמט ידו לפני נבוכדנצר, כביכול שאף כבודך עימהם שנאמר: למענכם שולחתי בבלה (ישעיה מ"ג י"ד).

[לה] והחזקת בו. תפוס בידו שלא יאבד בין העמים.

גר ותושב. אעפ"י שנעשיתם גרים ותושבים עמכם.

[מז] וכי תשיג יד גר. יד גר זה נבוכדנצר, ותושב זה מלכות מדי.

ונמכר לגר תושב, זו מלכות יון

[או לעקר משפחת גר], זו מלכות רביעית], ולמה נמסרים לארבע מלכויות האלו?

אמר לו: מפני שהן מחללין את השביעית, שנאמר: ויגל השארית מן החרב אל בבל עד (אז תרצה) [רצתה] הארץ את שבתותיה (דה"ב לו כ כא), לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה בסוף כל הפרשיות הללו, אמר לו: רצונך שלא יגלו, לך והזהירם על השמטות ועל היובלות, הוא שכתוב בסוף הפרשה: את שבתותי תשמורו וגו' (ויקר' כו ב), ואני שעתיד ליתן מתן

שכרם אם ישמרו אותם, ואם ביטלו אותם אני עתיד ליפרע מהם על ידי המלכויות, לפיכך הוא אומר שיזהירם על השביעית, שנאמר: ושבתה הארץ (פסוק ב'), שלא יגיע להם אותם הפרשיות הכתובות אחריהן.

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו. לא תהיו מונין איש לאחר שלא אצטרך ואמכור אתכם לעמים, יותר אהוב אין לי בעולם מאברהם ושמר אברהם מצוותי עד שלא ניתנה התורה.

אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' אלכסנדר: אפילו עירובי תבשילין שמר אברהם, שנאמר: עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתו וגו' (בראשית כו ה).

אמר ר' שמעון בן לקיש: בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו [מנין עק"ב] ע' שבעים, ק' מאה, ב' שנים, הרי מאה ושבעים ושתים שנה, וחיה אברהם מאה ושבעים ושתים, [צא מהם ג' שהי' קטן] הרי בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו, וכיון שראו העליונים והתחתונים כי הקדוש ברוך הוא חבב את אברהם, התחילו מקנאים התחתונים והעליונים לאברהם, שנאמר: ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (שם יד יט).

אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם ומלואו שלי הוא, ואני מסרתי אותו לאברהם. והייתי דומה לתושב ששכר הבית מבעליו, שכן ירמיה אומר: למה תהיה כגר בארץ וגו' (ירמיה י"ד ח'), וכשעברו תורתו ומצוותיו הוצרכתי למכור את עמי, שנאמר: תמכור עמך בלא הון (תהלים מד יג), הניאו אותי ואני הוצרכתי למכור אותם, לפיכך אם צריך אדם למכור מכם שדה או חפץ, אל תהיו מונים אחד לאחד, לכך נאמר: **אל תונו איש את אחיו.**

[יח] ועשיתם את חקותי וגו'. [והארץ לא תמכר לצמיתות] אמר הקדוש ברוך הוא כשם שמכרתי את עמי, והחזרתים עוד וקרבתים, שנאמר: שובו בנים שובבים וגו' (ירמיה ד' י"ד), וכן כתיב: חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (ישעיה נ"ב ג'), כך לא תמכרו הארץ לחלוטין, שנאמר: והארץ לא תימכר לצמיתות (פסוק כ"ג), למה כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי (שם), כי כאשר הלכתם וגליתם בארבע מלכויות הייתי גר עמכם, ועל כן הארץ לא תימכר לצמיתות, כי חביבה עלי ארץ ישראל שקידשתי אותה מכל שאר ארצות שבעולם, תדע לך כי כשהייתה ארץ ישראל מתחלקה לשבטים, לא הייתה עוברת משבט לשבט [אלא נחלקת כל שבט בפני עצמו], ראה כמה דינים דנו בנות צלפחד שלא תעבור הנחלה משבט לשבט, והודה הקדוש ברוך הוא לדבריהם, שנאמר: כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז ז), ולא תיסוב נחלה ממטה למטה אחר (שם לו ט), לפיכך אם לא נמצא לו גואל יפה, ואם לאו משלקחה עשה לפניו עד היובל ומוציאה ביובל, שנאמר: ויצא (ביובל) [מעמך הוא ובניו עמו] (פסוק מא), אמר הקדוש ברוך הוא לישראל כך אם אוציא אתכם ואת ארצכם מעבדות לחירות משתקרב הגאולה, שנאמר: יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישעיה סג ד).

דבר אחר:

כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו. זה שאמר הכתוב: אל תגזול דל כי דל הוא וגו' (משלי כב כב), למה לפי שאני עשיתי, ומי שגזול אותו או מלעיג עליו כאילו מלעיג עלי, שנאמר: לועג לרש חרף עושהו (שם יז ה). ומהו אל תגזול דל, וכי יש לדל כלום עד שאמר אל תגזול דל, אלא אם היית למוד להיות מפרנסו אל תחזור כך ותאמר עד אימתי אני מספיק לזה, [דע כי אתה גוזלו, הוי אל תגזול דל, אלא הוי מפרנסו שאין לו מקום אחר], ואל תדכא עני בשער (משלי שם), שלא בשבילך אעצור את השמים, שנקראו שער, שנאמר: וזה שער השמים (בראשית כ"ח י"ז) כי ה' יריב ריבם (משלי שם), שאני עשיתי אותו עני ולך עשיתי עשיר, שנאמר: עני ורש נפגשו וגו' (משלי כב ב), למה כי ה' יריב ריבם, כל כך למה? שנפשו אתה מחסרו ואין אתה מפרנסו, לפיכך וקבע את קובעיהם נפש (שם שם כג).

דבר אחר:

כי ימוך אחיך. שבעה שמות נקראו לעני, ואלו הם: **עני, מך, רש, דל, תככים, מסכן, אביון.**

דבר אחר:

וכי ימוך אחיך. זה שאמר הכתוב: פעמים רבות יצילם וגו' [וימוכו בעוונם] (תהלים קו מג), את מוצא בימי שפוט השופטים היו עובדין ע"ז, והיו משועבדים באומות, שנאמר: ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' וישכחו את ה' אלוהיהם ויעבדו את הבעלים ואת (העשתרות) [האשרות] ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים (שופטים ג ז ח), וכאשר שבו מדרכם הרעה ונגאלו, עוד הוסיפו לחטוא, שנאמר: ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע (שם שם יב), מה כתיב?

וימכרם ה' ביד כושן רשעתים, מסרם ביד עגלון, שנאמר: וימכרם ה' ביד עגלון וגו', מיד חזרו בתשובה, והעמיד להם גואל את אהוד בן גרא, ונגאלו על ידו, אחר כך חזרו ועשו הרע מסרם ביד סיסרא, שנאמר: והוא לחץ את בני ישראל בחזקה (שופטים ד ג), [מהו בחזקה? אמר ר' שמעון בן לקיש: בחרופין ובגידופין, כשם שאתה אומר חזקו עלי דבריכם (מלאכי ג' י"ג), וכיון שעשו תשובה, מיד העמיד להם הקדוש ברוך הוא גואלים דבורה וברק ונגאלו על ידיהם, הוי פעמים רבות יצילם [וגו' וימוכו בעוונם] (תהלים שם) מהו וימוכו בעוונם? נעשו דלים בתוך אומות העולם, שנאמר: וידל ישראל מאד מפני מדין (שופטים ו' ו'). מה הוא וידל?

ר' יצחק ור' לוי, אחד מהם אומר: שהיו דלים ממצות וממעשים טובים, והאחד אומר: שלא היה דבר להם להביא אפילו קרבן דל, שנאמר: ואם דל הוא וגו' (ויקרא יד כא), הרי וימוכו מעונם, שנעשו דלים.

דבר אחר:

פעמים רבות יצילם. מדבר בבני אדם, כיון שמגיע לו צרה, מיד הוא עושה תשובה, והקב"ה מצילו, כך פעם ראשון ופעם שני, אם חזר בו הרי יפה, ואם לאו הקדוש ברוך הוא מביא עליו צרה, למה?

שקשה הוא לפני הקדוש ברוך הוא לפשוט ידו באדם הזה, ומה הוא עושה לו?

תחילה פושט ידיו בנכסיו, ממי אתה למד?

מנעמי ומבניה ואלימלך שהיה גדול הדור, כיון שבע רעב מה עשה?

הניח ארץ ישראל והלך לו לארץ פלשתים, והיה הקצף עליו, אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה נשיא של דור, הנחתה ארץ ישראל שממה, מה יעשו בני כך, הם יניחו ארץ ישראל שממה וילכו להם, ויאמרו כאשר עשה נשיאנו כך נעשה אנחנו, מה כתיב שם?

וימת אלימלך איש נעמי (רות א' ג'), לא היה לבניו ללמוד מאביהם ולחזור לארץ ישראל, אלא לא חזרו, ומה עשו אף הם, (ויקחו) [וישאון] להם נשים מואביות (שם שם ד'), שלא הטבילו אותם, ולא גיירו אותם, שם האחת ערפה ושם השנית רות (שם), ולמה נקרא שמה ערפה? שהפכה עורף לחמותה, ושם השנית רות, שראתה דברי חמותה, שנאמר: וישבו שם כעשר שנים (שם), כל עשר שנים הללו היה הקדוש ברוך הוא מתרה בהן, שמא יחזרו לארץ ישראל, ולא היו חוזרים והיה מפשיט ידו במקניהם ובגמליהם, וכיון שלא עשו תשובה מה כתיב? וימותו גם שניהם מחלון וכליון (שם שם ה), משמתו גמליהם שוריהם וחמורם וצאנם, ואחר כך וימותו גם שניהם, הוי קשה לפני הקדוש ברוך הוא לפשוט ידו באדם, ומה הוא עושה להם? מדלדלם מנכסיהם והם מוכרים נכסיהם, לקיים מה שנאמר **וכי ימוך אחיך**.

דבר אחר:

וכי ימוך אחיך. מי היה זה?

זה היה בועז, אימתי?

בשעה שמכרה נעמי השדה.

ובא גואלו הקרוב אליו, זה בועז, שכך נעמי אמרה לרות כלתה: קרוב אלינו האיש מגואלינו הוא (רות ב' כ'). באותה שעה הלכה רות אצל בועז, אמרה לה חמותה הנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה (שם ג ב), הוא היה נשיא של דור, והוא זורה בגורן, אלא שהיה הדור פרוץ בעריות, והוא יוצא לשמור את גרונו.

אמרה לה: ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך וירדתי הגורן (שם שם), וירדת הגורן אין כאן כתיב אלא וירדתי,

אמרה לה: זכותי תרד עמך, הוי וירדתי הגורן, והיא לא עשתה כן כשם שאמרה לה חמותה, כי חמותה אמרה לה ורחצת וסכת ושמת, ואחר כך וירדת הגורן, ומה עשתה רות?

ותרד הגורן ותעש ככל אשר צייתה עליה חמותה (שם שם ו), ולמה?

אמרה רות: הדור הזה פרוץ הרבה בעריות, שלא יראו אותי מקושטת, ויאמרו שמא זונה היא, לפיכך ותרד הגורן, ואחר כך ותעש ככל אשר צייתה עליה חמותה. ויאכל בעז וישת (שם שם ז), ומהו ויאכל וישת, שנתעסק בדברי תורה, שנאמר לכו לחמו בלחמי וגו' (משלי ט ה). ויבוא לשכב בקצה הערימה ותבוא בלט ותגל מרגלותיו ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת (שם שם ח), ומה הוא וילפת?

כמו וילפות שמשון וגו' (שופטים טז כט). ויאמר מי את (בתי)?

ותאמר: אנכי רות אמתוך (שם ג' ט'),

אמר לה: ומה באת לעשות כאן?

אמרה: לקיים את התורה, שכתוב בה **כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו**, ועמוד אתה וקיים את התורה, שנאמר בה **ובא גואלו וגו'**,

אמר לה: הואיל ובאת לקיים את התורה ליני הלילה והיה בבקר אם יגאל טוב (שם שם יג) [שהיה לו אח גדול ממנו ששמו טוב].

אמר ר' חנינא, אמרה לו: בדברים אתה מוציאני,

אמר לה: חי ה' (שם), איני מוציאך בדברים, ובוועז עלה השער וישב שם והנה הגואל עובר אשר דבר בוועז ויאמר סורה שבה וגו' (שם ד א),

אמר לו: שב ונביט בתורה אני ואתה, אין כתיב בתורה **וכי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו וגו'**, אמר לו: חלקת השדה אשר לאחינו לאליםלך מכרה נעמי (שם שם ג), ואני אמרתי אגלה אוזניך וגו' (שם שם ד), למה שאתה גדול ממני לגדולה, אם תגאל גאל (שם), ויאמר הגואל לבועז קנה לך וישלוף נעלו (שם שם ח). באותה שעה גאל בוועז מה שמכרה נעמי, ומהיכן למד בוועז?

מן הפרשה הזו, **וכי ימוך אחיך וגו'.**

דבר אחר:

וכי ימוך אחיך. אלו ישראל, שנאמר: וימוכו בעוונם (תהלים קו מג).

ומכר מאחוזתו, שנמכרו במדי בידי המן שלקחם מאחשורוש.

ובא גואלו. זה מרדכי.

וגאל את ממכר אחיו, שכיסה על עונותיהם של ישראל, לפי שכולם היו ראויים להריגה, שאכלו מתבשילי גויים. ובמלאות הימים האלה וגו' (אסתר א ה), ונתגרה המן בהם, שנאמר: הפיל פור הוא הגורל לפני המן וגו' (שם ג ז), ובזכות מרדכי ניצולו, שנאמר: ונהפוך הוא אשר ישלטו (שם ט א), **הוי וגאל את ממכר אחיו.**

[מז] ומך אחיך עמו. מי גרם לאחיכם לצאת בגולה?

על שנתחברו עמם, אעפ"כ אחרי נמכר גאולה תהיה לו, שנאמר: כי פדה ה' את יעקב וגו' (ירמיה לא י).

או דודו או בן דודו יגאלנו. זה מלך המשיח.

או השיגה ידו ונגאל. זו תשובה, שנאמר: ושבת עד ה' אלוהיך וגו' (דברים ד ל).

ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היובל. והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' (ישעיה כז

יג): כי לי בני ישראל עבדים. ולא לאומות העולם, כי לא לעולם אריב (שם נז טז).

כי אני ה' אלוהיכם. על כורחם וכן הוא אומר והעולה על רוחכם וגו'. חי אני נאם ה' אלוהים

אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה וגו' אמלוך עליכם (יחזקאל כ לב לג).

ואמר: **את שבתותי תשמרו,** אעפ"י שגלויים אתם בין האומות לא תעשו כמעשיהם, אלא

תשמרו מצותי, ואני אצילכם מהם.

אמן וכן יהי רצון, השם ברחמיו יזכינו לימות המשיח.

פרשת בחקותי

פרק כו

[ג] אם בחקותי תלכו. זה שאמר הכתוב: מוסר ה' בני אל תמאס וגו' (משלי ג יא), כי הקדוש

ברוך הוא עושה טובה עם מי שאוהבו ומייסרו בזה העולם, כדי שילך נקי לעולם הבא, כי לא

יתכן האדם להיות נקי מן העונות, ובעבור זה מביא עליו הייסורין כדי לצרפו, כמו הכסף

המזוקק שבעתים, והקב"ה אינו מתאוה מישראל, אלא שיהיו עמלים בתורה ובמעשים

טובים, וכן הוא אומר: לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם

אשיב ידי (תהלים פא יד טו), ואומר לו: הקשבת למצוותי ויהי כנהר שלומך וגו' (ישעיה מ"ח

י"ח), לכך נאמר: **אם בחקותי תלכו ואת מצוותי תשמרו,** שיהא אדם לומד בתורה על מנת

לשמור המצות לעשותם, שהלומד על מנת שלא לעשות נוח לו שלא נברא בעולם.

דבר אחר:

אם בחקותי תלכו. אני כך יעצתי עליכם, ואתם לא עשיתם כך, אלא ויחפאו בני ישראל דברים

אשר לא כן וגו' (מ"ב יז ט), ואשר לא היו כן נתונים עלי, אף אני דברים שלא כתבתי בתורה

נתתי עליכם, שנאמר: גם כל חלי וכל מכה [אשר לא כתוב בספר התורה הזאת] (דברים כח

סא). ומה אם דברים שלא נתתי, ולא כתבתי בתורה, אתם עשיתם ועברתם עלי ועל תורת

ועזבתם אותי, שכן ישעיה ע"ה אומר: עזבו את ה' וגו' (ישעיה א ד), ואני נקראתי רחום וחנון,

ומפני עונותיכם עשיתי עצמי כאכזרי, והפכתי מדתי, שנאמר: היה ה' כאויב וגו' (איכה ב' ה'),

מפני מה?

בעבור כי המה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפוך להם לאויב (ישעיה ס"ג י'), לכך ובגויים ההם

לא תרגיע (דברים שם סה).

דבר אחר:

אם בחקותי תלכו. זה שאמר הכתוב חכמות בחוץ תרונה [ברחובות תתן קולה] (משלי א כ).

מה הוא חכמות בחוץ תרונה?

פעם אחת מצא ר' שמואל בר נחמן את ר' נתן ברבי אליעזר שהיה עומד בשוק.

אמר לו: רבי שנה לי פרק אחד.

אמר לו: לך עמי בבית המדרש ואני משנה אותך שם,

אמר לו: רבי מה הוא חכמות בחוץ תרונה,

אמר לו: יודע את לקרות, ואי את יודע לדרוש, מה הוא בחוץ תרונה?

בחוצה של תורה, המרגלית היכן היא נמכרת, לא בשוק שלה היא נמכרת, אבנים טובות היכן

נמכרות, לא בשוק שלהם נמכרות, וכן התורה אינה נלמדת אלא בבתי מדרשות ובבתי

כנסיות, מקום שמרחיבין לב האדם, ועל זה אמר: ברחובות תתן קולה. בראש הומיות תקרא

(משלי שם כ"א). מהו בראש הומיות?

כי התורה מתרה תחילה בכל אנשי העולם, כמה אוכלסין אבדו מסבת שלא נתעסקו בה, דור

של של מבול, דור הפלגה, והסדומיים. הוי בראש הומיות תקרא.

דבר אחר:

בראש הומיות. בראש מות היא קורא באדם הראשון, ומה היא קורא בו, כי ביום אכלך ממנו

תמות (בראשית ב יז), הוי בראש הומיות תקרא: [בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי

שם)] בראשונה היו עושין בתי כנסיות בגובהה של עיר, לקיים מה שנאמר: בפתחי שערים

בעיר אמריה תאמר, אמר ר' אחא: אומרת הטובה, ואומרת הרעה, אם לא תשמעו לי יתן ה'

את מטר ארצך אבק ועפר (דברים כח כד), הרי הרעה, והטובה אומרת. **אם בחקותי תלכו**

ונתתי גשמיכם בעתם.

דבר אחר:

אם בחקותי [תלכו]. מה כתיב שם?

ונתתי משכני בתוכם (ויקרא' כו יא), אם תקיימו את התורה, אני מניח את העליונים וארד

ואשכון ביניכם, שכן כתיב: ושכנתי בתוך בני ישראל (שמות כט מה), שעל מנת כן יצאו ישראל

ממצרים שיעשו את המשכן ותשרה שכינה ביניהם, שנאמר: וידעו כי אני ה' אלוהיהם וגו'

לשכני בתוכם (שם שם מו), ואם יעשו אין השכינה זזה מתוכם.

אמר ר' אמי: נתאוהה הקדוש ברוך הוא שכשם שיש לו דירה למעלה, יהא לו דירה למטה, כי

כן אמר לאדם הראשון אם זכיתה, כשם שאני מלך על העליונים, כך אני עושה אותך מלך על

התחתונים, שנאמר: ויקח ה' אלוהים את האדם (בראשית ב טו), ואין ויקח אלא לשון עילוי,

כשם שאתה אומר ותלקח אסתר אל המלך אחשורש (אסתר ב טז), ולא שמר המצווה אלא

חטא, וכאשר חטא נסתלקה השכינה, וכיון שעמדו ישראל, אמר להם הקדוש ברוך הוא: לא יצאתם ממצרים אלא על מנת שתעשו לי משכן, ואשרה שכינתי בתוכם, שנאמר: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה ח), וכן אמרתי לשלמה: הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי וגו', ושכנתי בתוך בני ישראל וגו' (מ"א ו' י"ב י"ג), ואם שוב תשובון [אתם ובניכם] מאחרי ולא תשמרו מצוותי חוקתי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלוהים אחרים והשתחוויתם להם (שם ט ו), ומה אני עושה? והכרתי את ישראל מעל פני האדמה וגו' (שם שם ז').

[ד] ונתתי גשמיכם בעתם. ברביעיות.

דבר אחר:

בעתם. בלילות לפי שכל הלילה יורד הגשם ובבקר הרוח מנשבת ומתפזרים עבים, והאדם יוצא לפעלו.

דבר אחר:

ונתתי גשמיכם בעתם. לא גשמי כל הארצות, ומה אני מקיים והתברכו בזרעך כל גויי הארץ (בראש' כו ד)? שבזכות ישראל השמים יתנו טלם, והארץ תתן יבולה, שנאמר: גם ה' יתן הטוב וארצינו תתן יבולה (תהלים פ"ה י"ג), ואומות העולם חיינ בכללן, וכשישראל חוטאין השמים נעצרים.

דבר אחר:

ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי שבתות.

ומעשה בימי שמעון בן שטח [בימי שלמצו המלכה] שהיו יורדים הגשמים בלילי שבתות עד שנעשו חטים בכליות, ועדשים כדינרי זהב, (ואצרו) [וצררו] מהם חכמים והניחום לדורות הבאים, להודיע כמה גרמו מעשים טובים.

ונתנה הארץ יבולה. כסדר שניתנה בבריאת העולם.

ועץ השדה יתן פריו. כדרך שעשה בתחילה, שהיה בכל חדש עושה פרי, שנאמר לחדשיו יבכר (יחזקאל מז יב), לקיים מה שנאמר: זכר עשה לנפלאותיו (תהלים קיא ד).

[ה] והשיג לכם דיש את בציר. שתהיו עסוקין בדיש עד שיגיע לבציר.

ובציר ישיג את זרע. שתהיו עסוקין בבציר עד שמגיע זמן הזרע.

ואכלתם לחמכם לשובע. לא שיאכל אדם הרבה וישבע, אלא אוכל קימעא ושבע, מפני שמתברך במעיו.

וישבתם לבטח בארצכם. שתהיו יושבים לבטח בארץ ובחוצה לארץ.

[ו] ונתתי שלום בארץ. מלמד שהשלום שקול כנגד הכל.
ושכבתם ואין מחריד. שלא תיראו לא מפני החיה ולא מן הגייסות.

[ז] ורדפתם את אויביכם. לא שתהרגו אתם אותם, אלא כל אחד מן האויבים יפול בחרב רעהו.

[ח] ורדפו מכם חמשה מאה. והחמשה יהיו חלשים לא מן הגיבורים.

[ט] ופניתי אליכם. חשבון רב יש לי עמכם, רצה לומר אפנה מן האומות שעשיתי בהם נקמה, ואשוב אליכם ליתן לכם שכר טוב על פעולתכם הטוב, ואכרות לכם ברית חדשה שלא תופר, שנאמר: הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל [ואת בית יהודה ברית חדשה] (ירמיה לא ל).

[י] ואכלתם ישן נושן. מלמד שכל המתיישן נאה מחברו.
וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן.

[יא] ונתתי משכני בתוכם. זה בית המקדש.
ולא תגעל נפשי אתכם. משאני גואל אתכם, שוב איני מואס בכם.

[יב] והתהלכתי בתוכם. לעתיד לבוא, שנאמר: כי עין בעין יראו וגו' (ישעיה נב ח).
והייתי לכם לאלוהים. שיהיה מוראי עליכם.

[יד] ואם לא תשמעו. לא למדים ולא עושים.

[טו] ואם בחקותי תמאסו לא דייכם שאינכם למדים ואינכם עושים, אלא שאתם מואסים בלומדים ובעושים.

ואם את משפטי תגעל נפשכם. שתהיו שונאים את הלימוד ואת התורה ואת המצוות, ומונעים את אחרים שלא יעשו **להפרכם את בריתי**, לסוף שהם כופרים בעיקר, וכופר במצוות, שנאמר לו למשה בסיני.

[טז] אף אני אעשה זאת לכם. באף אני בא עליכם, אשר בניתי אני אהרוס, מידכם הייתה זאת לכם, כי אין הרעה יוצאה מלפני לעולם, שנאמר: מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג' ל"ח).

הפקדתי עליכם בהלה. מכה שהיא מבהלת את הבריות ואיזו?

זו הדבר.

את השחפת. שהוא נשחף בשרו מצד החמימות.

ואת הקדחת. זה קרירות כדי שלא יהיה לו מנוח על בשרו.

מכלות עיניים. שלא יהא סבור בעצמו שיחיה.

ומדיבת נפש. אפילו אחרים לא יהיו סבורין עליו שיהיה והם דואבים עליו.

וזרעתם לריק זרעכם. כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר, שתהא עמל בהם ומגדלן, והדבר בא ומכלה אותם, וכן הוא אומר: אשר טפחתי אויבי כולם (איכה ב כב).

[יז] ונתתי פני בכם. [לא זכיתם שאהיה פונה אליכם לטובה ופניתי אליכם לרעה].

משל למלך אשר אמר לעבדו פונה אני מכל עסקי ואתעסק בך לרעה.

ונגפתם לפני אויביכם. אחר כל זה יהיה המוות הורג אתכם. [מבפנים] והאויב מקיף אתכם

מבחוץ, וכן הוא אומר: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה (דברים לב כח).

ורדו בכם שונאיכם. כלומר מכם ובכם יהיו אויביכם שיחפשו מטמוניות שלכם.

[יח] ואם עד אלה לא תשמעו לי. ר' אליעזר אומר: אין הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על

ישראל עד שהוא מעיד בהם תחילה, שנאמר: **ואם עד אלה לא תשמעו לי.**

[ר' יהושע אומר: שלא יאמרו ישראל כלו המכות, עוד] יש לי מכות כאלה וכאלה שאביא

עליכם, אתם עברתם לפני שבע עבירות, בואו וקבלו שבע פורעניות, פירוש שבע עבירות

מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים, אני אביא עליכם

שבע מכות שהם כתובים בשבע אף.

[יט] ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש, שנאמר: הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם

מחמד עיניכם (יחזקאל כד כא), ר' עקיבא אומר: אלו הגיבורים.

[כא] ואם תלכו עמי קרי. כלומר עשיתם דרכי בעולם עראי ולא עשיתם אותם דרך חובה.

[כב] והשלחתי בכם את חית השדה. שאפילו חיה שאין דרכה להזיק תהא מזקת.

ושכלה אתכם. אלו הקטנים.

והכריתה את בהמתכם. מבחוץ.

והמעיטה אתכם. מבפנים.

ונשמו דרכיכם. מבלי עובר ושב.

[כג] ואם באלה לא תוסרו לי] ואם לא תשובו ולא תקבלו מוסר.

[כה] והבאתי עליכם חרב נוקמת. על שעברתם בריתי שכרתי אתכם.
ונאספתם אל עריכם. מפני המצור.

[כט] ואכלתם בשר בניכם. כמעשה שנהיה בשומרון אודות האשה אשר צעקה אל יהורם בן אחאב מלך ישראל (מ"ב ו' כ"ה כ"ו), וכמעשה בדואג בן יוסף בבית שני.
ובשר בנותיכם תאכלו. להביא בנים שאכלו בשר אביהם.

[לא] ונתתי את עריכם חרבה. לרבות דרכים וכפרים.
והשימותי את מקדשיכם. לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות.
ולא אריח בריח ניחוחכם. אלו הקרבנות.

[לב] והשימותי אני את הארץ. שלא יהיו ישראל גולים ממנה והיא בטובתה, אלא הארץ תהיה שממה אחריהם.
ושממו עליה אויביכם היושבים בה. שלא ימצאו קורת רוח.

[לג] ואתכם אזרה בגויים. שלא תהיו רואים זה את זה ומתנחמים אלא אזרה אתכם במזרה לכל רוח.

והריקותי אחריכם חרב. [והייתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה]. שכל אדם מכם לא יוכל לחזור לביתו, וביתו יהיה חרב וגגותיו לא ישאר בהם רושם אילן מאורך הגלות.

[לן] והנשארם בכם והבאתי מורך בלבבם. זו אימה ופחד ודאגה ויראה.
ורדף אותם קול עלה נדף. שאפילו העלין של אילן כשינשב הרוח יהיו מטיחות זו את זו, כמעשה שהיה בימי ר' יהושע בן יהוצדק שהטיחו העלין זה את זה, וברחו החכמים כסבורין כי האויב בא עליהם, ואחר מכאן חזרו פניהם, ולא מצאו שום רודף אחריהם, אמרו לקיים עלינו מקרא: ורדף אותם קול עלה נדף.

[לז] וכשלו איש באחיו. בעוון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה.
ולא תהיה לכם תקומה לפני אויביכם. זו שעה שנלכדה ירושלים.

[לח] ואבדתם בגויים. אין אבידה אלא גלות, שנאמר: תעיתי כשה אובד (תהלים קיט קעו).
ואכלה אתכם ארץ אויביכם. כענין שנאמר: אכלני הממני נבוכדנצר. (ירמיה ל' נ"א ל"ד).

[לט] והנשארים בכם ימקו בעונם. אלו רשעי ישראל שמוסיפים עונות בגלות ואף בעונות אבותם אתם ימקו. מלמד שבזמן שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם הם נידונין על ידיהם.

[מ] והתוודו את עוונם. לצד התשובה הן הדברים, שכיון שהם על עונותיהם מתחרטים, אני חוזר ומרחם עליהם.

[מב] וזכרתי את בריתי יעקוב. יעקוב מלא, כדאי הוא יעקב שיתלה להם זכותו. **ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור.** ביצחק לא נאמר זכירה, לפי שאפרו של יצחק נזכר לפני הקדוש ברוך הוא תמיד, ואין צריך לומר זכירה, שכבר זכור ועומד, וביעקב לא נאמר אף, לפי שמיטתו שלימה. ולמה פתח ביעקב? לפי שהיה לו צער גידול בנים, ולפי שישאל נקראים בשם יעקב הנקרא ישראל. ומנין לרבות את האמהות? שנאמר: **את את את,** וכן הוא אומר: שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו וגו' (בראשית מט לא).

[מג] והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה. כמה קשה אבק של שביעית שהרי הפסוק הזה נאמר למעלה, אז תרצה את שבתותיה (פסוק ל"ד), וחזר ותרץ את שבתותיה, וכל כך למה? לפי שהוא כופר בעיקר, שהרי אמר הקדוש ברוך הוא כי לי (כל) הארץ (ויקרא' כ"ה כ"ג), זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו כי הארץ שלי.

[מד] ואף גם זאת. זה עוון המדבר אף לרבות עוון בעל פעור מלכי האמורי. **בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם.** וכי מה נשתיר להם, והלא נמאסו ונגעלו, וכל מתנות טובות ניטלו מהם, אילולי ספר תורה שנשאר להם, לא היו משונים מאומות העולם, אלא **לא מאסתים** בימי כשדים, **ולא געלתים** בימי יונים, **לכלותם** בימי רומיים. **להפר בריתי אתם,** במלחמת גוג ומגוג. **אני ה' אלוהיהם.** לעתיד לבוא.

[מה] וזכרתי להם ברית ראשונים. מלמד שהברית כרותה לשבטים, ברית היא לישראל שלא יכפרו בשם הנכבד, וכן דוד אומר: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך (תהלים מ"ד י"ח).

[מו] אלה החקים והמשפטים והתורות. חוקים אלו המדרשות, **והמשפטים** אלו הדינין, **והתורות** אלו התורות הנאמרות בתורת כוהנים.

אשר נתן ה' בינו ובין ישראל. מלמד שניתנה התורה הלכות ודקדוקיהם ופירושיהם על ידי משה רבנו ע"ה מסיני.

פרק כז

[ב] איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה'. זה שאמר הכתוב: כי מי בשחק יערוך לך (תהלים פט ז). אמר הקדוש ברוך הוא: מי הוא שעושה כמעשי יהא דומה לי. אמר ר' לוי: משל למה הדבר דומה? למלך שבנה מדינה והדליק בתוכה שני פנסין, והיו דולקים בכל יום, ולא היו פוסקין, אמר המלך לאנשי המדינה: כל מי שיכול להדליק שני פנסין כמותי ויהיו דולקים כמו פנסיו דלוקין, אותו עבדוהו, ואני איני מקנא בו. כך הקדוש ברוך הוא ברא את השמים ונתן בתוכו שני פנסין שיהיו מאירין לעולם, והם חמה ולבנה, שנאמר: ויתן אותם אלוהים ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראשית א' י"ז). אמר הקדוש ברוך הוא: כל מי שיכול לעשות שני מאורות שיהיו מאירים לכם כאילו, יהא שווה לי, שנאמר: כי מי בשחק יערוך לה' (תהלים שם).

דבר אחר:

כי מי בשחק יערוך לה' וגו'. בשעה שביקש הקדוש ברוך הוא לבראות את האדם. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: מה אנוש כי תזכרנו [ובן אדם כי תפקדנו] (תהלים ח ה), מה אתה מבקש מן האדם הזה? אמר להם הקדוש ברוך הוא? ואם לא אברא את האדם מי מקיים תורתו ומצותיו? אמרו מלאכי השרת: ריבונו של עולם, אנו מקיימים תורתך, אמר להם הקדוש ברוך הוא: אין אתם יכולים, אמרו לו: ולמה? אמר להם: כתיב בה: אדם כי ימות באהל (במדבר יט יד), ואתם אין ביניכם מות, בתורה כתיב: אשה כי תזריע [ויילדה זכר] (ויקרא יב ב), ואתם אין ביניכם יולדת, בתורה כתיב: את זה תאכלו (שם יא כא), ואתם אין בניכם אכילה, הוי אין התורה מצויה אצלכם, שנאמר: לא תמצא בארץ החיים (איוב כח ג), וכיון שאמר הקדוש ברוך הוא לישראל שיעשו לו משכן, התחילו עושין מזבח העולה ומזבח הקטורת ומקריבין בתוכו, ונתן להם הקדוש ברוך הוא כמה מצות, ועשו אותם. אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת: מי ביניכם עורך לי כישראל יתכן שאתם אמרתם לי מה אנוש כי תזכרנו, עורכים לי קרבנות, כמה שנאמר: וערך הכהן אותם (ויקרא א יב), עורכים לי שלחנות, כמה שנאמר: ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד (שם כד ח), עורכים לי נפשות, שנאמר: כי יפליא נדר [בערכך נפשות לה'] הוי כי מי בשחק יערוך.

דבר אחר:

איש כי יפליא. זה שאמר הכתוב: פרי צדיק עץ חיים [ולוקת נפשות חכם] (משלי יא ל), ואם יהא אדם צדיק ואינו עוסק בתורה, אין בידו כלום, אלא פרי צדיק עץ חיים, זו התורה, שנאמר: עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג יח), ושמיתוך שהוא לומד התורה ילמוד היאך לוקח נפשות, שנאמר: ולוקח נפשות חכם, וכשאדם יודע התורה, יודע לערוך נפשות, ואם אין בו תורה, אין בידו כלום, וכן אתה מוצא ביפתח, מפני שלא היה בן תורה אבד את בתו, אימתי? בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר: וידר יפתח נדר לה' והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וגו' (שופטים יא ל לא), באותה שעה כעס עליו הקדוש ברוך הוא, אמר לו: אם היה יוצא כלב אחד, או חזיר אחד הייתה מקריב אותו לשמי, מה עשה הקדוש ברוך הוא?

נתן בלבה של בתו שתצא לקראתו, [וכל כך למה?]

כדי שילמדו ממנו כל הנודדים הלכות נדרים שיהיו יודעים היאך נודרים, שנאמר: והנה בתו יוצאת לקראתו (שם שם לד), כיון שראה אותה אמר לה: אהה בתי הכרע הכרעתי (שם שם לה), וכיון שביקש להקריב אותה הייתה בתו אומרת לו:

הא אבא יצאתי לקראתך שמחתי בך שאתה ניצחת אויבי ה', ואתה שוחטני, כך כתוב בתורה שיהיו ישראל מקריבין לפני הקדוש ברוך הוא בני אדם, והלא כתוב בתורה אדם כי יקריב מכס קרבן לה' מן הבהמה וגו' (ויקרא א ב), ולא מבני אדם,

אמרה: שוב מזה הדרך כי טעות הוא בידך,

אמר לה: בתי כבר נדרתי שכל מי שהוא יוצא מדלתי ביתי לקראתי תחלה, שאני שוחטו לשמו של הקדוש ברוך הוא,

אמרה לו: מי שהוא נודר יכול לשלם את נדרו, והנה יעקב אבינו יוכיח, שנדר ואמר, כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח כב), ונתן לו הקדוש ברוך הוא שנים עשר זכרים ונקבה אחת, שמא הקריב להקב"ה אחת מהם, חנה הצדקת כשנדרה ואמרה ונתתיו לה' כל ימי חייו (ש"א א יא), שמא הקריבה את בנה להקב"ה, כל הדברים הללו אמרה לו ולא קיבל, וכיון שלא שמע לה אמרה לו: הרפה לי שנים חדשים וגו' (שופטים יא לז), הנח אותי שאלך אצל בית דין שמא יתירו אותי וימצאו פתך לגדרך.

ר' לוי בן ברכיה אומר: וכי יש אדם יורד על ההרים, אינו אלא עולה, אם כן מה הוא וירדתי על ההרים, זה היו סנהדרין שנקראו הרים, שנאמר: שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב), ולא מצאו פתח להתיר נדרו של יפתח, שהיה רש בתורה, והקב"ה העלים ממנו את ההלכה ומהם, כדי שלא יתירו את נדרו, ועלה ושחטה לפני הקדוש ברוך הוא ורוח הקודש צווחת ואומרת: נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני, אשר לא ציוויתי [ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ירמיה יט ה), אשר לא ציוויתי] לאברהם לשחוט את בנו, ואמרתי לו: אל תשלח ידך אל הנער (בראשית כב יב), ובשביל מה אמר לו קח נא את בנך (שם שם ב)?

בשביל להודיע לכל באי העולם היאך מחבב אברהם לרצון, לפיכך אמר לו: קח נא את בנך את יחידך, הוי אשר לא ציוויתי לאברהם שישחוט את בנו, ולא דברתי ליפתח להקריב לי את בתו, ולא עלתה על לבי שיפול מלך מואב ביד ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר: ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך (מל"ב ג כ"ז), מי גרם ליפתח שיאבד בתו, אלא שלא היה בן תורה, שאם היה קורא בתורה לא היה מאבד את בתו, שבתורה כתיב: **איש כי יפליא נדר והיה ערכך הזכר וגו' ואם נקבה היא.**

דבר אחר:

איש כי יפליא נדר וגו'. האומות אומרים במה אקדם לה' אכף לאלוהי מרום וגו' הירצה ה' באלפי וגו' (מיכה ו ז), אמר להם הקדוש ברוך הוא: איני מבקש מכם לא קרבן ולא בניכם ולא בנותיכם, ואיני מבקש מכם דבר, לבני נתתי פרשת קרבנות, ופרשת ערכין, שקרבנותיהם חביבין הם לפני, וכמה דהוא אמר: טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים (תהלים לז טז), ואין צדיק אלא הקדוש ברוך הוא, שנאמר: כי צדיק ה' צדקות אהב (תהלים יא ז), ואין צדקות אלא ישראל, שנאמר: ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ (ישעי' ס כא), וכן אמר הקדוש ברוך הוא לאומות: איני מבקש מכם דבר אלא מבני הלא תראה תחילת הספר אדם כי יקריב מכם (ויקרא א ב), מכם ולא מאומות העולם, וסופו של ספר דבר אל בני ישראל [ואמרת אליהם] איש כי יפליא נדר, דבר אל בני ישראל, ולא לאומות העולם.

בערכך נפשות לה', והיה ערכך הזכר וגו', ואם נקבה היא והיה ערכך וגו', אמר להם הקדוש ברוך הוא: אתם מביאים לפני ערכין שלכם, ואני רואה אותם הערכין, ואני מעלה עליכם כאילו נפשות הקרבתם לי, לכך נאמר: **בערכך נפשות לה'.**

אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בזכות הערכין הללו אתם ניצולים מגיהנום, שכתב בה: כי ערוך מאתמול תפתה (ישעי' ל לג), אתם ערכתם לפני שולחן, ואני אערוך לכם שולחן, שנאמר: תערוך לפני שולחן נגד צוררי (תהלים כג ה): **אמן נצח.**